
॥ अथ जागदीशीव्यधिकरणधर्म्मावच्छिन्नाभावः प्रारभ्य० ॥

श्रीगणेशायनमः॥ नन्वीश्वरेच्छारूपस्य वाच्यत्वस्य गुणत्वादिसमवायित्वात् समवायित्वंनतद्व्यधिकरणधर्म इत्यत आह वाच्यत्व-
मिति अस्माच्छब्दादयमर्थो बोद्धव्य इतीश्वरेच्छाविषयत्वं पदार्थान्तरं वाच्यत्वंनतुताद्दशेच्छामात्रमति प्रसक्तत्वात् नच नञस्यापि स-

समवायितयेतिवाच्यत्वंनयथासमवायितथावक्ष्यते घटादिसमवायितयेत्यर्थः इत्यप्याहुः प्रमेयसाध्यके
चभावत्वेनाभावानां अभावत्वेनभावानां वह्नित्वेननिर्वह्नौ अवृत्तिमात्रवृत्तिगगनत्वादिनाविरुद्धघटत्वपटत्वा
भ्यांचसर्वत्रप्रमेयमात्रस्याभावः सुलभः ननुपारिभाषिकमेवाव्यभिचरितत्वंतथाहियत्समानाधिकरणाः
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकायावन्तोभावाः प्रतियोगिसमानाधिकरणास्त
त्वंसर्वत्रवाच्यत्वाद्यभावस्यतथात्वाद्यावत्त्वोपादानम् अतएवभूतत्वमूर्तत्वोभयवान्मूर्तत्वादित्यादौहेतावव्हि
त्वाभावस्यप्रतियोगिसामानाधिकरण्येऽपिभूतत्वमनोन्यत्वाद्यभावस्य तथात्वान्नातिप्रसंगः साधनस
नाधिकरणस्यगोत्वाद्यभावस्यतत्तत्साध्यव्यक्त्यभावस्यचातथात्वात् साध्यतावच्छेदकेत्यादियेनसंबंधेन
तुः तेनैवतदधिकरणंबोध्यंतेनात्मत्वेसाध्येसमवायेनहेतोर्ज्ञानस्यविषयतयाधिकरणे घटादौव्
भावस्यातथात्वेपिनक्षतिः एवंदलांतरेपिसंबधभेदनिबंधनोदोषः संबंधेक्यविवक्षयानिरसनं
सामान्याभावसाध्येपृथिवीत्वादिकंसद्धेतुरेवप्रलयेपरमाणावुत्पत्तिकालेचावयविनितत्सत्वात् न
नध्वंसप्रागभावयोरत्यन्ताभावविरोधित्वेमानाभावात् अतएवअंतराश्यामेरक्तरूपंनास्तीतिप्रत्य

मवायीतिभावः समवायितयेती मूलस्यसमवायिकारणतयेत्यर्थइत्यप्याहुः नन्विदंवाच्यंज्ञेयत्वादित्यादौ ग

त्वाभावरूपस्यसाध्याभावस्यप्रसिद्धावपिप्रमेयवान्वाच्यत्वादित्यादिकेवलान्वयिनितदप्रसिद्धेरनुद्धारात् मूलस्यन्यूनत्वमतआह
प्रमेयेति भावत्वेनाभावानामभावः सर्वत्रसुलभइत्यन्वयः ननुभावत्वेनाभावोनास्तीतिप्रतीतिरभावस्येवाभावत्वेनभावोनास्तीति

त्किमध्वंसाद्यवगाहीपूर्वोपरस्त्किमध्वंसप्रागभाववति रक्तेऽपि तथाप्रत्ययप्रसंगात् नतत्सामानाधिकरण्यंचस्वविशि
ष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेनबोध्यंतेनगोत्वजन्यद्रव्यत्वप्रलयावृत्तित्वादिनागवादेरभावस्यगवाद्यनधिकरणधर्म्यवच्छे
देनतद्वृत्तिकालेमहाकालेवावृत्तावपियदागोत्वंतदागोर्यत्रकालत्वतत्रजन्यद्रव्यप्रलयावृत्तिर्वेत्यादौनातिप्रसंगः हेतु
मतिप्रलयेनतत्सामानाधिकरण्याभावात् स्वविशिष्टेतिविशेषणात् कपिसंयोगाभाववान् मेयत्वादित्यादौसंयो
गाद्यात्मकस्यसाध्याभावस्यसकलहेत्वधिकरणावृत्तित्वेऽपिनाव्याप्तिः जलादिवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाद्यभावस्याभा
वस्तुजलत्वाद्यभावोनतुधूमाद्यभावो जलादिवपितदभावप्रत्ययप्रसंगात् यत्समानाधिकरणानांसाध्यतावच्छे
दकावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां यावदभावानांप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यंतत्त्वंवातत्त्वेयत्व
त्वादिनावाच्यत्वादीनामभावः सुलभएव शेषदर्शितदिशावसेयमतआह प्रतीयोग्यवृत्तिश्चेति केचित्तुव्या
प्यवृत्तेर्हेतुसमानाधिकरणसाध्याभावस्यप्रतियोगितायाअनवच्छेदकंहेतुसमानाधिकरणस्यव्याप्यवृत्तेः प्रति
योगिव्याधिकरणस्यवा अभावस्यप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकंतदव

प्रतीतिर्भावस्येवप्रतियोगित्वमवगाहते नचैतावताप्रमेयमात्रप्रतियोगिकाभावसिद्धिरतआह वन्हित्वेनेति वन्हित्वेननिर्वन्होसर्वेष
मभावः सुलभइतियोजना ननुजलेवन्हित्वेनप्रमेयंनास्तीतिप्रतीतिर्वन्हिमात्रप्रतियोगिकाभावमवगाहते नतुप्रमेयसामान्यप्रतियो

गिकवह्निमतिवादिशप्रतीत्यनुपपत्त्या वह्निप्रतियोगिकाभावावगाहित्वस्यावश्यकत्वादत आह अवृत्तीति तथाचगगनत्वेनप्रमेयंना
स्तीतिप्रतीत्यैवप्रमेयसामान्यप्रतियोगिकाभावसिद्धेः नहितत्रापिगगनमात्रप्रतियोगिकत्वभासनं इतिवक्तुंशक्यते विनिगमनाभावे

च्छिन्नसामानाधिकरण्यंव्याप्तिः एवंचव्याप्तेरव्यभिचारिसंबंधरूपतापिसंगच्छते हेतौसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्न
साध्याभाववद्वृत्तित्वस्यैवसाध्यतावच्छेदके हेतुमन्निष्ठसाध्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यापिव्यभिचारत्वात् अव
च्छेदकत्वंचेह तत्पर्याप्त्यधिकरणत्वं तेनविशिष्टनत्त्वाभावस्य ह्रदत्ववह्नित्वोभयावच्छिन्नाभावस्यच प्रतियोगिताव
च्छेदकत्वेऽपिवह्नित्वस्यनक्षतिः सत्तावतिगुणादौसंयोगाद्यभावोऽपिव्याप्यवृत्तिर्वक्ष्यमाणेवाप्रतियोगितावच्छे
दकानतिरिक्तवृत्तित्वमेव तदवच्छेदकत्वमिहापिबोध्यम् भवतिचगुणत्वगुणावृत्तितद्द्रव्यमात्रसमवेतत्वाद्यवच्छिन्न
प्रतियोगिताकव्याप्यवृत्त्यभावप्रतियोगितावच्छेदकगुणत्वाद्यनतिरिक्तवृत्त्येवसंयोगत्वमित्याहुः साध्यतावच्छेद
कावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकस्वसमानाधिकरणसाध्याभावत्वकत्वं यत्सामानाधिकरण्यं साध्या
भावप्रमायां साध्यवत्ताज्ञानप्रतिबंधकत्वमास्तितस्यं वाव्याप्तिरितितुनयुक्तं सर्वत्रसाध्याभावपदवैयर्थ्यात् य
त्तुसाध्याभाववति यद्वृत्तौप्रकृतानुमितिविरोधित्वं नास्तितत्त्वंव्याप्तिरितितन्न अनुमित्यविरोधित्वज्ञानस्या
नुमितिजनकत्वेसाध्याभाववद्वृत्तित्वज्ञानस्यानुमित्यविरोधितया व्यभिचारिण्यतिप्रसंगात् केचित्तुयावंतःसा
ध्याभावाः प्रत्येकंतत्तत्सजातीयायेतत्तदधिकरणवृत्तित्वाभावास्तद्वत्त्वं तत्त्वम् साजात्यंचसमानासमानाधि

नप्रमेयमात्रप्रतियोगिकत्वावगाहनेबाधकाभावात् कालिकसंबंधेनगगनत्वादिविशिष्टस्यप्रमेयस्यसर्वत्रनाभावः संभवतीत्यतउ-

क्तं अव्याप्तिमात्रवृत्तीति तथाच यादृशसंबंधेनगगनत्वादेर्वृत्तिमद्वृत्तित्वं तादृशसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकताप्रतियोगिताकोगग
नत्वादिनाप्रमेयसामान्याभावोवाच्यइतिभावः ननुकालिकसंबंधेनप्रमेयसाध्यकेतेनसंबंधेनसाध्याभावस्यैवप्रसिद्धिः कार्यसा

करणधर्म्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वान्यतररूपेणसाध्याभावश्चपूर्वोक्तद्वितीयरीत्याप्रत्येतव्योव्याप्यवृत्तिस्व
प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिकरणोवातेनतत्तत्साध्यव्यक्तेरव्याप्यवृत्तेर्वासाध्यस्याभाववतिवृ
त्तावपिहेतोर्नाव्याप्तिः तद्वृत्तित्वाभावश्चतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रति
योगिताकोबोध्यः तेनसाध्याभाववद्व्यक्तिविशेषवृत्तित्वस्यपार्थिवत्वादिविशेषितस्यद्वित्वाद्यवच्छिन्नस्यवासा-
ध्याभाववद्वृत्तित्वस्याभावमादायनातिप्रसङ्गः अत्रचहेतुतावच्छेदकसंबंधेनसाध्याभाववद्वृत्तित्वंबोध्यं तेनव
ह्न्यभाववतिस्वावयवेधूमस्यवृत्तावपिनदोषः इत्थंचसाध्याभावोऽपिहेतुतावच्छेदकसंबंधेनकस्यचिदधिकरणे
वर्तमानोग्राह्यः तेनजातिमान्सत्वादित्यादौहेतुतावच्छेदकसंबंधेनसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्याप्रसिद्धावपिनक्ष-
तिः यद्वायावन्तस्तादृशाः साध्याभावाः प्रत्येकंतेषांसजातीयस्यव्यापकीभूतस्यव्याप्यवृत्तेरभावस्यप्रतियोगि
तावच्छेदकेन धर्मेणयद्रूपावच्छिन्नप्रतिव्यापकत्वमवच्छिद्यतेतद्रूपवत्त्वंतत्त्वंसाधनस्यतादृशाभावप्रतियोगित्व
तदवच्छेदकत्वंवासाधनतावच्छेदकस्येतितुनवक्तव्यम् द्रव्यंसत्वादित्यादौसत्वादेर्गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्वात्वा
द्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकतादृशाभावप्रतियोगित्वादतिव्याप्तेः ज्ञेयंप्रमेयादित्यादौप्रमेयत्वादेस्तादृशप्रतियोगिता-

चकालिकसंबंधेन गगनत्वेनप्रमेयं नास्तीतिप्रतीत्यानसंभवति तत्संबंधेनगगनादेर्वृत्तिमत्वमतेतादृशप्रतीतेर्गगनप्रतियोगिकत्वावगा

हितयैवोपपत्तौ प्रमेयांतरप्रतियोगिकत्वे मानाभावादत आह विरुद्धेति तथाच घटत्वपटत्वाभ्यां प्रमेयं नास्तीति प्रतीत्या निखिलप्र
मेयप्रतियोगिकस्तत्राप्यभावः स्फुलभ इति भावः इदमुपलक्षणं संयोगादिसंबधेन घटत्वादिकमपि प्रमेयत्ववदवृत्तिइति तत्संबंधेन-

नवच्छेदकत्वादव्याप्तेश्च प्रमेयत्वव्यधिकरणप्रतियोगित्वस्याप्रसिद्धेः यद्वा यावन्तस्तादृशाः साध्याभावाः प्रत्येकं
तत् प्रयोगितावच्छेदकेनधर्मेण यद्रूपावच्छिन्नप्रतिव्यापकतामवच्छिद्यते तद्रूपवत्ववातत्वमित्याहुः परेतु वृत्तिम
द्वृत्ययो यावन्तः साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावास्तद्धत्वं व्याप्तिः येन संबंधेन हेतुता तेनैव वृत्तिमत्वमपि बोध्यं तेनव्यधिक
रणधर्मावच्छिन्नवन्ह्यभाववति संयोगेन यावृत्तिस्तदभावस्य जात्यादौ वर्तमानस्य धूमादावसत्वेऽपि न क्षतिः सा
ध्याभावश्च पूर्ववद्बोध्यः तद्वृत्तित्वाभावोपिस्वव्यापकतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकः तत्त
त्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वातिरिक्तेन समानाधिकरणेन साध्याभाववद्वृत्तित्ववृत्तिना धर्मेणानवच्छिन्नप्रतियोगिताको
बोध्यः तेनालोकाद्यवृत्तित्वेन रूपेण योवन्हिसामान्याभाववद्वृत्तित्वस्य यश्चेन्धनत्वाद्यवच्छिन्नवन्ह्यभावाधिकरणी
भूतमहानसवृत्तित्वादेरभावस्तस्य धूमादौ स्वनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविरहस्य च हेत्वंतरसत्त्वेः स्वास्मिन्नसत्व-
पि न क्षतिरित्याहुः अन्येतु वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतः साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वाभावास्तद्धत्वं तादृशवृत्तित्वा
भावश्च स्वव्यापकतादृशवृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताको बोध्यः प्रयोजनं चोक्तप्रायम् साध्याभावाधिकरणवृत्ति
त्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नस्यैवाभावस्य वृत्तिमद्वृत्तित्वाद्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरतः स-

घटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकप्रमेयसामान्याभावोपि बोध्यः अप्रसिद्धिदोषस्यापि सत्वान्मूले प्रतियोग्यवृत्ति इत्यादि दोषांतरं किमित्युपा-

तमतस्तद्वत्तारार्थं साशंकते नन्विति पारिभाषिकमेवेत्येवकारेणनव्यभिचारोऽव्यभिचारइतियोगार्थो व्यवच्छिद्यते अव्यभिचरित-
त्वमिति अथेदंवाच्यमित्यादिग्रंथाभिप्रेतमिति शेषः तथाचनचैवं घट इत्यादि मूलस्य केवलान्वयिनो व्यभिचरितत्वेनालक्ष्यताप्रदर्शनपरत्वा-
त्पूर्वमूलसंगतिरितिध्येयम् यदित्यादि अत्रयत्समानाधिकरणा इत्यस्यानुक्तौ साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगि-
ताकस्यात्मत्वसामान्याभावस्यापि यावदंतर्गतत्वात्तस्यच व्यापकताघटकसमवायसंबंधेन प्रतियोग्यधिकरणकेनापि संबंधे तावृत्तित्वाद-

सुद्रूपेति साध्याभावश्चसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनबोध्यः तेनसमवायेनवन्हेः साध्यत्वे धूमे संयोगेनचतथातोव-
न्ह्यवयववत्वे पर्वतवन्ह्यवयव संयोगेचपर्वतस्यवन्ह्यवयवस्यचसंबंधद्वयावच्छिन्नवन्ह्यभावद्वयानधिकरणत्वेति-
नातिव्याप्तिः तथास्वव्यापकीभूतसाध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकोऽपिबोध्यः तेनयत्रपृथिवीत्वाभावादौ
साध्ये तत्राहि पक्षावृत्तित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावकूटाधिकरणमप्रसिद्धम् तत्रसद्धेतौ पृथिवीत्वादौ
साध्ये जातित्वाद्यवच्छिन्नाभाववतिसामान्यादाववर्तमानद्रव्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादौचनाव्याप्तिरितिव्या-
प्तिर्वाताप्यभावत्वादिना अभावादौसाध्येतत्तत्साध्याभावकूटाधिकरणाप्रसिद्ध्या अव्याप्तिरित्याहुस्तन्नद्रव्यत्वे

यमात्माज्ञानादित्यादाववव्याप्तिरतस्तदुपात्तमित्यग्रेस्फुटीभविष्यति नचात्मत्वाद्यभावोपिसमानकालीनत्वादिसंबंधेनप्रतियोग्यधि-
करणवृत्तिः तथाविधसंबंधानांवृत्त्यनियामकत्वात् क्वचिदपितेनसंबंधेनवृत्तित्वाप्रतीतेः इत्थंचहेतुसमानाधिकरणत्वमपिहेतुता-
वच्छेदकसंबंधेनहेत्वधिकरणाधेयत्वंग्राह्यं तेनात्मत्वाद्यभावस्यापिहेत्वधिकरणसंबंधित्वान्नोक्तदोषतादवस्थ्यम् नचहेतुस-
मानाधिकरणा इत्यपहाय साध्यसमानाधिकरणायावंतस्तादृशाभावाः सविशिष्टयद्धर्मावच्छिन्नहेत्वधिकरणावच्छेदेनप्रतियोगि-

समानाधिकरणास्तद्धर्मवत्त्वमित्येव कुतो लक्षणं नकृतमिति वाच्यं द्रव्यमात्मत्वादित्यादौ महाकाले साध्यसमानाधिकरणद्रव्यत्वा-
दिसामान्याभावस्य सर्वविशिष्टहेत्वधिकरणाप्रसिद्ध्या तत्राव्याप्तिप्रसङ्गात् दैशिकविशेषणतासंबंधेन साध्याधिकरणवृत्तित्वोक्तौ च
गौरवात् यत्तु यत्समानाधिकरणा यावन्तस्तादृशाभावाः साध्यसमानाधिकरणास्तत्त्वमित्येवास्तु लक्षणं स्वस्वप्रतियोगिसामानाधि-
करण्यस्य प्रवेशे बीजाभावादिति तत्तुच्छं तथासति यत्समानाधिकरणा यावन्तोऽभावाः साध्यसमानाधिकरणास्तत्त्वमित्यस्यै

थिवीत्वोभयवान् द्रव्यत्वादित्यादौ तदुभयान्यतरत्वावच्छिन्नाभाववति द्रव्यत्वादेरवृत्तेरतिव्याप्तेः अपिचेदं पृथि-
व्यन्यद्रव्यत्ववत् द्रव्यत्वादित्यादौ द्रव्यत्वत्वावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणगुणाद्यवृत्तित्वस्य द्रव्यत्वे सत्त्वादति-
व्याप्तेः द्रव्यत्वत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितायाः पृथिव्यन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वसमव्याप्तत्वात् किंच रूपाभाव-
साध्यके सद्धेतौ साध्याभावसमुदायनिविष्टसकलरूपव्यक्त्यधिकरणाप्रसिद्धेः यावतामभावानामैकाधिकर-
ण्यं तावतां समुदाये विवक्षितेपीदं पृथिवीवृत्तिगुणशून्यसत्तान्यपृथिवीसमवेतशून्यं वा वायुत्वाद्रूपवदन्यत्वा-
द्वेत्यादावतिव्याप्तिः तत्रसादृशसाध्याभावस्तोमस्यानियमतो रूपादिघटितत्वेन तद्वृत्तिनद्धेतोरवृत्तेः वस्तुतोनि-

वसरयत्के साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताका इत्यस्य व्यर्थतापत्तेस्तन्मात्रोक्तौ च विनापि व्यधिकरणधर्माव-
च्छिन्नाभावलक्षणसंभवे प्रतियोग्यवृत्तिश्चेत्यादेरवतारकृत्यानुपपत्तिः यदपि यत्समानाधिकरणाः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकता-
वच्छेदकप्रतियोगिताका यावन्तोऽभावा दैशिकविशेषणतयोभयवृत्तयस्तत्त्वमित्येव लक्षणमस्तु स्वस्वप्रतियोगिसामानाधिकरण्यांतर्भावे गौ-
रवात् हेतुसमानाधिकरणस्य तत्तदयोगोलकान्यत्वाभावस्यैव दैशिकविशेषणतयोभयवृत्तित्वाभावाद्धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्ति

विरहादितितन्मंदं हेतुसमानाधिकरणस्यवन्हिसयोगाद्यात्मकाभावस्यदैशिकविशेषणतयोभयवृत्तित्वविरहेणवन्हिमान्धूमादि-
त्यादावव्याप्तिप्रसंगात् नचभावभिन्नस्यैवहेतुसमानाधिकरणाभावस्यप्रवेशान्नैषदोषः नतद्घटभिन्नंघटत्वादित्यादावतिव्याप्त्याप-
त्तेः तद्घटभिन्नत्वाद्यभावस्यतद्घटत्वादिस्वरूपत्वेनभावत्वात् पटत्वादिनातद्घटभिन्नत्वाद्यभावस्यचोभयवृत्तित्वादिति अत्रच-
हेतुसमानाधिकरणायावंतस्तादृशाभावाः स्वप्रतियोगिसत्तागृहविरोधिताघटकसंबंधेनोभयवृत्त्यन्यस्तत्वमितिकृतेनकाप्यनुपपत्ति
रित्यलंपल्लवितेन अत्रचयत्पदंयद्धर्मावच्छिन्नपरं अग्रेचत्वमित्यत्रहेतुतावच्छेदकीभूततद्धर्मवत्वमित्येवार्थः तेनसकलधूमव्यक्त्य

खिलानामेवरूपाणांतादृशाभावसहस्रसमानाधिकरणत्वात्समानाधिकरणयावदभावादिकरणाप्रसिद्धिर्दु-
र्वारैव. किंचहेतुतावच्छेदकसंबंधेनयासाध्याभाववतिवृत्तिस्तदभावोवक्तव्यः अन्यथाधूमादावव्याप्तिः साध्य
तावच्छेदकसंबंधेनसाध्याभाववतिकालादौवृत्तिमन्मात्रस्यैववृत्तेर्व्यभिचारिण्यतिप्रसंगोवातथाचसत्ताधिसा
ध्यकेसंयोगेनसमवायेनवाहेतावव्याप्तिः साध्याभाववतितेनसंबंधेनवृत्तेरप्रसिद्धेः साधनसमानाधिकरणत्वेन

नुगतायावन्हिव्याप्तेर्नोलाभः नवात्तानेवात्मनोन्योत्वेसति आत्ममनःसंयोगादित्यादौमनसिहेतुसमानाधिकरणस्यात्मत्वस्य-
सामान्याभावस्यस्वविशिष्टहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिकरणाप्रसिद्धिनिबंधनाव्याप्तिः यत्तुद्रव्यगुणकर्मान्यत्वेसतिसत्त्वादि-
त्यादौहेतुसमानाधिकरणस्यद्रव्यत्वाद्यभावस्यातथात्वादव्याप्तिरतोयत्पदस्ययद्धर्मावच्छिन्नपरत्वमितितन्नद्रव्यत्वाद्यभावस्या-
पिकालिकादिसंबंधेनस्वविशिष्टयद्धेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिकरणजन्यद्रव्यादितदवच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यात्तत्रा
व्याप्तिविरहात् साध्यतेत्यादिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नवन्हिष्ठाभावप्रतियोगितानादृशाभावाइत्यर्थः अत्रचविशिष्टसत्तावान्

जानेरित्यादौ विशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नाभावस्यैव सत्तास्वरूपसाध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकतया तस्य स्वविशिष्टहेत्वधि-
करणावच्छेदेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यादतिव्याप्तिरतः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नेति तथा च द्रव्यत्वाद्यभावस्यैव निरुक्तयावदन्तर्ग-
तस्य तथात्वान्नातिव्याप्तिः साध्यवत्त्वं चात्र साध्यतावच्छेदकसंबंधेन निवेश्यं तेन वस्तुमात्रस्यैव विषयतासंबंधेन ज्ञानवत्त्वाद् घटत्वादिना
वाच्यत्वाभावस्यैव साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वेपि समवायेन ज्ञानस्य साध्यत्वे द्रव्यत्वादिहेतौ नातिप्र-
संगः समवायसंबंधावच्छिन्नज्ञानवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकप्रतियोगिताकस्यात्मत्वाभावस्यैव प्रतियोगिसमानाधिकरण-

**साध्याभावाविशेषणीया इति चेद्विशेष्यतां तथापि भूतत्वमूर्तत्वाद्योरन्यतरत्वेनाभावे साध्ये स्पर्शवदन्यत्वादा
वतिव्याप्तिः तादृशसाध्याभावसमुदायवति पृथिव्यादौ तस्यावृत्तेः किंच महाकालान्यत्वादिसाध्यके व्यभि-
चारिणि कालिकविशेषणाहेतावतिव्याप्तिः तादृशसाध्याभावसमुदायवति महाकाले तेन संबंधेन वृत्तिमन्मात्र
स्यैव वृत्तेः एतेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकव्याप्यवृत्तित्वसमा**

त्वात् अत्र च साध्यवन्निष्ठाभावः प्रतियोगिव्यधिकरणत्वेन विशेषणीयः तेन साध्यवन्मात्र एव समवायित्वावच्छिन्नवाच्यत्वाभा
वप्रतियोगित्वेन घटाद्यभावस्य सत्त्वेपि न साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकप्रतियोगिताकाभावस्याप्रसिद्धिः इत्थं तत्संबंधेन
स्वावच्छिन्नावधिकरणसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदको यो यस्तदन्यत्वे सति तत्संबंधितावच्छेदकत्वरूपतत्संबंधेन साध्य-
व्यापकतावच्छेदकत्वं निरूप्य तादृशव्यापकतावच्छेदिका यदभावप्रतियोगिता तादृशाभावाः प्रवेशनीयाः न च तत्संबंधावच्छि
न्नाधेयतेत्यादिकं व्यर्थं द्रव्यत्वाद्यभावप्रतियोगितायामपि संयोगसंबंधेन वन्ह्यादिव्यापकतावच्छेदकत्वापत्त्या यावदन्तर्गतस्य त-

त्संबंधेनद्रव्यत्वाद्यभावस्यसाध्यव्यापकताघटकीभूतसंयोगादिसंबंधेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्याप्रसिद्ध्यासद्धेतुमात्रएवासं-
भवस्यावारणार्थं तदुपादानात् संयोगसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वस्यद्रव्यत्वादावसत्वेनद्रव्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगित्वस्याधेयतानवच्छे-
दकत्वात् तत्संबंधेनस्वावच्छिन्नानधिकरणत्वंचतत्संबंधेनस्वावच्छिन्नाधिकरणसामान्यभेदः तेनवन्ह्यादिनिष्ठप्रतियोगित्वावच्छि-
न्नाधिकरणगगनोभयभेदस्यघटत्वादिनावन्ह्यादिनिष्ठप्रतियोगित्वावच्छिन्नाधिकरणभेदस्यचवन्ह्यादिसाध्यवतिसत्वेपिनक्षति
अत्राभावइतिस्वरूपकथनम् वस्तुतः साध्यवन्निष्ठाभावस्यतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदक

नाधिकरणयावदभावाधिकरणवृत्तित्वाभावायाच्चांतोवृत्तिमद्वृत्तयस्तद्वत्वंव्याप्तिः केवलान्वयिनः संयोगाद्य-
भावस्याभावाः संयोगादयोनव्याप्यवृत्तयः एवंसाध्यस्यगुणसामान्यस्याभावोद्रव्यत्वाधिकरणेउत्पत्तिकाला-
वच्छेदेनवर्तमानोपिनव्याप्यवृत्तिः उक्तरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकः क्वचित्प्रसिद्ध्यादिसंपादकाः पुनरभावाः
हेतुसमानाधिकरणाः उक्तसमुदायाधिकरणवृत्तित्वतदभाववृत्तिमत्वानिपूर्वोक्तरीत्याप्रत्येतव्यानीत्यादिकम-
पास्तम् तद्विशिष्टेति विशेषणतावच्छेदकविशिष्टज्ञानस्यविशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्ययहेतुत्वात् अभावप्रत्ययोहि

त्वमेवतत्संबंधेनसाध्यव्यापकतावच्छेदकत्वंवाच्यम् तत्रचसाध्यवन्निष्ठत्वमभावस्यस्वरूपसंबंधेनग्राह्यम् तेनस्पंदःकालत्वा-
दित्यादौस्पंदत्वाद्यभावस्यापिकालिकसंबंधेनसाध्यवन्निवृत्त्यायावदनंतर्गतत्वात्समवायित्वेनवाच्यत्वाद्यभावस्यचतादृशप्रतियो-
गिसमानाधिकरणत्वेपितानिव्याप्तिः इत्थंचजातिसामान्याभावादेरपिवन्ह्यादिव्यापकतयातत्प्रतियोगिकस्यजात्यादिस्वरूप-
स्यहेतुसमानाधिकरणाभावस्यजातिसामान्याभावात्मकप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वादसंभवापत्तिरतोभावाइत्युक्तभावपि-

न्ता इति च तदर्थः यथा च सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकत्वघटितायां व्यापकतायां न दोषस्तथाग्रे प्रपंचयिष्यते नव्यास्तु साध्यतावच्छे
दकेत्यादि साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणानि यावंति तत्प्रत्येकवृत्तिवृत्तिप्रतियोगिताकेत्यर्थः नचैकमात्रवृत्तिसाध्यकसद्धेताव
व्याप्तिः तत्र यावत्त्वस्यानुपादेयत्वात् शब्दैक्यस्याकिंचित्करत्वात् यद्वा साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिकरणा यावंतो धर्मा
स्तत्प्रत्येकसमानाधिकरणवृत्तिप्रतियोगिताकेत्यर्थः इति प्राहुः यत्तु साध्यवदवृत्त्यभावप्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगिताकेत्यर्थ इ
ति तन्न केवलान्वयिसाध्यकसद्धेतौ तादृशप्रतियोगित्वाप्रसिद्ध्याव्याप्तेः गगनस्वरूपाभावस्य तादृशत्वेपि हेतुसमानाधिकरणत्वासंभ

घटत्वादिविशिष्टस्य घटादेः प्रतियोगित्वमवगाहमानो विशेषणस्यापि घटत्वादेस्तदवच्छेदकत्वमवगाहते तेन स्वा
तंत्र्येण घटो नास्तीत्येव प्रतीतः तदिहाभावप्रत्ययो यदि व्यधिकरणधर्मेण विशिष्टप्रतियोगिनं नावगाहते नाव
गाहत एव तदा नस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकत्वम् अथावगाहते तर्हि भ्रम एव न च ततोऽर्थसिद्धिरिति भावः
यदि पुनरानुभविको लोकानां स्वरसवाही घटत्वेन पटो नास्तीत्यादिप्रत्ययो न तदा तादृशाभावनिवारणं गीर्वाण
गुरुणामपि शक्यमिति मंतव्यम्

वादिति अत्र व्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताका इत्यत्र व्यापकताया अवच्छेदो यस्येति बहुव्रीहिकप्रत्ययः तेन प्रतियोगिद्वयासमं
अवच्छेदिका यदस्य समासे कोपधत्वेपि पुंवद्भावः तद्धितवत्कोपधास्यैव पुंवद्भावनिषेधादित्यभियुक्ताः सर्वत्रेति सद्धेतावसद्धेतावि
त्यर्थः तथा च यावत्त्वानुक्तावतिव्याप्तिरेव स्यान्नाव्याप्तिरिति भावः सकलव्यभिचारिणीत्यर्थ इत्यन्ये केचित्तु सर्वत्रेति सकलहेत्वाधिकर
णावच्छेदेनेत्यर्थ इत्याहुः वाच्यत्वाद्यभावस्येति घटत्वादिना वाच्यत्वाभावस्येत्यर्थः तथात्वात् प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात्

तथाच धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिवारणार्थमेव यावत्पदोपादानमिति भावः ननु साध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकयावदभा-
वो तथैव वाच्यत्वाद्यभावमादायोक्तस्यातिप्रसंगस्य व्युदाससंभवात् साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकाभावानां
यावत्त्वोपादानं गौरवग्रस्तमत आह अत एवेति निरुक्ताभावे यावत्त्वोपादानादेवेत्यर्थः अन्यथाभूतत्वाद्यभावस्यासाध्यतावच्छेदकव्या-
पकप्रतियोगिताकान्यत्वाद्भूतत्वमूर्तत्वोभयत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य च तादृशप्रतियोगिताकस्य स्वविशिष्टहेत्वाधिकरणावच्छेदेन प्रतियो-
गिसमानाधिकरणत्वादतिव्याप्तिः स्यादेवेति भावः यत्तु साध्यप्रतियोगिको यत्किंचिदभावो यद्धर्मावच्छिन्नहेत्वाधिकरणावच्छेदेन प्र-
तियोगिसमानाधिकरणस्तद्धर्मवत्त्वमित्येव लक्षणमस्तु कृतं यावत्त्वगर्भनिरुक्त्या धूमवान्वन्हेरित्यादौ घटत्वेन धूमाभावस्यापि तादृशहेत्व-
धिकरणावच्छेदेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वादतिव्याप्तिव्युदासादित्याशंक्यात एवेत्यादिकमवतारयंति तत्तुच्छं तादृशशंकायां
धूमवान्वन्हेरित्यादिप्रसिद्धस्थल एव वन्हिधूमोभयत्वावच्छिन्नाभावमादायातिव्याप्तिसंभवे भूतत्वमूर्तत्वोभयवानित्याद्यनुधावनस्य स-
दर्भविरोधापत्तेः यदपि यादृशाभावस्य प्रतियोगिता व्यापकसाध्यतावच्छेदकतादृशः कश्चिदभावो यद्धर्मावच्छिन्नाधिकरणावच्छे-
देन प्रतियोगिसमानाधिकरणस्तद्धर्मवत्त्वं व्याप्तिरित्युक्त्यैव वाच्यत्वाद्यभावमादायातिव्याप्तिवारणसंभवाद्यावत्त्वगर्भलक्षणं गौरवग्र-
स्तमत उक्तं अत एवेत्यादि तदप्यसंगतं प्रतियोगितामात्रस्यैव प्रत्येकपर्यवसितत्वेन वन्हिधूमोभयत्वादेस्तद्व्यापकत्वासंभवाद्वन्हि-
धूमोभयवान्धूमादित्याद्यव्याप्तिभयेन तादृशनिरुक्तेः शंकितुमप्यशक्यत्वात् ननु प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमित्यत्र प्रतियोग्यधिक-
रणत्वं साध्यनिरूपितसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन ग्राह्यमित्यलं यावत्त्वनिवेशेनेत्यत आह अत एवेत्यादीत्यपि वदंति नव्यास्तु ननु साध्य-
तावच्छेदकातिरिक्तधर्मानवच्छिन्नसाध्यनिष्ठयादृशप्रतियोगिताको यत्किंचिदभावो यदधिकरणावच्छेदेन तादृशप्रतियोगिताश्रयसमानाधि-
करणस्तत्त्वमित्यस्यैव सम्यक्त्वे यावत्त्वगर्भलक्षणारंभो गौरवग्रस्तः प्रमेयवान्वाच्यत्वादित्यादौ विरुद्धघटत्वपटत्वोभयगगनाद्यवच्छिन्नप्र

तियोगिताकप्रमेयाभावमादाय लक्षणासंभवात् गगनादेर्वृत्तिमत्वलक्षणधर्मत्वाभावात् सामान्याभावीयान्यप्रतियोगित्वं स्वरूप
संबंधेन प्रत्याश्रयं विभिन्नमुपेय मनोविरुद्ध घटत्वपटत्वाभ्यां प्रमेयमात्रस्याभावमादायैव धूमवान्वन्हेरित्यादौ नातिप्रसंगः नचानवच्छिन्न
तवव्यर्थं वन्हिधूमोभयत्वावच्छिन्नाभावमादाय धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तेर्वारकत्वात्साध्यनिष्ठपदमपि तदर्थमेव अन्यथा गगनाद्य
वच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्यत्वाद्यभावमादाय व्यभिचारिमात्रेति व्याप्त्यापत्तेरित्यत आह अतएवेति इत्थंचभूतत्वविशिष्टमूर्तत्वाद्यभा
वस्य साध्यतावच्छेदकातिरिक्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकतया तस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं नातिव्याप्तिं संपादयतीत्याशयेनाहि-
त्वाद्यवच्छिन्नाभावपर्यंतस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमपि साधुसंगच्छते परंतु प्रकृतसाध्यव्याप्यतावच्छेदकप्रतियोगिताकोयः क
श्चिदभावो यदधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसमानाधिकरणतत्वमेवाव्यभिचरितत्वं कुतो नोक्तम् भूतत्वमूर्तत्वोभयत्वावच्छिन्नप्रति
योगिताव्यक्तेस्तादृशोभयात्मकसाध्यव्याप्यतावच्छेदकत्वाभावादेवतादृशोभयाभावमादायातिव्याप्त्यसंभवादिति विभावनीयमिति-
प्राहुः भूतत्वमात्माभिन्नत्वे सति विशेषणागुणवत्वं तच्च न व्यापकतायाः प्रतियोगिवैयधिकरण्याघटितकल्पे भूतत्वमूर्तत्वोभयस्य व्या-
पकं तादृशोभयवति घटादावुत्पत्तिक्षणावच्छेदेन विशेषगुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावसत्वादत उक्तं मनोन्यत्वेति साध्यस्यैवाभावमादाय नातिव्या
प्तिः स्फुटतरंचतत्वतरस्यैवेति कैमुतिकन्यायेनोक्तं मनोन्यत्वे इत्यपि वदंति अतथात्वादिति स्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियो
ग्यसमानाधिकरणत्वादित्यर्थः मनस्येव व्यभिचारादिति भावः ननु यत्समानाधिकरणा यावंतोभावाः प्रतियोगिसमानाधिकरणास्त
त्वमित्यस्यैव सम्यक्त्वे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नेत्यादि व्यर्थं नच साधनसमानाधिकरणगोत्वाद्यभावस्य हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रति
योग्यसमानाधिकरणत्वादसंभव इति वाच्यम् तस्यापि पूर्वक्षणवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावात्मकप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् नचै-
वेरीत्या व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरिति वाच्यं अभावस्य स्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नस्वकीयप्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्य

तदन्यप्रतियोगिताया एव व्याप्यवृत्तितानिरूपकतया धूमाद्यभावस्य पूर्वक्षणवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावनिष्ठप्रतियोगिताया अतथात्वे
न धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्त्ययोगादत आह साधनेत्यादि गोत्वादीत्यादिपदेन गगनादिसंग्रहः तथाच तद्दलानुक्तावसंभव एव-
स्यादिति भावः नन्वेवं यत्समानाधिकरणा यावंतः साध्यप्रतियोगिकाभावः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणा
स्तत्वमित्येवोच्यतां तावतैव गोत्वाद्यभावमादायासंभवस्य व्युदासादत आह तत्तदिति तथाचोक्तविवक्षायां द्रव्यत्वाद्येकव्यक्ति
साध्यकसद्धेतौ लक्षणासंभवेपि वन्हिमान्धूमाज्ज्ञानिमान्सत्वादित्यादौ साध्यप्रतियोगिकानां तत्तद्वन्ह्यभावानां आत्मत्वाद्यभावानां
च प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वादव्याप्तिरिति भावः नच साध्यव्यापकप्रतियोगिका इत्यस्यैव सम्यक्त्वे व्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिता
कपर्यंतं व्यर्थमिति वाच्यं तत्तत्साध्यव्यक्तीनां गगनादीनां च प्रमेयत्वादिप्रकारेण साध्यव्यापकतया तदभावमादायासंभवापत्तेः नच वृ
त्तिमत्वे सति स्वानधिकरणसाध्यवन्निष्ठाभावाप्रतियोगित्वेन साध्यव्यापकत्वं निरुच्य तत्प्रतियोगिकाभाव एव निवेश्यतामिति वाच्यम् त
स्य लक्षणांतरत्वेप्युक्तलक्षणस्यादुष्टत्वादिति भावः यत्समानाधिकरणा इत्यत्र हेत्वधिकरणत्वं विशिनष्टि येनेत्यादिना तदधिकरण
मिति तत्संबंधीत्यर्थः तेन तादात्म्येनाधिकरणाप्रसिद्धावपि तत्संबंधेन सद्धेतौ नाव्याप्तिः अतथात्वेपीति प्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्व-
विरहेपीत्यर्थः यद्यपि प्रतियोगिसमानाधिकरण्यमवश्यं स्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेनाग्रे विवक्षणीयं तथाच हेतुतावच्छेदकसंब
धेन हेत्वधिकरणानुक्तौ कालिकसंबंधेन धूमस्याधिकरणे महाकाले वर्तमानस्य प्रलयान्यत्वाद्यभावस्यापि यावदंतर्गतत्वात् स्वविशिष्ट
हेत्वधिकरणाप्रसिद्ध्या वन्हिमान्धूमादित्यादावव्याप्तिसंभवति तथापि स्वविशिष्टहेत्वधिकरणेत्यादेरुक्तावनुक्तौ चोभयथैव अयमात्मा
ज्ञानादित्यत्राव्याप्तिः वन्हिमान्धूमादित्यत्र स्वविशिष्टेत्याद्युक्तावेव तथेत्याशयेन प्रसिद्धोदाहरणं परित्यक्तं यत्तु महाकालस्यैव प्रलया
न्यत्वाद्यभावविशिष्टहेत्वधिकरणत्वसंभवात् स्वविशिष्टेत्याद्युक्तावपि वन्हिमान्धूमादित्यादौ नाव्याप्तिः महाकालस्य हेतुना घटकस

योगसंबंधेनधूमाधिकरणत्वाभावेपिहेतुसंबंधित्वानपायात् तादात्म्येनहेतोः संग्रहार्थं हेतुतावच्छेदकसंबंधेनयोहेतुसंबंधीतद्भि-
यावदभावानामेवनिवेशितत्वादिमतं यत्तुच्छसंयोगमात्रेणधूमहेतोः प्रभामंडलादौवह्नेर्व्यभिचारितया पर्वतादिनिरूपितसंयोगेनैव
तस्यहेतुत्वात्तादृशसंयोगेनचधूमस्याधिकरणे पर्वतादौ प्रलयत्वादिस्वरूपस्य प्रलयान्यत्वाद्यभावस्यवैशिष्ट्याप्रसिद्धेरावश्यकत्वात् वि-
भिन्नकालीनयोर्विषयतान्यसंबंधसामान्येनैवाधाराधेयभावविरहादितिदिक् ननुपृथिवीत्ववान्महाकालत्वात्महाकालकपालान्तरत्वा
द्धेत्यादावतिव्याप्तिः साधनसमानाधिकरणस्यमहाकालान्यत्वाद्यभावस्यापिहेत्वधिकरणमहाकालाद्यवच्छेदेनकालिकसंबंधेनप्र-
तियोगिसमानाधिकरणत्वादत आह एवमपिदलांतरेपि प्रतियोगिसामानाधिकरण्यदलेपीत्यर्थः एकसंबंधेनव्यापकत्वमन्यसंबं-
धेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं इत्येवंसंबंधभेदनिबंधनः प्रोक्तातिव्याप्तिरूपोदोषः साध्यव्यापकताघटकसंबंधेनसार्द्धं प्रतियोगि
सामानाधिकरण्यघटकसंबंधस्यैक्यविवक्षयानिरसनीय इत्यर्थः यत्संबंधेनस्वावच्छिन्नानधिकरणसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगिताव-
च्छेदकं यद्यत्तदन्यप्रतियोगिताकः साध्यवन्निष्ठाभावीयतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्यावच्छेदकान्यप्रतियोगि-
कोवायोभावस्तादृशसंबंधेनप्रतियोगिनोयदधिकरणं तद्भिन्नत्वं विवक्षितमितिफलितोर्थः पृथिवीत्वाद्यभावप्रतियोगित्वंतुनकालिक
संबंधेनपृथिवीत्वादिव्यापकतावच्छेदकं नित्यपृथिव्यांव्यभिचारात् किंतुसमवायेनैव तेनचसंबंधेनपृथिवीत्वाद्यभावस्यहेत्वधिकरण
महाकालावच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावान्नोक्तातिव्याप्तिरितिभावः यत्तुयेनसंबंधेनव्यापकत्वंतेनसंबंधेनप्रतियोगिसा
मानाधिकरण्योक्तावपिनित्यज्ञानं ईश्वरसविषयकत्वादित्यत्रातिव्याप्तिः साधनसमानाधिकरणस्येच्छाभिन्नत्वाद्यभावस्यापिसा-
ध्यव्यापकताघटकविषयितासंबंधेनयावद्धेत्वधिकरणे प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् नच येनयेनसंबंधेनव्यापकत्वंतेनतेनसंबंधे-
नप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविवक्षणान्नोक्तदोषः तथासति यावत्पदवैयर्थ्यापत्तेः विशेषणतासामान्येनैवसाध्यवन्निरूपित-

विशेषणतयापिवाच्यत्वादेः साध्यव्यापकतयाघटत्वादिनावाच्यत्वाद्यभावस्यैवतादृशसंबंधेनहेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसामा-
नाधिकरण्यविरहात् धूमवान्वन्हेरित्यादौ व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिविरहात् नन्वेदंविषयितासंबंधेनव्यापकतायाएवासत्वाद्विषयि
तासंबंधेनस्वावच्छिन्नाधिकरणत्वाप्रसिद्ध्यास्वावच्छिन्नान्याधिकरणसाध्यवन्निष्ठत्वादिव्यापकतायास्तेनसंबंधेनासंभवात् नचते-
नसंबंधेनस्वावच्छिन्नसंबंधित्वमेवव्यापकतायांनिवेशनीयंत्वदुक्तातिप्रसंगभयेनैवतस्यानिवेशनीयत्वात् नचतत्संबंधावच्छिन्नायाः
साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितायाःसामानाधिकरण्येनानवच्छेदकधर्मवत्त्वलक्षणंव्यापकत्वंविषयितासंबंधेनसकलंसाध्यवतिनित्य-
ज्ञानेवस्तुमात्रस्यैवविषयितासंबंधेनसत्वेपिनित्यज्ञानान्यत्वविशिष्टघटादेर्विषयितासंबंधेनाभावस्यतत्रसत्वेबाधकाभावादितिवाच्यंवि
षयितायावृत्त्यनियामकतयातत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताप्रसिद्धेः यदपिमनस्त्ववत् अणुत्वादित्यत्रातिव्याप्तिः परमाणुत्वसमाना-
धिकरणस्यमनस्त्वाद्यभावस्यापिसाध्यव्यापकताघटकदिक्कृतविशेषणतयासर्वत्रैवपरमाणौप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादिति तदपि
तुच्छंनित्यानामव्यावर्तकत्वाज्जन्यानामेवमूर्तानांदिगुपाधितयापरमाणौदिक्कृतविशेषणतयाकस्याप्यसत्वात् तेनसंबंधेनसाध्यव्यापक-
त्वविरहात् अन्यथावस्तुमात्रस्यैवकालोपाधित्वसंभवात्तदपिजन्यमात्रस्यनस्यात् अतएवप्रलयदशायांदिग्देशविभागोनास्तीत्यादि-
सिद्धांतःसंगच्छते अन्यथापरमाणूनांसत्वात्तदानीमपिदिग्विभागप्रसंगादितिदिक् यदिचस्पंदोमहाकालत्वादित्यादावतिव्याप्तिः
साधानससमानाधिकरणस्यमहाकालान्यत्वाद्यभावस्यापिसाध्यव्यापकताघटककालिकसंबंधेनमहाकालेप्रतियोगिसमानाधिक-
रणत्वात् नचायंस्पंदइत्याकारकयत्किंचिद्बोधव्यक्तेर्विषयतासंबंधेनैवस्पंदत्वव्यापकत्वात् यावदंतर्गतस्यतदभावस्यैवसाध्यव्या-
पकताघटकविषयतासंबंधेनहेत्वधिकरणमहाकालेप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वाभावान्नातिव्याप्तिः नहितादृशबोधव्यक्तौका-
लिकसंबंधेनापिस्पंदत्वव्यापकत्वंभाविभूतेषुस्पंदेषुव्यभिचारादितिवाच्यं विषयतायाःज्ञानसमानकालीनतयातद्बुद्धिव्यक्त्यभाव

दशायामेवस्पंदत्ववर्तिविषयतासंबंधेननतद्बुद्धिव्यक्त्यभावस्यसत्वात् विषयतासंबंधेनायंस्पंद इत्याकारकजन्यबुद्धेः साध्यव्यापक
त्वासंभवात् किंचव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यासत्वेपिव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नवाच्यत्वाद्यभावमादायैवकेवलान्वयिसाध्यक
स्थलेलक्षणसमन्वयात्प्रतियोग्यवृत्तिश्चेत्यादिमूलस्यनदूषकत्वानुपपत्तेः नचसाध्यवन्निष्ठाभावीयत्प्रतियोगितायाः सामा-
नाधिकरण्यंनानवच्छेदकधर्मवत्त्वरूपव्यापकतायांव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादायासंभववारकस्यसामानाधिकरण्येने
त्यस्यव्यर्थतायामेवतन्मूलग्रंथस्यतात्पर्यमितिवाच्यं सामान्यधर्मेणविशेषाभावमादायव्यापकत्वस्याप्रसिद्धेर्वारणार्थमेवसा-
मानाधिकरण्यदलस्यव्यापकतायामवश्यंनिवेशनीयत्वादित्याकविभाव्यतेतदासंबंधैक्यविवक्षयेतिग्रंथस्यसाध्यव्यापकत्वस्य
तदवच्छेदकप्रतियोगित्वस्यप्रतियोगिसामानाधिकरण्यघटकीभूतप्रतियोग्यधिकरणत्वस्यचैकसंबंधावच्छिन्नत्वविवक्षयेत्यर्थः त
थाचस्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकायावंतोभावाः स्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबं-
धेनप्रतियोगिसमानाधिकरणाइत्यर्थलाभात् यावदंतर्गतस्यसमवायादिसंबंधेननित्यज्ञानत्वमनस्त्वस्पंदत्वाद्यभावस्यस्वप्रतियो-
गितावच्छेदकीभूतसमवायादिसंबंधेनयावद्वृत्त्यधिकरणेप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वात् नित्यज्ञानंईश्वरसविषयकत्वात् मनस्त्वव
त् अणुत्वात् स्पंदोमहाकालत्वादित्यादौकुत्रापिनातिव्याप्तिः नचैवंवाच्यज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नवाच्य
त्वाद्यभावस्यैवतत्रघटकतयातस्यप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधसत्वेमानाभावादितिवाच्यं स्वरूपसंबंधेनघटत्वादिनावाच्यत्वंनास्ती
त्यादिप्रतीत्यनुरोधेनतादृशाभावस्यापिप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधस्वीकारात् अन्यथाभूतलेसंयोगेनपटत्वावच्छिन्नघटवदित्ये-
वनिर्णयसत्वेपिभूतलेसंयोगेनपटत्वेनघटोनास्तीतिप्रत्ययप्रसंगात् नचैवमपसिद्धांतः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नोपिचेदभावः प्रामा-
णिकस्तदासर्वैःसंबंधैस्तत्प्रतियोगितावच्छिद्यतामितिग्रंथकृतैवसामान्याभावेवक्ष्यमाणत्वात् केचित्तुसंबंधैक्यविवक्षयेत्यस्य

साध्यवत्त्वं साध्यव्यापकत्वं प्रतियोगित्वं प्रतियोगिसामानाधिकरण्यघटकीभूतप्रतियोग्यधिकरणत्वं चैकेन साध्यतावच्छेदकसंबंधे
न विवक्षणीयमित्यर्थः तथाच साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यव्यापकतावच्छेदकीभूततादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताका
यावन्तोऽभावाः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणा इत्यर्थलाभान्नकुत्राप्यतिव्याप्तिः नच प्रतियोगितायाः साध्य-
तावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वविवक्षणं व्यर्थमिति वाच्यं तदनुक्तौ वाच्यत्वादिभेदमादायैव केवलान्वय्यादौ लक्षणासंभवे प्रतियोग्यवृ
त्तिश्चेत्यादिमूले तन्निराकरणस्यासंगतत्वापत्तेः नचैवमपि सर्वत्र वाच्यत्वाद्यभावस्येत्यादिग्रंथविरोधः वाच्यत्वादेः संयोगादिसंबंधे
न धूमाद्यव्यापकत्वादिति वाच्यं वाच्यत्वाद्यभावस्येत्यादिपदसत्त्वात् यत्र स्वरूपसंबंधेन साध्यता तत्र वाच्यत्वाद्यभावमादाय संयो
गादिसंबंधेन साध्यतायां च द्रव्याद्यभावमादायातिव्याप्तिपरतयैव तत्संगतेरित्याहुः ननु इदं मनोन्यत्वाद्यभावस्येत्याद्युक्तग्रंथविरोधात्
भूतत्वमूर्तत्वोभयस्य समवायेन साध्यतायां मनोन्यत्वस्य तत्संबंधेन साध्यव्यापकत्वासंभवात् वृत्त्यनियामकसंबंधेनाधिकरणत्वस्य
प्रतियोगित्वस्य चाप्रसिद्ध्यानेन साध्यतायां धनी चैत्रत्वादित्यादिसद्धेतावव्याप्तिः तद्रूपान्यरूपरूपत्वादित्यादावतिव्याप्तेश्च साध्य-
ताघटकसमवायेन साध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकानां व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नगुणत्वाद्यभावानां सर्वेषामेव स्वविशिष्टहेत्व
धिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादिति यत्तु विशेषणसाध्यव्यापकत्वं तेनैव च प्रतियोगित्वं प्रतियोगिसामानाधिसा
मानाधिकरण्यं च संबंधैक्याविवक्षेत्यस्यार्थमाह तदपि न वाच्यत्वाद्यभावस्यात्मत्वाद्यभावस्येत्यादिग्रंथस्यासंगततापत्तेरुपेक्षितमिति
नन्वेतावताप्ययमात्मा ज्ञानादित्यादावव्याप्तिरेव घटत्वादिनात्मत्वसामान्याभावस्य स्वविशिष्टस्य हेतोर्विषयतयाधिकरणे घटादौ व्या
पकताघटकसमवायेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावादत आह दलान्तरेति पश्चादुक्तहेत्वधिकरणावच्छेदेनेत्यत्र हेत्वधिकरणदले
पीत्यर्थः संबंधैक्याविवक्षयेति हेतुसमानाधिकरणा इत्यत्र हेत्वधिकरणत्वं येन संबंधेन स्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेनेत्यत्र हेत्व-

धिकरणत्वं तेनैवसंबंधेनेति विवक्षयेत्यर्थः इत्थंचदलांतरमपि साधुसंगच्छत इतितु नव्याः यद्वा धूमवान्वह्नेरित्यत्रातिव्याप्तिः धू
मसामान्याभावस्यापि हेत्वधिकरणावच्छेदेन स्वप्रतियोगित्वस्य कालिकसंबंधेनाश्रयीभूतवन्ह्यादेः सामानाधिकरणत्वादत आह दलां
तरेपीति प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमित्यत्र प्रतियोगिताश्रयदलेपीत्यर्थः संबंधभेदनिबंधनो दोषः प्रकृतसाध्यव्यापकत्वस्यैकसंबंधा
वच्छिन्नावच्छेदकताकप्रतियोगिताकाभावस्यान्यसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयीभूतवन्ह्यादेः सामानाधिकरण्यनिबंधनो दोषः
संबंधैक्यविवक्षया यत्संबंधेन व्यापकतावच्छेदकत्वं प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमित्यत्रापि तेनसंबंधेन प्रतियोगिताश्रयत्वविवक्ष
येत्यर्थ इतिसंक्षेपः अत्रसंबंधैक्याविवक्षायां रूपसामान्याभाववान् पृथिवीत्वाज्जन्यपृथिवीत्वादित्यादिविरुद्धहेतावप्यतिव्याप्तिः
साधनसमानाधिकरणस्य पृथिव्यन्यत्वाद्यभावस्यापि हेत्वधिकरणपृथिव्यवच्छेदेन जन्यपृथिव्यवच्छेदेन वा दिक्कृतविशेषणतया
प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् मूर्तमात्रस्यैव दिगुपाधित्वोपगमात् नचतस्यालक्ष्यत्वे नीरूपमित्याकारकयत्किंचित्प्रमाव्यक्तेर्विष
यतासंबंधेन साध्यव्यापकत्वाद्यावदंतर्गतस्य तदभावस्यैव हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्तिः
तादृशबुद्धिव्यक्तेर्विभिन्नकालीनघटादौ केनापिसंबंधेनासत्वादिति वाच्यम् विषयताया ज्ञानसमानकालीनतया तादृशबुद्ध्यभा
वदशायामेव रूपशून्ये गगनादौ विषयतासंबंधेन तद्बुद्ध्यभावप्रतियोगित्वावच्छिन्नाभावसत्वात्तादृशे ज्ञानव्यक्त्यभावस्य साध्यव्या
पकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वाभावात् स्वावच्छिन्नानधिकरणसामान्यवन्निष्ठेत्यादि व्यापकतायास्तद्बुद्धिव्यक्तौ सत्वेपि प्रतियोगि
वैयधिकरण्याघटितव्यापकत्वस्य तद्बुद्धिव्यक्तावसत्वेनोक्तस्थलेऽतिव्याप्तेरावश्यकत्वादिति भ्रमं निराकुरुते रूपसामान्येत्यादि
ना पृथिवीत्वादिकमिति नित्यपृथिव्यां दिगुपाधित्वे मानाभावादादिपदं नेनजन्यपृथिवीत्वाद्युपग्रहः सद्धेतुप्रतिकूलविरोधं निर
स्यति प्रलयइति महाप्रलयइत्यर्थः खंडप्रलयेतु पार्थिवपरमाणौ रूपमस्त्येव अन्यथोत्तरसर्गे पार्थिवद्व्यणुकस्य रूपोत्पत्त्यर्थे·

परमाणौ पाकांतरकल्पनापत्तेरिति प्रांचः प्रलय इत्यस्य पाकेन रूपादेः प्रलयदशायामित्यर्थः तेन महाप्रलयानभ्युपगमेऽपि न क्षतिः उ
त्पत्तिकाले चेत्यत्र च कारेण निरुक्तप्रलयस्यानुकर्षणात् अवयविन्यपि पाकदशायां तत्सत्वात् नयं ग्रंथन्यूनतेत्यपरे ननु विरोधविरहे घटाद्यव
च्छेदेन व्यभिचारित्वात्कुतः सद्धेतुत्वमत आह उत्पत्तीति यद्यपि पाकेन श्यामादिरूपनाशकालेऽपि अवयविनि रूपसामान्याभावस-
त्वं तथापि पिलुपाकवादिमते तदसंभवात् अपच्यमानावयविन्यनुसंधानाच्च उत्पत्तिकालमात्रानुसरणम् तत्सत्वादिति रूपादिसामा-
न्याभावसत्वादित्यर्थः प्रतियोगिवदिति प्रतियोगिन इवेत्यर्थः विरोधित्वं एकदैकदेशावृत्तित्वं मानाभावादिति प्रलयाद्यवच्छेदेन परिमा
णवादौ रूपादिसामान्याभावे तु योग्यसन्निकर्षाभावात् प्रत्यक्षासंभवेऽप्यनुमानादिकं मानमस्तीत्याशयः यत्तु घटादावुत्पत्तिकालाव-
च्छेदेन रूपसामान्याभावस्य प्रत्यक्षमेवसंभवति तदानीं चक्षुःसंयुक्तविशेषणतायास्तत्रासत्वेऽपि द्रव्यसमवेतवृत्त्यभावप्रत्यक्षहेतोश्च
क्षुःसंयुक्तसमवेतविशेषणतायाः सत्वेन संनिकर्षसंभवादिति तन्तुच्छं चक्षुःसंयुक्तसमवेतद्व्यणुकविशेषणतया रूपाद्यभावचा-
क्षुषापत्त्या चक्षुःयोग्यसंयुक्तसमवेतविशेषणताया एव अभावग्राहकत्वेन द्रव्यान्यद्रव्यसमवेतवृत्त्यभावचाक्षुषत्वस्यैव तज्जन्यतााव
च्छेदकत्वात् अन्यथा त्रसरेणुवृत्त्यभावचाक्षुषे व्यभिचारापत्तेः वस्तुतः स्योत्पत्तेः पूर्वं चक्षुःसंयुक्तसमवेतस्य घटादेरसत्वात्तद्वि
शेषणताया अपि तदानीमसत्वात्तदुक्तक्रमेणाहेतुत्वेन नास्तीति ध्येयम् अत एवेति ध्वंसप्रागभावयोरत्यंताभावविरोधित्वे मानाभावा
देवेत्यर्थः रक्तिमध्वंसप्रागभावयोः सत्वमावेदयितुमंतरापदं रक्तरूपमितिनच गुणे शुक्लादयः पुंसीत्यनुशासनात् रक्तो नास्ती-
त्येव प्रयोगो युक्त इति वाच्यं वस्त्वंतरविशेषणतानापन्नस्यैव शुक्लादिशब्दस्य पुंस्त्वानुशासनात् अत एव शुक्लरूपमिति प्रयोगः समासे
मणिकृतैव वक्ष्यत इति ध्येयं एवरक्तरूपं नास्तीति प्रत्ययः पूर्वेत्यादि पूर्वरक्तस्य ध्वंसवति उक्तरक्तस्य प्रागभाववति इदानीं रक्ते पीत्यर्थः
न च रक्ततादशायां वर्तमानस्यापि रक्तांतरध्वंसादेस्तदानीं रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविरहान्न तादृशप्रत्ययस्तस्याव्याप्यवृत्तित्वा

द्दितिवाच्यं ध्वंसादिप्रतियोगित्वस्य किंचिद्धर्मानवच्छेद्यत्वात् तत्तदनंतध्वंसप्रागभावादिषु रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वकल्पनाम-
पेक्ष्य रक्तत्वावच्छिन्नात्यंताभावसंबंधस्यैवांतरास्यामादिषु कल्पनायां लघुत्वाच्च तच्चयावंतिरक्तरूपाणि तत्तद्व्यक्तित्वेनरधर्मानव-
च्छिन्नतत्तद्व्यक्तिनिष्ठप्रतियोगिताकाभावकूटैरेव रक्तं रूपं नास्तीति प्रत्ययः क्रियते प्रकृते च विद्यमानरूपप्रतियोगिकस्य तादृशा-
भावस्यासत्वान्न तथाप्रतीतिरिति वाच्यम् तथा सत्यंतराश्यामे रक्तं रूपं नास्तीत्याकारकनिर्णयेपि तत्र रक्तं रूपमस्तीति प्रत्यया-
पत्तेः विरोधिनः सामान्याभावस्यानिश्चयात् विशेषाभावकूटनिर्णयस्याप्रतिबंधकत्वात् अन्यथा सामान्याभाव एव न सिद्ध्ये-
दिति भावः प्रांचस्तु प्रतियोगिता संबंधेन रूपत्वमात्रावच्छिन्नप्रकारताकः संसर्गाभावविशेष्यकः प्रत्ययो रूपत्वावच्छिन्नप्रकार-
ताकबुद्धेर्विरोधीति रूपत्वं प्रतियोगितावच्छेदकमेव नेति श्यामतादशायां रूपत्वावच्छिन्नाभाव एव रूपं नास्तीति प्रतीतेर्न विषयः
किमनुरोधेन रूपध्वंसादिमति तदत्यंताभावसिद्धिरित्याहुः तन्मेदं अंतरास्यामे समवायेन रक्तं रूपं नास्तीति प्रतीतेः प्रामाण्यानुरो-
धेनैव ध्वंसात्यंताभावयोर्न विरोधः अन्यथा समवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकध्वंसाद्यप्रसिद्ध्या तत्प्रतीतेर्भ्रमत्वापत्तेरिति तु परमा-
र्थः तत्समानाधिकरण्यं चेति प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं चेत्यर्थः स्वविशिष्टेति स्वपदं लक्षणघटकतत्तदभावव्यक्तिपरं तथा
च तत्तदभावाश्रयीभूतं येद्धेतुनाघटकसंबंधेन हेतुतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नाधिकरणं तदवच्छेदेन तत्तदभावस्य स्वप्रतियोगिसामा-
नाधिकरण्यं ग्राह्यमित्यर्थः तेन हेतुसामानाधिकरणस्य घटत्वादिना वन्ह्याद्यभावस्यापि कालिकसंबंधेन धूमाद्यधिकरणस्पंदादौ व्या-
पकताघटकसंयोगादिसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावोपि वन्हिमान् धूमादित्यादौ नाव्याप्तिः नवा द्रव्यं विशिष्टसत्वादित्या-
दौ घटत्वादिना द्रव्यत्वाद्यभावस्य हेत्वधिकरणाद्यवच्छेदेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वेपि क्षतिः गुणादीनां विशिष्टसत्वानधिकर-
णत्वात् यद्यपि व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकत्वे मानाभावाद्वाच्यत्वाद्यभावनिष्ठयत्प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं तदवच्छेदकत्वं न हेत्वधिकरण

स्यत्वस[illegible] व्याप्तितादवस्थ्यंच नचस्वविशिष्टहेत्वधिकरणताव्यापकीभूतप्रतियोग्यधिकरणतावद्वृत्तित्वं वाच्यं स्वविशि-
ष्टपदवैयर्थ्यापत्तेः प्रतियोग्यकरणीभूतस्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणवृत्तित्वस्योक्तौ द्रव्यंतद्दुत्वादित्यादावव्याप्तिः यावद्धेत्वधिकर-
णाप्रसिद्धेः तथापि यावंतो हेतुमद्वृत्तिधर्माः हेत्वधिकरणत्वानिवाच्यावंतित प्रत्येकाश्रयीभूतप्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्वस्यविवक्षितत्वा
द्दोषः एकमात्रवृत्तिहेतोरपि तत्तत्क्षण वृत्तित्वविशिष्टस्य बहून्यधिकरणानि संतीति न तत्राव्याप्तिः नचप्रतियोग्यधिकरणवृत्तिस्वविशि
ष्टयावद्धेत्वधिकरणताकत्वमात्रसम्यक् स्वविशिष्टस्य हेतुसमानाधिकरणा इत्यस्यच वैयर्थ्यापत्तेरिति भावः प्रागुक्तमपि स्वविशिष्टपदं
हेत्वधिकरणावच्छेदेनेत्यस्य प्रवेशे एवार्थवद्भवति इत्यतः पश्चादुक्तस्यापि तस्य प्रथमं प्रयोजनमाह तेनेति गोत्वादिना गवाद्यभावस्यत
द्वृत्तिकाले वृत्तावपि यदा गोत्वं तदा गौरित्यादौ नातिप्रसंग इति योजना इदमुपलक्षणं तत्तद्योगोलकान्यत्वाद्यभावस्यापि प्रतियोगिसा-
मानाधिकरणत्वाद्धूमवान्वह्नेरित्यादावतिप्रसंगो द्रष्टव्यः गवाद्यभावस्य प्रतियोग्यधिकरणे दैशिकसंबंधेनापि वृत्तित्वमुपपादयतुमाह
गवाद्यन्यधिकरणेति इदानीं चत्वरे गौर्नास्तीति प्रत्ययात् गोमत्यपि काले कालिकसंबंधावच्छिन्नगवाद्यभावस्य गवानधिकरणचत्वरा
द्यवच्छेदेन वृत्तौ न विरोधः नचैतत्प्रत्ययस्य चत्वर एवैतत्कालावच्छेदेन गवात्यंताभावो विषय इति वाच्यं देशवृत्तौ कालस्येव कालवृत्तौ दे
शावच्छेदकत्वानुभवादेकशेषस्य कर्तुमशक्यत्वात् इदानीं गगने गौर्नास्तीति प्रतीतेर्गवाद्यभावस्य तत्कालावच्छेदेन गगनवृत्तित्वाव-
गाहितायां भ्रमत्वापत्तेश्च गवाद्यभावस्य गगनादौ सार्वदिकत्वेन व्याप्यवृत्तित्वया कालावच्छेद्यत्वासंभवादिति भावः नह्यतीति गवा
दिमतीत्यर्थः कालेजन्यकाले ननु चरमध्वंसात्मकस्य प्रलयात्यंताभावाभावस्यापि यावदंतर्गतत्वात्तस्य सृष्टिकाले प्रतियोगिसामाना-
धिकरण्याभावान्नातिव्याप्तिरत आह महाकालेवेति तथाच तस्यापि महाकाले प्रतियोगिसामानाधिकरण्यात्तस्य कालिकसंबंधेन जग
दाधारत्वादिति भावः ननु गोत्वादिजातेः प्रलये कालिकसंबंधेन सत्वे प्रमाणाभावाद्यदा गोत्वं तदा गौरिति सद्धेतुरेवेति यदि ब्रूयात्तदा-

प्याह यत्रकालत्वमिति उक्तविवक्षानादरे घटादिसाधारणरूपेणगोः साध्यतायामतिव्याप्तिरित्याशयेनसाध्यांतरमाह जन्यद्रव्यमिति
द्रव्यस्यसाध्यतायांकालत्वसद्धेतुरंवप्रलयेकालिकसंबंधेपरमाणवादेः सत्वात् कार्यद्रव्यानधिकरणीभूतत्वेसति द्रव्यवत्वेनैवधर्मिग्राहक
प्रमाणेनतत्सिद्धेरनोव्यभिचारित्वसंपत्तयेजन्यपदं ननुमहाप्रलयानंगीकारेप्रागुक्तहेतुद्वयमेवलक्ष्यंखंडप्रलयेपिब्रह्मांडांतरेजन्यद्रव्य
सत्वात् अतःसाध्यांतरमाहप्रलयाद्यवृत्तिर्वेति खंडप्रलयावृत्तिर्वेत्यर्थः यद्यपिप्रतियोगिनोयदधिकरणं तद्वृत्तित्वस्यदैशिकसंबंधेनविवक्षा
यामपियदागोत्वंतदागौरीत्यादावतिव्याप्तिवारणंसंभवतिप्रलयाद्यवृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्यप्रतियोग्यधिकरणेमहाकालादौदैशिकवि
शेषणतासंबंधेनवृत्तित्वविरहात् नचद्रव्यंमहाकालत्वादित्यादावव्याप्तिः कालिकसंबंधेनमहाकालनिष्ठस्यद्रव्यत्वाद्यभावस्यस्व-
प्रतियोग्यधिकरणेदैशिकविशेषणतयावृत्त्यभावादितिवाच्यं हेतुसमानाधिकरणत्वस्यापितादृशविशेषणतयाविशेषणीयत्वात् [illegible]या
पिरूपभिन्नंगुणत्वादित्यादौसाधनसमानाधिकरणस्यरूपान्यत्वाद्यभावस्यरूपभिन्नत्वप्रकारकप्रमाविशेष्यत्वाद्यभावस्यचरू[illegible]ादि
स्वरूपतयादैशिकविशेषणतासंबंधेनवृत्तित्वविरहेणयावदनंतर्गतत्वात् घटत्वादिनारूपभिन्नत्वाद्यभावस्यचसर्वस्यैवत[illegible]ादृशाभाव
स्यमहाकालादौस्वप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादतिव्याप्तिरतः स्वविशिष्टहेत्वधिकरणेत्यादिविवक्षानुसरणमितिवदं[illegible]ते वस्तुतो
दैशिकविशेषणताघटितस्यलक्षणांतरत्वादेकेनापरस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वादुक्तलक्षणेनवैयर्थ्यमितिपरमार्थः यत्तुहे[illegible]त्वधिकरणे
विशेषणतयावर्तमानानांनिरुक्तयावदभावानांप्रतियोगिवृत्तित्वमेवविशेषणतासंबंधेनोचितप्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्व[illegible]प्रवेशेगौरवात्
सर्वत्रव्यभिचारीस्थलान्यत्वाद्यभावमादायातिव्याप्त्यभावादितितच्चुच्छं स्ववृत्तित्वविशिष्टानांकेवलान्वयिधर्माणामत्यंताभ[illegible]ावस्यस्वप्रति
योग्यवृत्तित्वेनासंभवापत्तेः नहिवाच्यत्वादिवृत्तित्वविशिष्टानांवाच्यत्वादीनामभावोवाच्यत्वादिरूपप्रतियोगिवृत्तिरिति[illegible]ादिक प्राचां-
मतेसंयो[illegible]भावसाध्यकमेघद्रव्यएवव्यभिचारीत्यतः कपिपदंप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितमेवसाध्यव्या[illegible]कत्वमत्रप्रवेशि

तम्   यथासन्निवेशे वैय्यर्थ्यविरहादतस्तदवच्छेदकत्वस्य संयोगाभावनिष्ठप्रतियोगित्वेप्यक्षयतेरित्याशयेन संयोगात्मकाभावस्याभि
धानं तदघटितसाध्यव्यापकतायाः प्रवेशेतु गगनत्वादिविशिष्टवाच्यत्वाद्यभावस्य गगनत्ववाच्यत्वोभयत्वावच्छिन्नाभावादेर्यावदंतर्ग
त्वात्तस्यच हेत्वधिकरणीभूतगगनावच्छेदेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणाद्व्याप्तिरतः   स्वविशिष्टपदं एतदभिप्रायेणैव संयोगाद्यात्मका
भावेत्यत्राद्यपदमुपात्तं वस्तुतो सत्तावान्द्रव्यत्वात् गुणत्ववान्रूपत्वात् इत्यादौ कालेजन्यरूपेच हेतुसमानाधिकरणस्य सत्ताभाव
स्यगुणत्वसामान्याभावस्यच केनापि संबंधेनात्मगगनादौ नित्यरूपे चावृत्तित्वाद्धेत्वधिकरणावच्छेदेन तस्यैव यावदंतर्गतस्य प्रतियोगि
सामानाधिकरण्यविरहादव्याप्तिः स्याद्यदिस्वविशिष्टपदं नस्यादितिदिक्   ननु धूमाद्यभावनिष्ठो जलादिवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाद्यभावस्या-
भावो धूमाभाव एवाभावप्रतियोगिकस्याभावाधिकरणकाभावस्याधिकरणस्वरूपत्वात्   तथाच धूमादौ साध्ये वन्ह्यादिहेतावतिव्या
प्तिर्धूमाद्यभावस्य हेत्वाधिकरणावच्छेदेन गोत्वाद्यभावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादत आह जलावृत्तीति   नचतादृशाभावस्य
धूमाभावस्वरूपत्वेपि जलादौ नतादृशाभावत्वावच्छिन्नाधिकरणत्वं   किंतु धूमाभावत्वावच्छिन्नाधिकरणत्वमेवेति नप्रत्ययातिप्रसंगइ
तिवाच्यं   एवसत्यभावमात्रस्यैवप्रायेणाभेदप्रसंगात्   उक्तक्रमेणैवातिप्रसंगवारणसंभवादिति भावः   ननु तथापि धूमावान्वन्हेरित्या
दावतिव्याप्तिः   समनियताभावानामैक्याद्धूमाभावस्य वन्हिधूमोभयाभावादभिन्नस्यायोगोलकान्यत्वाभावादेश्चायोगोलकभेदत्वादि
नाभेदसामान्याभावादभिन्नस्य हेत्वधिकरणावच्छेदेनैव वन्ह्यादिभेदाद्यात्मके प्रतियोगिसामानाधिकरण्यादितिचेदत्राहुः   यावत्सद
स्यफलतः   प्रतियोगिताविशेषणत्वेन साध्यव्यापकतावच्छेदकीभूतयद्यत्प्रतियोगिताकोभावस्तस्य स्वविशिष्टहेत्वाधिकरणावच्छेदेन
तत्तत्प्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्यं विवक्षितं   तथाच धूमादिसामान्याभावस्य धूमादिनिष्ठतादृशप्रतियोगिताकस्य धूमादिनि-
ष्ठप्रतियोगिताश्रयेण धूमादिना हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्तिः   नचपक्षसमानाधिकरणाइत्य-

स्यवैयर्थ्यं आत्मत्वसामान्याभावीयप्रतियोगितायाअपिसाध्यव्यापकतावच्छेदकतयातत्प्रतियोगिताकस्यात्मत्वसामान्याभावस्य
तादृशप्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्यविरहादयमात्माभानादित्यादावव्याप्तिवारकत्वात् जलादिद्रव्यत्वविशिष्टेत्यादिग्रंथस्तुवस्तुगतिमनु
रुध्यैवोक्तस्तेन तादृशाभावस्यधूमाभावस्वरूपत्वेपिनस्यहेत्वधिकरणावच्छेदेनसाध्यव्यापकतावच्छेदकीभूतधूमनिष्ठप्रतियोगिताव्यक्त्याश्र
यसामानाधिकरण्यविरहादेवातिव्याप्त्यसंभवेपिनक्षतिः नचधूमत्वंनधूमाभावस्यधूमनिष्ठंयत्प्रतियोगित्वंतदेवधूमत्वेनप्रमेयसामान्याभावस्य
प्रमेयसामान्यनिष्ठंलाघवान्नतुतद्भिन्नप्रतियोगित्वांतरगौरवादित्युक्तविवक्षयाप्यप्रतीकारइतिवाच्यम् स्वरूपसंबंधात्मिकायाः प्रतियो-
गितायाः सामान्याभावस्थलेप्रतियोगिभेदेनैवभिन्नत्वादितिसांप्रदायिकाः वस्तुतः साध्यव्यापकतावच्छेदकायाः स्वन्यूनवृत्तिधर्मान-
वच्छिन्नाया यादृशप्रतियोगितायानिरूपकोऽभावस्तस्यस्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेनतादृशप्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्यमेव-
वक्तव्यम् तथाच धूमादिसामान्याभावस्यधूमत्वादिनाप्रमेयसामान्याभावानतिरेकेपितदीयंप्रमेयसामान्यनिष्ठंप्रतियोगित्वंस्वन्यूनवृत्ति
नैवधूमत्वधर्मेणावच्छिन्नमतोनतादृशप्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्यमादायातिप्रसंगइतियुक्तमुत्पश्यामः यत्तुसमनियताभावाना-
मैक्यमतेधूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिवारणार्थं येनयेनसंबंधेनव्यापकत्वंतैःतैः प्रत्येकंप्रतियोगिसामानाधिकरण्यंविवक्षितं तथाच
व्यभिचारिमात्रएवयत्राधिकरणेव्यभिचारस्तादृशान्यत्वस्यस्वात्मकस्वरूपसंबंधेनापिसाध्यव्यापकत्वात्तदभावस्यचहेत्वधिकरणावच्छे
देनतादृशान्यत्वनिरूपितस्वरूपसंबंधेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावान्नातिव्याप्तिः अतएवविषयीतासंबंधस्यव्यापकताघटकत्वे
पिनित्यज्ञानंनित्यसविषयकत्वादित्यादौनातिव्याप्तिः नित्यज्ञानत्वाद्यभावस्यव्यापकताघटकीभूतसमवायसंबंधेनप्रतियोग्यसमा-
नाधिकरणत्वादितिमतं तत्तुच्छंघटत्वादिनावान्यत्वाद्यभावस्यैवघटत्वादिनायःऽयंपिंडान्यत्वाद्यभावरूपतयातस्यव्यापकताघटकायाः
पिंडान्यत्वनिरूपितस्वरूपसंबंधेनयावद्धेत्वधिकरणेप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहादेवधूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिविरहाद्यावत्स

दस्यस्वविशिष्टेत्यस्य यत्समानाधिकरणेत्यस्यचव्यर्थतायानादिति दिक् ननु व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासत्त्वेपि सर्वत्र सद्धेतौ घटत्वा
दिविशिष्टवाच्यत्वाद्यभावगगनवाच्यत्वोभयाभावं वा समादाय प्रोक्तलक्षणसंभवात्प्रतियोग्यवृत्तिश्चेति मूलावतारानुपपत्तिः ननु वैशिष्ट्य
व्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वेन व्यापकतावच्छेदकीभूतप्रतियोगितायां विशेषणीयत्वान्नैवमिति वाच्यं व्यभिचारवारकत्वेन तादृशविशे-
षणस्य व्यर्थत्वात् अन्यथा व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसमानकालीनत्वेनापि हेतुविशिष्टावग्रंथावतरणं कुतो न समर्थ्येदिति लक्षणा-
न्तरमाह यत्समानाधिकरणानामिति वह्निमान्धूमात्सत्तावान्द्रव्यत्वादित्यादावव्याप्तिः साध्यव्यापकप्रतियोगिकानां जलत्वविशिष्टद्र-
व्यत्वाभावगुणत्वविशिष्टसत्त्वाद्यभावानां स्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगितावच्छेदकीभूतजलत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वावच्छिन्न
समानाधिकरण्याभावादत उक्तं रूपावच्छिन्नेति तथाचजलत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वादेः साध्यव्यापकतानवच्छेदकत्वाददोषः यत्तु साध्यव्या
पकतावच्छेदकप्रतियोगिताकस्य घटत्वेन वन्ह्यभावस्य च यावद्धेत्वधिकरणे घटत्वावच्छिन्नसमानाधिकरण्याभावाद्व्यापकतावच्छेदक
रूपावच्छिन्नेति तदत्यंतमसत् घटत्वेन वन्ह्यभावस्यैव वन्हित्वेन घटाभावतया तस्यापि यावद्धेतुमन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकीभूतव-
ह्नित्वावच्छिन्नसमानाधिकरण्यात् ननु समवायित्वस्य वाच्यत्वव्यापकतानवच्छेदकत्वात्तदवच्छिन्नस्य वाच्यत्वाद्यभावस्य मूलोक्तस्यैव
तल्लक्षणघटकत्वादाह ज्ञेयत्वत्वादिनेति शेषमित्यादि येन संबंधेन हेतुत्वेन संबंधेन हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिकरणवृत्तित्वमभा
वेमात्यं तेनायमात्मज्ञानात् घटान्यत्वविशिष्टात्मघटसंयोगादित्यादावात्मत्वसामान्याभावस्यातथात्वेपि नाव्याप्तिः एवं येन संबं
धेन व्यापकता तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य स्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकर-
ण्यं बोध्यम् अतो न व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासत्त्वेपि व्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नवाच्यत्वाभावमादाय लक्षणसंभवात् प्रतियोग्य
वृत्तिश्चेत्यादिग्रंथावतारानुपपत्तिः न वा जलत्वादेः समवायेन साध्यतायां महाकालत्वादित्यादावतिव्याप्तिः प्रतियोगितावच्छेदकाव

च्छिन्नसामानाधिकरण्यस्याविरहात् इत्यधिकरणावच्छेदेनवोध्यं तेनद्रव्यं सत्वादित्यादौ द्रव्यत्वाद्यभावस्य काले हेतुमति प्रतियोगिसामाना-
धिकरण्येपि नातिव्याप्तिः इदंत्वव[illegible]लब्धं साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकत्वरूपमेवव्यापकतावच्छेदकत्व
मत्रपूर्वत्र चनिवेश्यं नतु प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितं तथा हेतौ अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसत्वेपि सर्वं प्रमेयमित्याकारकं यत्किंचिज्जन्य
बुद्धिविषयत्वसामान्याभावमादायैवसर्वत्रलक्षणसमन्वयात् प्रतियोगिव्यधिकरणेत्यादिग्रंथासंगत्यनुपपत्तिः जन्यज्ञानव्यक्तिविषयत्वस्यतत्
दशाबुद्धिदशायामेव सत्वेन तदन्यदशायामेवतादृशज्ञानविषयत्वाभावस्य हेतुसमानाधिकरणत्वात् एवंचात्रसत्ताविशिष्टपदं नकपिसंयो
गात्मकाभावगगनत्वादिविशिष्टद्रव्यत्वाभावं वादायकपिसंयोगाभाववान्प्रमेयत्वादित्यादावव्याप्तिवारकं कपिसंयोगाभावत्वादेरुक्तव्या
पकतानवच्छेदकत्वात् किंतु हेतुमतिकालेवर्तमानस्य सत्वसामान्याभावस्यापि निरुक्तरूपशालित्वात् तस्यचात्मादावसत्वेन यावद्वृत्त्यधि
करणे प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यविरहात् सत्तावान्द्रव्यत्वादित्यादावव्याप्तिवारकमेवसत्ताविशिष्टपदं नचसाध्यताव
च्छेदकसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकोयत्किंचिदभावोयद्वृत्त्यधिकरणावच्छेदेन स्वावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिता
वच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिकरणकत्वाभावमित्येवसम्यक्वाच्यं घटत्वादिना घटाभावमादायैव वाच्यज्ञेयत्वादित्यादौ लक्षणसमन्वयादि-
तिवाच्यम् स्वरूपसंबंधावच्छिन्नप्रमेयत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्या प्रमेयवान् ज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिः गुरुधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिता-
प्रसिद्ध्या प्रमेयवान्ज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिः गुरुधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताप्रसिद्ध्या प्रमेयवन्हिमान्धूमादित्यादावव्याप्तिः वृत्त्यनिया
मकसंबंधस्यप्रतियोगितानवच्छेदकतया गोमी चैत्रत्वादित्यादौ स्वामित्वादिसंबंधेन गवादेः साध्यतायामव्याप्तिश्चेतिदिक् ननु वन्हित्वे
नधूमवह्निसामान्याभावोधूमीयसंयोगसंबंधेनद्रव्यसामान्याभावोवाधूमाभावएवतथायोगोलकभेदतदभावान्यतरत्वेनायोगोल
कावृत्तेरभावोयोगोलकान्यत्वस्वरूपसंबंधेन भेदसामान्याभावोवाऽयोगोलकभेदाभावएवसमानेयताभावानामैक्यात् तथाच धू

माद्यभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकवन्हित्वादिकंतदवच्छिन्नसमयावन्हेत्वधिकरणेधूमाद्यभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसमाना
धिकरण्यात् धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिः सामान्यधर्मेणाविशेषाभावाभ्युपगमेतुस्फुतरांतथाचधूमत्वेनधूमाद्यभावानामेवप्रमेयत्वा
दिनाधूमाद्यभावतयातस्यप्रतियोगितावच्छेदकीभूतप्रमेयत्वावच्छिन्नसामानाधिकरण्यादितिचेत् अत्रापियावत्वस्यफलतः प्रतियो
गित्वस्यविशेषणतयासाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नयद्यत्प्रतियोगिताकोयत्समानाधिकरणोऽभावः स्वविशिष्टहेत्वधिकरणाव
च्छेदेनतत्तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिकरणस्तत्वमितिपर्यवसितार्थः तथाचधूमादिनिष्ठताहशधूमत्वावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकाभावस्यधूमादिनिष्ठयत्प्रतियोगित्वंतदवच्छेदकीभूतधूमत्वावच्छिन्नेनसार्द्धहेत्वधिकरणावच्छेदेनसामानाधिकरण्यविरहान्नाति-
व्याप्तिरितिसांप्रदायिकाः वस्तुतोत्रापिसाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नयास्वन्यूनवृत्तिधर्मानवच्छिन्नयाहशप्रतियोगितायानिरू
पकोभावस्ताहशप्रतियोगितायाः यदवच्छेदकंतदवच्छिन्नेनसामानाधिकरण्यंवक्तव्यंधूमत्वादिनाधूमाद्यभावस्तुनप्रमेयत्वादिनाधू
माद्यभावः सामान्यधर्मेणविशेषाभावानभ्युपगमात् तदभ्युपगमेतुयाहशप्रतियोगिताकाभावेप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवह्निरिव
जगद्वृत्तिभिन्नत्वस्यचद्वयोर्व्यतिरेकः साध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकानांताहशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामा
नाधिकरण्यंवाच्यमतोनकश्चिद्दोषइतिध्येयम्चक्रवर्तिलक्षणान्याह केचित्विति अनवच्छेदकमितियत्साध्यतावच्छेदकमितिपरेणान्वि
तघटत्वादिनावन्ह्यभावमादायवन्हिमान्धूमादित्यादौलक्षणेसंगतिः व्यभिचारिणितु हेतुसमानाधिकरणस्यसाध्यसामान्याभावस्यैव
प्रतियोगितावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकमतोनातिव्याप्तिः कपिसंयोगीएतद्वृक्षत्वादित्यादावव्याप्तिवारणार्थं व्याप्यवृत्तिरितिवन्हित्वा-
दिनाघटाभावमादायाव्याप्तिरतःसाध्येति अत्रचप्रतियोगितासाध्यतावच्छेदकसंबंधेनग्राह्या तेनसमवायादिसंबंधेनवन्ह्याद्यभा-
वस्यहेतुसमानाधिकरणस्यप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपिवन्हित्वादेर्नासंभवः प्रतियोगिवैयधिकरण्यप्रवेशेवाच्यंज्ञेयत्वादित्यादावव्या

सिः प्रतियोगिव्यधिकरणसाध्याभावाप्रसिद्धेरलस्तसीरिस्यागाव्याप्यवृत्तित्वंनिरवच्छिन्नहेत्वधिकरणवृत्तिकत्वं हेत्वधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्य
क्तिवृत्त्यभावप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यदभावव्यक्तित्वं तत्त्वं वा एवं चैतद्व्याभार्थमेव हेतुसमानाधिकरणस्येत्युक्तं ननु
स्वातंत्र्येण तद्विशेषणवैयर्थ्यात् । यत्किंचित्त्वानिवेशाच्च संयोगाभावस्य हेत्वधिकरणीभूतद्रव्यान्तिष्ठाभावप्रतियोगित्वेपि संयोगिसत्त्वादित्या
दौनातिव्याप्तिः ननु समनियताभावानामैक्यात् घटत्वेन वह्न्यभावस्यैव वह्नित्वेन घटाभावतया हेतुसमानाधिकरणस्यैव तादृशसाध्यप्रति
योगिताकाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकं वह्नित्वादिकमित्यव्याप्तिः अतः समनियताभावैक्यमते निरुक्तिमाह हेतुसमानाधिकरणस्ये
ति व्याप्यवृत्तेरभावस्य प्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकमिति योजना नन्वत्रापि हेतुसमानाधिकरण
स्येति व्याप्यवृत्तेरभावस्य प्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकमिति योजना नन्वत्रापि हेतुसमानाधिकर-
णस्य वह्नित्वेन वह्निधूमोभयाभावस्य वह्नित्वेन पर्वतावृत्तेरभावस्य च प्रतियोगितायाः समानाधिकरणं सदेव वह्नित्वमवच्छेदकमित्यव्याप्तिः ता
दृशप्रतियोगितायाः अन्यूनवृत्तित्वे सति यदवच्छेदकं तद्व्यक्त्वोक्तावपि तथा पर्वते वह्नित्वेन तार्णातार्णदहनोभयं नास्तीति प्रतीतिसिद्धस्यैव ता
दृशाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाद्वह्नित्वस्य न च तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं न वह्नित्वमात्रे पर्याप्तं किंतु तार्णातार्णोभयत्वेपि
अन्यथा तादृशप्रतियोगितावच्छेदकीभूतवह्नित्वावच्छिन्नवति पर्वतादौ तादृशाभावासत्त्वप्रसंग इति वाच्यं सोदंडमने प्रतियोगितावच्छेद-
कधर्मावच्छिन्नवत्तामात्रस्याभावाविरोधित्वात् अन्यथा घटवति घटत्वेन पटाभावस्यापलापापत्तेः किंतु प्रतीतिबलाद्व्यधिकरणे धर्मस्य प्र-
तियोगितावच्छेदकत्वासिद्धौ सत्यां प्रतियोग्यंशे प्रकारीभूतधर्मविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नेनैव सार्धमनापत्त्याऽभावस्य विरोधित्वं वा
च्यं तदेतद्वह्निमति वह्नित्वादिना तार्णातार्णोभयाभावादिसत्त्वेपि न क्षतिकरं अत एव च द्रव्यत्वेन वह्निर्नास्ति वह्नित्वेन तद्वह्निर्नास्तीति प्रतीत्या
सामान्यधर्मेण विशेषाभावोभ्युपेयते न च तत्र वह्नित्वस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकत्वं भासते द्रव्यत्वस्य तु वैशिष्ट्यमात्रं विषय इति वाच्यं वह्नि-

मानयमित्येवं निर्णये सत्वेपि द्रव्यत्वेन वन्हिर्नास्तीति प्रत्ययात् द्रव्यत्वस्यैवावच्छेदकतया भावात् अन्यथा वन्हित्वावच्छिन्नवन्हिनिष्ठ प्रतियो-
गिताकत्वेन वन्ह्यभाव बुद्धि प्रति वन्हित्वेन वन्हिविशिष्टनिश्चयस्यैव विरोधित्वात्तादृश प्रतीत्यसंभवापत्तेः अस्माकं तु द्रव्यत्वावच्छिन्न वन्हिनिष्ठ प्र-
तियोगिताकत्वेन वन्ह्यभाव बुद्धि प्रति द्रव्यत्वेन वन्हिविशिष्टनिश्चयस्यैव विरोधित्वात्तदसत्वादेव तादृशाभाव प्रतिसंभवात् इत्यतो लक्षणांतर
माह प्रतियोगिव्यधिकरणस्य वेति केचित्तु सामानाधिकरण्यमभेदः तथाच हेतुसमानाधिकरणाभावीयस्वाभिन्न प्रतियोगितावच्छेदकं य
त्स्वं तदन्यत्वं साध्यतावच्छेदके विवक्षित प्रतियोगित्वं स्वरूपसंबंधविशेषः सच सामान्याभावस्थले प्रतियोगितावच्छेदकस्वरूप एव नतु-
प्रतियोगिस्वरूपः अननु प्रसाद भेदनाधाराधेयभावानुपपत्तेश्च सामान्यधर्म्मेण विशेषाभावस्थले च प्रतियोग्यंशे प्रकारीभूतो विशेषधर्म एव
तथा न तु सामान्यधर्मः अतिप्रसक्तत्वात् व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्थले न प्रतियोगितावच्छेदकादिस्वरूपं न प्रतियोगित्वं किंत्वं किंत्वतिरि-
क्तमेवान्यथा प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिनैव सार्द्धमभावस्य विरोधात् तदवच्छिन्नवति तादृशाभावस्यासत्व प्रसंगात् विवादोप्य
तिरिक्तायां प्रयोगितायामेव अन्यथा समनिताभावैक्येन निखिलव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव गगनाभावात्मकतया गगनाभावास्वीक
र्तॄणां चिंतामणिकाराणां तदनंगीकारानुपपत्तेः इत्थंच पर्वते वन्हित्वेन तार्णा तार्णवन्ही नस्त इति प्रतीतिबलात्तादृशाभावप्रतियोगितावच्छे-
दकत्वस्यावन्हित्वे सत्वेपि तादृशप्रतियोगित्वं न वन्हित्वाभिन्नं किंतु तादृशोभयत्वाभिन्नमतिरिक्तमेवेति स्वाभिन्नायाः साधनवन्निष्ठाभाव प्र-
तियोगितायायदवच्छेदकं तदन्यत्वस्य वन्हित्वे सत्वान्न तस्य धूमव्यापकतावच्छेदकत्वहानिः नन्वत्र लक्षणे हेत्वधिकरणवृत्तित्वमभावस्य
संबंधमात्रेण न वाच्यं वन्हिसामान्याभावस्यापि कालिकादिसंबंधेन धूमवति सत्वादव्याप्त्यापत्तेः नापि दैशिकविशेषणतया घटभिन्नं द्र-
व्यत्वादित्यादावतिव्याप्त्यापत्तेः घटत्वरूपस्य साध्याभावस्य दैशिकविशेषणतया वृत्तित्वविरहादित्यतो लक्षणांतरमाह प्रतियोगिव्यधि-
करणमित्यस्यैवेति प्राहुः अपरे तु प्रागुक्तं व्याप्यवृत्तित्वं यत्किंचित् घटितत्वेन दुर्वचमतः ऽप्रतियोगिव्यधिकरणस्येत्यादि लक्षणांतरमुक्तमि

मित्यप्याहुः अन्येतु कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिकाकाशाभावाभावादौ साध्ये आत्मत्वे हेतावव्याप्तिः आकाशाभावात्मकस्य साध्याभावस्य निरवच्छिन्नवृत्तिकतया तत्प्रतियोगितावच्छेदकमेव साध्यतावच्छेदकमतः प्रतियोगिव्यधिकरणस्य वेति लक्षणान्तरमित्याहुः हेतुसमानाधिकरणस्य वेति लक्षणान्तरमित्याहुः हेतुसमानाधिकरणस्य प्रतियोगिव्यधिकरणस्याभावस्य प्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकमिति योजना अथात्र प्रतियोगिव्यधिकरणत्वं नस्वप्रतियोगिसमानाधिकरणभिन्नत्वं समानियताभावानामभिन्नतया घटत्वेन घटाभावादेरपि घटत्वेन प्रमेयसामान्याभावस्वरूपत्वात्तस्य च प्रमेयात्मकप्रतियोगिसमानाधिकरणतया तदन्यत्वासंभवात् एतएव स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिकरणो योयस्तदन्यत्वमपि न तथा घटत्वेन घटाभावादेरपि प्रमेयत्वादिनाघटाद्यभावस्य द्रव्यत्वेन घटवद्भेदेरभावस्य वा तादात्म्योपगमात् अप्रसिद्ध्यापत्तेः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यापि तत एव वारणसंभवे ऽव्याप्तिवारकसामानाधिकरण्येनेत्यस्य वैयर्थ्यापाताच्च नच साध्यतावच्छेदकसंबंधेन यादृशप्रतियोगिताश्रयानधिकरणं तादृशप्रतियोगित्वं प्रतियोगितांतार्थः तथा च वह्नित्वेन घटाभावीयं घटनिष्ठप्रतियोगित्वमपि तादृशमतस्तच्छेदकत्वं वह्नित्वेप्यस्तीति सामानाधिकरण्यपदं तेन तादृशप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकाप्रसिद्ध्या तद्भिन्नप्रतियोगित्वे लक्षणघटकेति वाच्यं विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादावतिव्याप्तेर्गुणादीनामपि विशिष्टसत्तानिष्ठप्रतियोगिताश्रयाधिकरणत्वात् घटवान् महाकालत्वादित्यादावव्याप्तिप्रसंगाच्च हेतुमतो महाकालस्य साध्यताघटककालिकसंबंधेन घटाद्यभावप्रतियोगिताश्रयाधिकरणतया प्रतियोगिव्यधिकरणाभावाप्रसिद्धेरिति चेदत्राहुः साध्यताघटकसंबंधेन स्वाश्रयवृत्तित्वावच्छेदकधर्मावच्छिन्नाधिकरणयावद्वृत्त्यधिकरणीकायावत्स्वः प्रतियोगितास्तदन्यप्रतियोगित्वं प्रतियोगितांतार्थः तथा च वह्नित्वेन घटाद्यभावस्यापि घटादिनिष्ठा प्रतियोगिता नादृशीति तदवच्छेदकत्वं वह्नित्वेप्यस्तीत्यतः सामानाधिकरण्यपदं घटवान् महाकालत्वादित्यादौ गगनाभावीयं गगननिष्ठमेव तादृशप्रतियोगित्वं स्कन्धमिति॰

नकोपिदोषः यत्तु तो धूमवति वन्हित्वेन घटो नास्तीति वद्धूमवान्वन्हित्वेन नघटवान् किंतु घटत्वेनेति प्रतीति बलाद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्ना-
वच्छेदकताकप्रतियोगिताकान्योन्याभावोप्यस्ति अत एव समवायितया कम्बुग्रीवादिमद्भेदो घटादौ पक्षधरमिश्रैः स्वीकृतः तथाच यादृशप्रतियो
गितावच्छेदकावच्छिन्नीयत्वेन साध्यतावच्छेदकसंबंधेन यादृशप्रतियोगिताश्रयाधिकरणान्यत्व हेतुमनस्ता दृशप्रतियोगितासमानाधिकरण
वृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकृतादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभाववत्वं तादृशप्रतियोगितावच्छेदकान्यत्वं वा साध्यतावच्छेदके विवक्षितं
तथाच घटादिनिष्ठस्य वन्हित्वेनैव घटाद्यभावप्रतियोगित्वस्यापि तादृशत्वेन वन्हित्वादेस्तदवच्छेदकत्वादव्याप्तिरतः सामानाधिकरण्येनेत्यु
क्तं तथाच वन्हित्वस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्यंताभावस्य तत्र सत्वान्नाव्याप्तिः कालो घटवान् महाकालत्वादित्यादौ तु पटादिसामा
न्याभावप्रतियोगिता अतथात्वेपि घटत्वेन पटाद्यभावप्रतियोगितामादायैव लक्षणसमन्वयः कालः पटत्वेन पटवान् ननु घटत्वेनेत्यनुभवात्
वन्हित्वादिसामान्यधर्मेण महानसीयवन्ह्याद्यभावसत्वेतु यादृशप्रतियोगितावच्छेदकेत्यत्रावच्छेदकत्वमनतिरिक्तवृत्तित्वं ग्राह्यं तच्च तद
तिरिक्तवृत्तित्वे सति तत्समानाधिकरणं यद्यत्तदन्यत्वं नातो व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितायास्तत एव वारणसंभवे सामानाधिकरण्य
दलवैयर्थ्यमित्यस्य दुरुद्धरणाः यत्तु यत्प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टस्य यत्प्रतियोगिताश्रयस्य च द्वयोः साध्यतावच्छेदकसंबंधेनानाधिकर
णहेत्वधिकरणं तादृशप्रतियोगित्वं प्रतियोगितांतार्थः तथाच वन्हित्वेन घटाद्यभावस्य घटनिष्ठप्रतियोगिताया अपि तादृशत्वाद्वन्हित्वादेस्तद
वच्छेदकत्वमादायाव्याप्तिः अतः सामानाधिकरण्येनेति प्रागुक्तार्थक एतन्मते च सामान्यरूपेण विशेषाभावाव भ्युपगमः नातो वन्हित्वेन तद्
व्यभावमादायाव्याप्तिः नच स्वरूपसंबंधात्मिकप्रतियोगितायाः प्रतियोगिभेदेन भिन्नत्वाद्वन्हिमान् धूमादित्यत्राव्याप्तिः वन्हिसामान्याभा
वीय यन्महानसीयवन्हिनिष्ठप्रतियोगित्वं तदवच्छेदकीभूत वन्हित्वविशिष्टस्य तत्प्रतियोगिताश्रयीभूतमहानसीयवन्हेश्च द्वयोरनधिकरण
त्वस्य हेतुमति पर्वते सत्वादिति वाच्यं प्रतियोगिव्यक्तीनां भेदेपि एकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताया लाघवेनैक्यस्वीकारादिति नच कालो घटवा-

नाहाकालत्वादित्यादौ तादृशप्रतियोगित्वाप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिः गगनाद्यभावीयप्रतियोगिताश्रयीभूतगगनस्याधिकरणाप्रसिद्ध्या तादृशप्र-
तियोगितायाः लक्षणाघटकत्वादिति वाच्यं महाकालान्यत्वविशिष्टघटाद्यभावस्य तादृशविशिष्टघटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताव्यक्तेरेव तथात्वा
त् यत्प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टयत्प्रतियोगिताश्रयोभयत्वं वा हेत्वधिकरणयत्किंचिन्निष्ठाधिकरणतानवच्छेदकं तादृशप्रतियोगिताया
एव निवेश्यतया गगनाभावादिकमादायैव लक्षणसंभवाच्चेति तन्न प्रतियोगिभेदेपि प्रतियोगितावच्छेदकाभेदेन प्रतियोगिताया यद्यप्यभे-
दस्तदा वह्नित्वेन घटाभावस्य वह्नित्वावच्छिन्ना घटनिष्ठप्रतियोगितैव वह्नित्वादिना वह्निधूमोभयाभावस्यापि वह्नित्वावच्छिन्ना धूमादिनि-
ष्ठा प्रतियोगिता लाघवात् तथा च सामानाधिकरण्येनेत्यस्य वैयर्थ्यं दुर्वारं वह्नित्वेन घटाभावीयघटनिष्ठप्रतियोगित्वं तदवच्छेदकीभूत
वह्नित्वविशिष्टस्य तादृशप्रतियोगिताश्रयीभूतवह्निधूमादेश्च द्वयोरधिकरणत्वस्य सर्वत्रैव हेतुमति सत्वेन वह्नित्वरूपव्यधिकरणधर्मावच्छि-
न्नप्रतियोगितायाः लक्षणाघटकत्वादिति दिक् एवं चेति तथा चास्य पारिभाषिकत्वानादरेपि न क्षतिरिति भावः वह्नित्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यभावव
ति धूमादेर्वर्तमानत्वादुक्तसाध्याभावेति अत्र साध्याभावो व्याप्यवृत्तिर्बोध्यः एवं परत्रापि विशिष्टेति महानसीयत्वादिविशिष्टवह्नित्वा
वच्छिन्नप्रतियोगिताकस्येत्यर्थः ननु विशिष्टस्यातिरिक्तत्वान्महानसीयत्ववह्नित्वयोर्वैशिष्ट्यस्यैव वा परंपरया तत्रावच्छेदकत्वान्नैव दोष इ
त्यत आह हृदत्ववह्नित्वेति ननु व्याप्यवृत्तित्वघटितलक्षणयोः संयोगि सत्वादित्यत्रातिव्याप्तिः स्वसमानाधिकरणाभावाप्रतियोगित्व
स्यावच्छिन्नवृत्तिकान्यत्वरूपस्य वा व्याप्यवृत्तित्वस्य संयोगाभावे सत्वादत आह सत्ववतीति तथा च हेतुसमानाधिकरणस्य व्याप्यवृत्तेरि-
त्यत्र न निरवच्छिन्नहेत्वधिकरणवृत्तित्वं हेत्वधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्यक्तिनिष्ठाभावाप्रतियोगित्वं वाऽभावस्य विवक्षितमिति भावः गुरुधर्मेण सा
ध्यतायां व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिवारणाय पारिभाषिकावच्छेदकत्वानुसरणस्यावश्यकत्वे व्याप्यवृत्तित्वस्य प्रकृतनिरुक्तावप्रवेशेपि न क्षतिरित्या-
शयेनाह वक्ष्यमाणेति यथाश्रुतस्य प्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वस्योक्तौ सत्तावान् जातिमत्वादित्यादावव्याप्तिः तादृशप्रतियो

गितावच्छेदकीभूतविशिष्टसत्वानतिरिक्तवृत्तित्वात्सत्तात्वस्येत्यत वक्ष्यमाणांप्रति सिद्ध[illegible] माणमित्यर्थः तथाच हेतुमन्निष्ठा
भावीयतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्धर्मविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावीयतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियो
गितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं तदेवपारिभाषिकावच्छेदकं तदन्यत्वं साध्यतावच्छेदके वाच्यमिति भावः ननूत्पत्तिदशायां गुणसा
मान्याभावस्य संयोगवति घटादौ सत्वाद्गुणत्वस्य संयोगत्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावीयतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वविरहात्तमा
दाय संयोगत्वस्य पारिभाषिकावच्छेदकत्वसंभावनापीत्यत आह गुणवृत्तित्वेति गुणासमवेतत्वेत्यर्थः घटादावुत्पत्तिदशायामपि गुणा-
समवेतस्य द्रव्यत्वादेः सत्वात्तदभाव इति भावः संयोगी गुणान्यत्वे सति सत्वादित्यादौ गुणावृत्तित्वमादाय संयोगत्वस्य न पारिभाषिका
वच्छेदकत्वसंभवति गुणावृत्तित्वमादाय संयोगत्वस्य न पारिभाषिकावच्छेदकत्वं संभवति गुणावृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्य हेतुसमानाधि-
करणत्वात् अतः संयोगसाध्यकव्यभिचारिमात्रे यद्धर्ममादाय संयोगत्वस्य पारिभाषिकावच्छेदकत्वं तद्धर्ममाह द्रव्यमात्रेति द्रव्यान्या-
समवेतत्वेत्यर्थः उक्ताभावानामव्याप्यवृत्तित्वे संयोगात्मकस्वप्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्वेन कदाचिद्गुणत्वादिरूपाणां तत्प्रतियोगितावच्छे
दकानां संयोगत्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं न स्यात् तदेव नास्ति तेषां व्याप्यवृत्तितया संयोगात्मकस्वप्रतियोग्यधि
करणावृत्तित्वादेतावन्मात्रं सूचयति मुक्तं व्याप्यवृत्तीति प्रगल्भलक्षणं दूषयितुमुपन्यस्यति साध्यतावच्छेदकेति स्वपदं विशिष्ट हेतुपरं त
थाच यद्धर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणसाध्याभावत्वावच्छेदेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यं तद्धर्मवत्वं पर्यवसितमवच्छे
दकत्वं चात्रानतिरिक्तवृत्तित्वं व्यभिचारिणि तु हेतुसमानाधिकरणस्य साध्यसामान्याभावस्यैव साध्यसामानाधिकरण्यविरहान्नातिप्रसंगः
विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ यावत हेतुसमानाधिकरणस्य साध्याभावस्य सत्तारूपसाध्यसामानाधिकरण्यादतिव्याप्तिः अतः साध्यतावच्छे
दकावच्छिन्नेति तथाच विशिष्टसत्ताभावस्यैव तादृशस्य विशिष्टसत्तारूपसाध्यसमानाधिकरणत्वाभावान्नातिप्रसंगः अत्रच सामानाधि-

करण्यं येन संबंधेन साध्यता तेन संबंधेन साध्यस्याधिकरणे दैशिकविशेषणतया वृत्तिमत्वरूपं बोध्यं तेन द्रव्यत्वादिसमानाधिकरणस्य ज्ञा-
नाद्यभावस्य विषयतया ज्ञानाद्यधिकरणे वृत्तावपि समवायेन ज्ञानसाध्यके द्रव्यत्वादिहेतौ नातिव्याप्तिः नवा कालः प्रमेयत्वादित्यादौ सर्वेषा-
मेव साध्याभावानां साध्यवति काले कालिकसंबंधेन वृत्तावव्याप्तिप्रसंगः साध्याभावनिष्ठहेतुसामानाधिकरण्यमपि हेतुतावच्छेदकसंबंधेन
प्रकृतहेतोर्यदधिकरणं तत्र विशेषणतया वृत्तिमत्वरूपं बोध्यं तेनायमात्माज्ञानादित्यादौ विषयतया ज्ञानस्य हेतोरधिकरणं वर्तमानस्या-
त्मत्वाभावस्य द्रव्यं विशिष्टसत्वादित्यादौ च सत्तासमानाधिकरणस्य द्रव्यत्वसामान्याभावस्य साध्यसामानाधिकरण्यविरहेपि नाव्याप्तिः
नवा कालः कालपरिमाणादित्यादौ हेत्वधिकरणे कालिकसंबंधेन वर्तमानस्य कालत्वादिसामान्याभावस्य साध्यवति दैशिकविशेषणतया वृ-
त्तिमत्वविरहेपि न क्षतिः साध्याभावस्तु पूर्वोक्त द्वितीयरीत्या बोध्यः तेन व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासत्वेपि साध्यस्य विशिष्टाभावादिक-
मादायैव लक्षणसंभवान्न प्रतियोग्यवृत्तिरित्यादिग्रंथावतारासंगतिः कपिसंयोगी सत्वादित्यादौ तु कपिसंयोगाद्यभावके साध्यसामानाधि-
करण्येपि द्रव्यमात्रसमवेतत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य साध्यसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्तिः कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियो-
गिताके गगनाभावस्याभावे साध्ये यत्र समवेतत्वादिकं हेतुस्तत्र हेतुमति दैशिकविशेषणतया वर्तमानस्याकाशाभावात्मकस्य साध्याभावस्य सा-
ध्यवति दैशिकविशेषणतया वृत्तावपि हेतुसमानाधिकरणस्यानित्यत्वादिसामान्याभावस्यापि निरुक्तसाध्याभावतया तस्यैव साध्यसामानाधि-
करण्यविरहान्नातिव्याप्तिः यत्समानाधिकरणेति यत्समानाधिकरणसाध्याभावप्रमासामान्य इत्यर्थः तेन धूमवान्वह्नेरित्यादौ व्यधि-
करणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावप्रमाव्यक्तेः साध्यवत्ताज्ञानाविरोधित्वेपि साध्यसामान्याभावप्रमाया एव साध्यवत्ताज्ञानविरोधितया-
नातिव्याप्तिः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावस्य साध्यसामान्याभावत्वभ्रमदशायां पर्वतो वह्निमानित्याकारकसाध्यवत्ताज्ञानवि-
रोधित्वादसंभवः स्यादतः प्रमात्वोपादानं प्रमात्वं चात्र भ्रमसा[illegible]भिन्नज्ञानत्वं नातस्ता[illegible]तः प्रमात्वादुक्तदोषतादवस्थ्यं

ह्रदादौ वह्निसामान्याभावप्रमायाः साध्यवत्ताज्ञानविरोधित्वादव्याप्तिरतो यत्समानाधिकरणेति फलितः प्रमाविशेषणं तथाच यद्धर्मावच्छिन्न
यद्विशेष्यकसाध्याभावप्रमासामान्ये इत्यर्थः तेन वृक्षत्वसमानाधिकरणस्य संयोगसामान्याभावस्यैव गुणे धर्मिणि प्रमायाः साध्यवत्ताज्ञान
विरोधित्वेपि संयोगी वृक्षत्वादित्यादौ नाव्याप्तिः यत्तु साध्यवत्ताज्ञानविरोधित्वं हेतुमन्मात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नविशेष्यकं यत्साध्यवत्ताज्ञानं तद्वि
रोधित्वरूपं वाच्यं तथाच गुणो न संयोगीति प्रमाया गुणः संयोगीत्याकारकबुद्धिविरोधित्वेपि तादृशी साध्यवत्ताधीर्न हेतुमन्मात्रवृत्तिधर्माव-
च्छिन्नविशेष्यिका गुणत्वादेर्हेतुमदन्यावृत्तित्वादतो नोक्तदोष इति तन्तुच्छं यत्समानाधिकरणेत्यस्य व्यर्थत्वापत्तेः साध्याभावप्रमासामा-
न्येयद्वन्मात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नविशेष्यकसाध्यवत्ताज्ञानस्य विरोधित्वं नास्ति न तत्त्वमित्यस्यैव सम्यक्त्वात् जलादिधर्मिकवह्निसामान्याभाव
प्रमायाः साध्यवत्ताधीविरोधित्वेपि धूमवन्मात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नविशेष्यकं यद्वह्निमत्ताज्ञानं तद्विरोधित्वाभावादेव वह्निमान् धूमादित्यादावव
व्याप्त्यसंभवादितिदिक् अत्र च साध्यतावच्छेदकेन संबंधेन तेन रूपेण साध्यवत्ताज्ञानं बोध्यं तेन पर्वतो न समवायेन वह्निमानित्यादिप्रमायाः स
मवायेन वह्निमत्ताबुद्धिं प्रति पर्वतो महानसीयवह्निमान्नेति प्रमायाश्च संयोगेन महानसीयवह्निमत्ताबोधं प्रति प्रतिबंधकत्वेपि वह्निमान् धूमा
दित्यादौ नाव्याप्तिः प्रतिबंधकत्वं चावच्छेदकधर्मवत्ताज्ञानव्यावृत्तं ग्राह्यं तेन वह्निसामान्याभावावच्छेदकतया गृहीतस्य महानसीयवह्न्य
भावादेः पर्वतादौ प्रमायाः संयोगसंबंधावच्छिन्नपर्वतधर्मिकवह्निमत्ताबुद्धिविरोधित्वेपि नासंभवः सर्वत्रेति साध्यसामानाधिकरण्यावच्छेद
कस्य समानाधिकरणान्तकत्वमित्यत एव प्रथमस्य द्वितीयस्य च यत्समानाधिकरणप्रमासामान्यसाध्यवत्ताज्ञानविरोधित्वं नास्ति न तत्त्वमित्यत
एव सामंजस्यादिति भावः यत्तु यत्सामानाधिकरणसाध्याभावत्वावच्छेदेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं न तत्त्वमेव
प्रथमलक्षणार्थः तथाच धूमसामानाधिकरणस्य घटादिसामान्याभावस्य वह्नित्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यप्रसिद्ध्या साध्यतावच्छेदकावच्छिन्न
प्रतियोगिसमानाधिकरण्याभावादसंभवः स्यादतः साध्याभावपदं न चैवमपि प्रतियोगिपदं व्यर्थमेवेति वाच्यं अनतिरिक्तवृत्तित्वरूपा-

वच्छेदकत्वे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावस्यासंभवस्यैव निष्ठत्वात् एवं द्वितीयलक्षणेपि साध्यतावच्छेदकाव-
च्छिन्नप्रतियोगिमत्ताग्रहविरोधित्वनिवेश्यसाध्याभावपदस्य सार्थक्यं बोध्यमिति ननु यं प्रतियोग्यवृत्तिश्चेत्यादिग्रंथावतारानुरोधेन साध्या-
भावस्य पूर्वोक्तद्वितीयरीत्यैव वक्तव्यतया हेतुसमानाधिकरणस्य वन्हित्वेन घटाभावादेरेव साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिसामानाधिक-
रण्याप्रसिद्ध्या तादृशपदप्रक्षेपेप्यसंभवतादवस्थ्यात् न च घटत्वेन वन्ह्यभावो वन्हिभावत्वे घटाभावात्मकः समनियताभावानामैक्यात् तथा च
तस्यापि साध्यावच्छेदकविशिष्टवन्हिस्वरूपप्रतियोगिनः सामानाधिकरण्यमक्षतमेवेति वाच्यं तथासति घटसामान्याभावादेरपि घटत्वादिना
प्रमेयसामान्याभावात्मकतया तस्यापि साध्यतावच्छेदकीभूतवन्हित्वावच्छिन्नप्रमेयरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणतया तमादायासंभववा-
रकस्य साध्याभावपदस्य व्यर्थतायाः वज्रलेपत्वादिति प्रगल्भस्यैव लक्षणांतरमुपन्यस्यति यत्त्विति यद्वृत्तावित्ति यन्निष्ठसाध्याभाववद्वृत्ति
सामान्य इत्यर्थः तेन वन्हिनिष्ठस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वस्य धूमसाध्यकानुमित्यविरोधित्वेपि धूमवान्वन्हेरित्यादौ नातिव्याप्तिः
धूमादिनिष्ठेंधनत्वाद्यवच्छिन्नवन्ह्यभाववद्वृत्तित्वस्यापि इंधनत्वादिप्रकारेण वन्ह्यनुमितेविरोधित्वादसंभवस्यादतः प्रकृतेनेति साध्यताव-
च्छेदकसंबंधेन रूपेण च प्रकृतसाध्यक इत्यर्थः तथा च तादृशसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्य वन्हित्वेन वन्ह्यनुमितिप्रत्यविरोधित्वाददोषः प्रकृता-
नुमितिविरोधित्वं न प्रकृतानुमितिविरोधिज्ञानविषयत्वमात्रं धूमनिष्ठवृत्तित्वस्यापि वन्ह्यनुमितिविरोधिनो व्यभिचारभ्रमस्य विषयत्वसं-
भवात् किंतु विषयितया प्रकृतानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वं तथा च वन्हिनिष्ठवृत्तित्वमात्रधूमसाध्यकानुमितिविरोधितावच्छेदकत्वा-
भावाद्व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरतः साध्याभाववतीति तथा च यन्निष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितासामान्यं प्रकृतानुमितिप्रतिबंधकतान-
वच्छेदकं तत्त्वमर्थः ननु घटाभाववद्वृत्तित्वादौ साध्याभाववद्वृत्तितात्वभ्रमदशायामपि धूमसाध्यकानुमित्युत्पत्त्या वन्हिनिष्ठनिर्धूमवद्वृ-
त्तित्वधूमसाध्यकानुमितिप्रतिबंधकतानवच्छेदकत्वाद्व्यभिचारिण्यतिव्याप्तितादवस्थ्यमिति वाच्यं यन्निष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविष-

चितासामान्यंनभङ्गःतानुमितिप्रतिबंधकतानतिरिक्तवृत्तित्वमित्यस्याक्तत्वात् साध्याभावस्तु पूर्वोक्तद्वितीयरीत्याप्रवेशनीयः तेनेन न पूर्वो-
क्तदोषः अनुमित्यविरोधित्वं हि न साक्षादनुमितिप्रतिबोधिकत्वं व्यभिचारधियः साक्षात्तथात्वेन व्यभिचारिमात्रेऽतिप्रसंगापत्तेः किन्त्वनुमिति-
जनकज्ञानविरोधित्वं तज्जनकं च यदि निरुक्तव्याप्तिज्ञानं तदा तादृशज्ञानं प्रति न साध्याभाववद्वृत्तित्वज्ञानं विरोधि किंतु साध्याभाववद्वृत्तित्वमनुमि-
तिविरोधीत्याकारकज्ञानमेव तथेति व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः यदि तु साध्याभाववदवृत्तिर्हेतुरित्याकारकज्ञानं प्रकृतानुमितिजनकं तदतिरिक्त-
व्याप्तेरनुमित्यनुपयुक्ततया तदभिधानमर्थान्तरग्रस्तमिति भावः एतेन यदि प्रकृतानुमितिपदं प्रकृतहेतुधर्मिकसाध्याभाववद्वृत्तित्वानुमितिपरं
न तु प्रकृतसाध्यकानुमितिपरं विरोधित्वं चात्र साक्षादेवेति विवक्ष्यते तदाव्यभिचारिण्यतिप्रसंग इत्यपास्तं तादृशव्याप्तेरनुमित्यनुपयुक्ततया तद-
भिधानेऽर्थान्तरतादवस्थ्यमिति मिश्रलक्षणमेव परिष्कृत्योपन्यस्यति केचित्त्विति केवलान्वयिनि प्रसिद्धावपि वन्ह्यादिसाध्यके व्यतिरेकिणि याव-
तः साध्याभावास्तत्तत्सजातीयत्वं तत्तदधिकरणवृत्तित्वाभावेन तादृशान्यतररूपात्मकमप्रसिद्धमत उक्तं प्रत्येकमिति यावन्तः साध्याभावास्तेषा-
मपि सजातीयत्वं एकत्वं न्नभावेनास्त्यत उक्तं तत्तत्सजातीया इति तदधिकरणवृत्तित्वाभावा इत्युक्ते तत्पदेन यावत्साध्याभावपरामर्शे वन्हिमा-
न्धूमान् रूपसामान्याभाववान् वायुत्वादित्यादौ साध्याभावात्मकतत्त्वादिपक्षावृत्तित्वावच्छिन्नाभावयावद्रूपाद्यधिकरणाप्रसिद्ध्याव्याप्ति-
रतस्तत्तदधिकरणेति तथाच प्रातिस्विकरूपेण साध्याभावानुपादाय तत्सजातीयस्य तदधिकरणवृत्तित्वाभावो ग्राह्य इति भावः व्यधिकरण-
धर्मावच्छिन्नसाध्याभावसजातीयघटत्वादिना तत्तदधिकरणवृत्तित्वाभावमादाय व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिवारणाय यावन्त इति तथाच साध्य-
सामान्याभावसजातीयस्य तदधिकरणवृत्तित्वाभावस्य तत्रासत्वाददोषः साध्यसामान्याभाववद्वृत्तित्वस्यैव व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावो
व्यभिचारिण्यप्यस्तीत्यतः सजातीय इत्युक्तं ननु घटत्वेन निर्धूमवृत्तित्वस्याभावोऽपि अभावत्वादिना धूमसामान्याभावसजातीय एवेत्यतिव्या-
प्तितादवस्थ्यमत आह साजात्यञ्चेति यद्यपि साध्याभावनिष्ठयत्समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रति-

योगिताकत्वान्यतररूपंतेनैवरूपेणसाजात्यंवाच्यं तथाचवन्हिसामान्याभावादिनिष्ठयत्तादृशान्यतररूपंवन्हिनिष्ठवन्हित्वावच्छिन्नप्रतियो-
गिताकत्वस्वरूपंतस्यनिर्वन्हिवृत्तित्वसामान्याभावेऽसत्वादसंभवः तथापियावंतःसामानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावास्तावदन्यतमत्वतद्भि-
न्नत्वान्यतररूपेणसाजात्यंवाच्यमित्यदोषः समनियताभावानामैक्यात् गगनाभावएवनिखिलव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावइतिमतेतुगग-
नाभावत्वतदन्यत्वान्यतररूपेणैवसाजात्यंवाच्यं तेनघटत्वेननिर्धूमवृत्तित्वाभावस्यैवगगनत्वादिसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिता
कतयाधूमसामान्याभावसजातीयत्वेपिनातिव्याप्तिः साध्याभावश्चेतिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकाभावोऽत्रसाध्याभावपदेनोक्तइत्यर्थः साध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वरूपप्रथमरीत्याभिधानेघटत्वविशिष्टवान्यत्वाद्यभाव
स्यापिसाध्याभावपदार्थतयातत्सजातीयस्यतदधिकरणवृत्तित्वाभावस्यापिहेतावसत्वादसंभवःस्यादतस्तत्परित्यागः अत्रसाध्यव्यापक
ताघटकसंबंधेनैवसाध्यव्यापकस्याभावोग्राह्यस्तेनैकसंबंधेनसाध्यव्यापकस्यसंबंधांतरावच्छिन्नाभाववतिहेतौदानावपिनक्षतिः यत्तुसा
ध्यतावच्छेदकसंबंधेनसाध्यव्यापकत्वंतेनैवसाध्यव्यापकस्याभावोनिवेश्यतइतिमतं तत्तुच्छं यत्रतादात्म्यसंबंधेनप्रमेयमात्रसाध्यंतत्रतेन-
संबंधेनसाध्यव्यापकतावच्छेदकंयत्प्रमेयत्वादिकंतादात्म्येनतदवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाऽसिद्ध्यातत्रसद्धेतावव्याप्तिः प्रमेयत्वेनघटपटोभ
यभेदस्वीकारेणकथंचित्तत्राव्याप्तिवारणेपिवृत्त्यनियामकसंबंधेनसाध्यतायामव्याप्तिः साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्रसिद्धेः
किंचैवंधूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिः संयोगेनधूमसामान्याभावस्याव्याप्यवृत्तितयाधूमत्वेनघटाद्यभावस्यैवतादृशस्ययावदंतर्गतत्वेनतत्स-
जातीयस्यतदधिकरणवृत्तित्वाभावस्यवन्हौसत्वात् अस्माकंतुस्वरूपसंबंधेनायःपिंडभेदस्यापिधूमव्यापकतयावन्हेस्तदभाववदवृत्तित्वाभा
वादेवातिव्याप्तिनिरासादितिबोध्यम् ननुकपिसंयोगीएतद्वृक्षत्वादित्यत्राव्याप्तिः कपिसंयोगसामान्याभावस्यापिप्रतियोगिवैय्यधिकरण्यघ-
टितसाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनयावदंतर्गतत्वात्तत्सजातीयस्यतदधिकरणवृत्तित्वाभावस्यहेतावभावादतआह

व्याप्यवृत्तिस्त्वेनाव्याप्यवृत्तित्वमवच्छिन्नवृत्तिकान्यत्वंसंयोगीसत्वादित्यादौतुद्रव्यत्वादिसामान्याभावस्यापिसाध्याभावतयाहेतोस्तदधिक
रणवृत्तित्वादेवनातिव्याप्तिः ननुरूपवान्पृथिवीत्वादित्यादावव्याप्तिः रूपत्वेननित्यसमवेताभावस्यापिनिरुक्तयावत्साध्याभावांतर्गतत्वात्तत्स
जातीयस्यतदधिकरणवृत्तित्वसामान्याभावस्यापिहेतावसत्वात् सामान्यधर्मेणविशेषाभावस्वीकारेतुरूपत्वेनतद्रूपाभावमादायाप्यव्याप्तिरत
आह प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नेत्यादि प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिकरणत्वंच यत्प्रतियोगिताकाभावेस्वावच्छेदकसं
बंधेनस्वसमानाधिकरणस्वावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यतदन्यप्रतियोगिताकत्वंबोध्यंतेननित्यरूपात्मकेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छि
न्नप्रतियोगिनासामानाधिकरण्यविरहेऽप्युक्ताभावस्यनसंग्रहः नवावाच्यत्वत्वेनप्रमेयत्वाद्यभावस्यैवंतेयत्वत्वेनवाच्यत्वाद्यभावतयाव्यधिक
रणधर्मावच्छिन्नाभावमात्रस्यैवप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिसामानाधिकरण्येऽपितत्संग्रहः अत्रचनिरुक्तायास्तदन्यप्रतियो-
गितायाएवसाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नत्वंबोध्यं तेनसंयोगात्मकस्यैवसाध्याभावस्यसमवेतसामान्याभावनिष्ठविरुक्तप्रतियोगिता
कत्वकपिसंयोगाभावत्वरूपसाध्यव्यापकतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वयोः सत्वेऽपिकपिसंयोगाभाववान्वाच्यत्वादित्यादौरूपत्वे
ननित्यसमवेताभावस्यैवनित्यरूपसामान्याभावतयातत्रनित्यरूपत्वावच्छिन्ननिरुक्तप्रतियोगिताकत्वसाध्यव्यापकतावच्छेदकीभूतरूप-
त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वयोः सत्वेऽपिरूपवान्पृथिवीत्वादित्यादौनाव्याप्तिः समवेतसामान्याभावत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितायाः साध्यव्याप-
कतावच्छेदकरूपानवच्छिन्नत्वादितिध्येयम् द्वितीयरीतेः प्रवेशफलमाह तत्तत्साध्यव्यक्तेरिति अभाववतिहेतोर्वृत्तावपिनाव्याप्तिरित्यन्वयः
व्याप्यवृत्तित्वादेः फलमाह अव्याप्यवृत्तेर्वासाध्यस्येति तत्साध्याभावेत्यादिसामान्यतः साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकत्वोक्तौवह्निसामान्या-
भावसजातीयव्यधिकरणधूमावच्छिन्नाभावसाधारणसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकाभावस्याप्रसिद्ध्याव्यतिरेकिमात्रेव्याप्तिर
तस्तत्तादिति साध्याभावस्यविशेषणं तथाचनिर्वह्निवृत्तित्वसामान्याभावएवनिर्वह्निवृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्तत्रसाध्याभावसजाती-

त्त्वमस्तीत्यदोषः नन्वेवमपिजलवृत्तित्वत्वेननिर्धूमवृत्तित्वाभावस्यनिरुक्तरूपशालिनोवन्हौसत्वादितिव्याप्तिः नन्वव्यासज्यवृत्तिधर्मानव च्छिन्नत्वंपरित्यज्यसन्न्यूनवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वमेवप्रतियोगितायाविशेषणंवाच्यमतोनोक्तदोषः तथापिगुणभेदाभावसजातीयस्यपूर्वक्षणवृ त्तित्वविशिष्टगुणासमवेतत्वाभावस्यहेतौसत्वाद्गुणाभिन्नंसत्वादित्यादावतिप्रसंगादतआह ननुत्वसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वातिरिक्तसमानाधि करणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकोवाबोध्यइत्ययंपाठः क्वचित्कः तत्रचातिरिक्तांतेननिर्वन्हिवृत्तित्वसामान्याभावादेःसंग्रहः अन्यथाव- न्हिसामान्याभावसजातीयस्यसमानाधिकरणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्याप्रसिद्ध्याव्याप्तिप्रसंगात् नचनिर्धूमत्वादिसजाती यस्यनिर्धूमवृत्तित्वत्वादिनावन्ह्यवृत्तेरभावस्यहेतौसत्वाद्धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिर्हेतुताघटकसंबंधावच्छिन्नवृत्तितामात्रनिष्ठत्वेनप्र तियोगितायानिवेशनीयत्वेपिनिर्धूमवृत्तित्वेनजलवृत्तित्वजलान्यनिर्धूमवृत्तित्वोभयाभावमादायातिव्याप्तितादवस्थ्यमितिवाच्यं एतदस्वर सेनैव यद्धेत्यादिलक्षणांतरस्यवक्ष्यमाणत्वात् यद्यपिननुत्वसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावइत्यस्यैवसम्यक्त्वेसमानाधिकरणधर्मा- मिकंप्रक्षिप्यनिषेधद्वयप्रवेशोनिरर्थकः सर्वत्रव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वेनघटाद्यभावस्यैवतादृशस्यसाध्याभावस- जातीयस्यसंभवात् तथापियथाश्रुताभिवेशेनवैयर्थ्यं यत्रतादात्म्येनसंबंधेनहेतुतातत्रसद्धेतौव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावता- दात्म्यस्यजगत्स्वरूपतयातादृशतादात्म्यत्वस्यकेवलान्वयित्वेनतदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्या ऽव्याप्तिःस्यादतोवानिषेधद्वयगर्भतायत्तुतत्त- त्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावइत्युक्तावसंभवःस्याद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेःतादृ शवृत्तितात्वमपेक्ष्यलघुवृत्तित्वत्वमात्रस्यैवोक्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वादितितत्तुच्छंगुरोःप्रतियोगितावच्छेदकत्वमंगीकृत्यैवलक्षण- करणात् अन्यथामहाकालभेदसाध्येजन्यत्वविशिष्टघटादेःकालिकसंबंधेनहेतुतायामव्याप्तिप्रसंगात् महाकालभेदाभाववद्वृत्तित्वत्वम- पेक्ष्यलघुनावृत्तित्वत्वमात्रेणैवमहाकालभेदाभाववद्वृत्तित्वाभावप्रतियोगितायाअनवच्छेदात् महाकालभेदाभावसजातीयस्यतद्वृत्तित्वत्वा

तिरिक्तसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्याप्रसिद्धेरिति ध्येयम् तादृशवृत्तित्वत्वव्यापकेत्यस्य प्रयोजनमाह साध्याभाव
वद्व्यक्तिविशेषवृत्तित्वस्येति आभावमादाय नातिप्रसंग इत्यन्वयः ननु व्यभिचारनिरूपकाधिकरणव्यक्त्यन्यत्वस्याभावस्यापि साध्याभावत-
यातद्वृत्तित्वसामान्याभावस्य व्यभिचारिण्यसत्वात् कुतोतिव्याप्तिरत आह पार्थिवत्वादिति पार्थिवत्वविशिष्टं यन्निर्धूमवृत्तित्वं तद्वन्हौ नास्ति व
न्हेरपार्थिवत्वादित्यतिप्रसंग इति भावः आदिना जलत्वादिपरिग्रहः व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नेत्यस्य प्रयोजनमाह द्वित्वाद्यवच्छिन्नवृत्ति
निर्धूमवृत्तित्ववन्हिभेदोभयत्वावच्छिन्नस्यैवेत्यर्थः नदोष इति अन्यथा निर्वन्हिसंयुक्तत्वाभावस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगि
ताकत्वाभावान्निर्वन्हिवृत्तित्वसामान्याभावस्य च धूमे सत्वादव्याप्तिरेव स्यादिति भावः इत्थं च साध्याभाववद्वृत्तित्वस्य हेतुतावच्छेदकसंबंधे
नोक्तेन्वेत्यर्थः तादृशसंबंधेन हेत्वधिकरणत्वानुप्रवेशे गौरवमतः कस्यचिदित्युक्तम् तथा च हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधिकरणताव-
द्वृत्तित्वं साध्याभावविशेषणमित्यर्थः सत्वादित्यादावित्यादिपदेन वन्हिमान् धूमादित्यादेः परिग्रहस्तत्रापि जातिसामान्याभावादेः साध्या
भावतयातद्वृत्तिसंयोगसंबंधेन वृत्त्यप्रसिद्धेरव्याप्तिसंभवात् ननु द्रव्यं विशिष्टसत्वादित्यत्राव्याप्तिः विशिष्टसत्वस्य केवलसत्वानतिरेकेण
द्रव्यत्वाभाववति वृत्त्या द्रव्यत्वाभावसजातीयस्य तद्वृत्तित्वाभावस्य हेतावसत्वात् न चैवं विशिष्टहेत्वधिकरणे वर्तमान एव साध्यीयो गृह्यतां
तावतैवोक्तदोषव्युदासादिति वाच्यम् तथापि धूमवान्वन्हेरित्यत्रातिव्याप्तिर्निर्धूमवृत्तित्वसामान्याभावस्य महानसीयवन्हौ सत्वात् न च
हेतुतावच्छेदकधर्मावच्छेदे तादृशवृत्तित्वाभाववत्वं विवक्षितं तथासत्यपि निर्धूमत्वादिसजातीयं निर्धूमवृत्तित्वत्वेन रूपेण वन्ह्यवृत्त्यर
भावं तद्रूपेण जलवृत्तित्वजलान्यनिर्धूमवृत्तित्वोभयाभावं चादायातिव्याप्तितादवस्थ्यादत आह यद्वेति वन्हित्वावच्छिन्नधूमाभावसजा
तीयस्य तद्व्यापकीभूतस्य तथैवाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हित्वादिना वन्हित्वाद्यवच्छिन्नप्रतिव्यापकतावच्छेदकत्वाद्व्यभिचारिण्यति
व्याप्तिरतो यावदिति तथा च धूमादिसामान्याभावस्यापि साध्याभावतया यावदंतर्गतत्वात् व्यापकीभूताभावप्रतियोगितावच्छेदकेन त-

त्तद्वन्हित्वादिना वन्ह्यादिकं प्रतिव्यापकत्वाभावान्नातिव्याप्तिः   तत्तद्धूमाद्यभावसजातीयस्य तद्व्यापकीभूताभावस्य प्रतियोगितावच्छेद-
केन तत्तद्वन्हित्वादिना धूमादिकं प्रतिव्यापकत्वाभावादसंभवः स्यादित्यतस्तादृशसाध्याभावा इति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापक
तावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावा इति तदर्थः   तत्तद्वन्हित्वादिकं तु न साध्यव्यापकतावच्छेदकमतस्तदवच्छिन्नाभावमादा
यनोक्तदोषः   तादृशयावत्साध्याभावसाजात्यं तादृशसाध्याभाववृत्ति प्रागुक्तान्यतररूपवत्त्वं तच्च व्यतिरेकिण्यप्रसिद्धमतः प्रत्येकमि
ति यद्यपि तादृशयावत्साध्याभावानां प्रत्येकनिरूपितमिति साजात्यं न कुत्राप्यभावेऽस्तीति व्यतिरेकिण्यव्याप्तितादवस्थ्यं   तथापि तेषा
मित्यत्र तस्य तस्य तस्येत्येकशेषकरणात्   यावंतः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्तत्सजातीयस्य तत्तद्व्यापकीभूताभावस्य लाभाददोषः धू
मादिसामान्याभावव्यापकस्य वन्हित्वादिना घटाद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हित्वादिना वन्ह्यत्वाद्यवच्छिन्नं प्रतिव्यापकत्वा
द्व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरतः   सजातीयस्येति साजात्यं तु प्रागुक्तं दिशा ग्राह्यं तेन संयोगादिसंबंधावच्छिन्नद्रव्यत्वाद्यभावप्रतियोगिताव
च्छेदकेन द्रव्यत्वत्वादिना वन्ह्यादिव्यापकत्वेन धूमवान्वन्हेरित्यादौ नातिव्याप्तिः   तादृशाभावस्य धूमादिसामान्याभावसाजात्यविरहादि
ति ध्येयम्   धूमादिसामान्याभावसजातीयस्य तद्व्यापकीभूतस्य च वन्हिसंयोगाद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हिसंयोगत्वादिना व-
न्ह्यादिकं प्रतिव्यापकत्वादतिव्याप्तिरतो व्याप्यवृत्तेरिति वस्तुतो वन्हित्वेन धूमवद्वृत्तेरभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हित्वेन वन्हिं प्रतिव्या
पकत्वादतिव्याप्तिरतो व्याप्यवृत्तितानिरूपकप्रतियोगितायाः स्वलाभाय व्याप्यवृत्तिपदं   तेन यत्प्रतियोगिताकाभावे स्वावच्छेदकावच्छि
न्नसामानाधिकरण्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववभिन्नत्वोभयाभावस्तादृशप्रतियोगिताया एव लक्षणघटकत्वान्नोक्तदोषः   धूमाद्य
भावसजातीयस्य वन्ह्याद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हित्वादिना वन्ह्यादिकं प्रतिव्यापकत्वाद्धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिरतो
व्यापकीभूतस्येति   यद्यपि तत्तद्व्यभिचारस्थलान्यत्वाभावस्यापि निरुक्तसाध्याभावतया तत्समानाधिकरणस्य तत्सजातीयाभावस्य प्र

तियोगितावच्छेदकेन धर्मेण तत्तदयोगोलकभेदत्वादिना वन्हित्वाद्यवच्छिन्नं प्रति व्यापकत्वाभावात्सामानाधिकरण्यमात्रोक्तावपि नातिव्याप्तिः
तथापि साध्याभावव्यापकत्वघटितानुक्तौ साध्याभावसजातीयाभावे साध्याभावसामानाधिकरण्यस्याप्रविष्टतया न व्यापकीभूतपर्यन्-
स्य व्यर्थतेति ध्येयम् यत्तु साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यव्यापकतायायदवच्छेदकं तेन संबंधेन तद्रूपावच्छिन्नाभावोऽत्र साध्याभावपदार्थः
तथा चायोगोलकभेदत्वस्य न संयोगात्मकसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन धूमव्यापकतावच्छेदकत्वमिति तदवच्छिन्नाभावो न साध्याभावः किंतु
धूमाद्यभावः एवं च तत्समानाधिकरणस्य वन्ह्याद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन वन्हित्वादिना वन्हित्वाद्यवच्छिन्नं प्रति व्यापकत्वादति
व्याप्तिरतः समानाधिकरणेत्यपहाय व्यापकीभूतस्येत्युक्तं नचैवं वन्हिमान्धूमादित्यत्रैवाव्याप्तिः संयोगेन वन्ह्याद्यभावस्यापि साध्या
भावतया तस्य केवलान्वयित्वया तत्सजातीयतद्व्यापकीभूतव्याप्यवृत्त्यभावाप्रसिद्धिरिति वाच्यम् यावंतो व्याप्यवृत्तयः साध्याभावास्ते
षामेव प्रवेश्यतया वन्हिसामान्याभावस्य निरवच्छिन्नहेत्वधिकरणवृत्तिकत्वरूपव्याप्यवृत्तित्वविरहेण यावदनंतर्गतत्वात् धूमाद्यभाव-
स्तु वन्हिमदयोगोलक एव तादृश एव व्याप्यवृत्तिरिति नच तादात्म्येन प्रमेयमात्रस्य साध्यतायामव्याप्तिः तत्र प्रमेयत्वादेरेव तादात्म्येन
साध्यव्यापकतावच्छेदकतया तादात्म्येन तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेः अन्ये तु यावंतः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्सजातीयनिष्ठं यद्यद्रूपावच्छि
न्नं प्रतियोगिताकाभावत्वं तत्तत्साध्याभावव्यापकतावच्छेदकं तत्तद्रूपेण यद्रूपावच्छिन्नं प्रति व्यापकत्वमवच्छिद्यते तद्रूपवत्त्वमर्थः तत्र च सा
ध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वमपहाय साध्याभावसमानाधिकरणवृत्तित्वोक्तौ गुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभाववान् द्रव्यान्यत्वविशिष्टसत्त्वा
भावादित्यत्रातिव्याप्तिः गुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभावाभावरूपस्य द्रव्यान्यत्वाद्यभावरूपस्य वानिरुक्तसाध्याभावस्य सजातीयसमानाधि
करणे सत्तास्वरूपेऽभावे वर्त्तते य द्रव्यान्यत्वविशिष्टसत्ताभावत्वस्वरूपधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वं तेन द्रव्यान्यत्वविशिष्टसत्ताभा
वत्वरूपधर्मेण हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नं प्रति व्यापकतावच्छेदात् साध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वोक्तौ तु द्रव्यान्यत्वविशिष्टसत्ताभाव-

त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वेनगुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभावाभावाद्यात्मकस्यद्रव्यान्यत्वाद्यभावरूपस्यवासाध्याभावस्यव्यापकताव-
च्छेदकत्वं द्रव्यएवव्यभिचारादतोनोक्तदोषइतिप्राहुः द्रव्यंविशिष्टसत्त्वादित्यादौव्यापकीभूततादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकेनद्रव्यत्वत्वादि-
नागुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तादिकंप्रतिव्यापकतानवच्छेदादव्याप्तेराह यद्रूपावच्छिन्नेति नचेदंगगनस्यदत्वादित्यादौतादृशगगनत्वाद्यभाव
स्यप्रतियोगितावच्छेदकीभूतगगनत्वादिनापिकालिकसंबंधेनस्पदत्वव्यापकत्वादतिव्याप्तिरितिवाच्यं तादृशाभावस्ययत्संबंधावच्छिन्नप्र-
तियोगितायाअवच्छेदकोयोधर्मस्तत्प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनहेतुव्यापकत्वस्योक्तत्वादितिभावः परैरपरिष्कृतंनिरासितुमाह साधनस्ये-
त्यादिना तादृशेतियावन्तःसाध्याभावाः प्रत्येकंतत्सजातीयव्यापकीभूताभावेत्यर्थः तदवच्छेदकत्वमिति तत्तत्साध्याभावसजातीय
तद्व्यापकीभूताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वंचेत्यर्थः प्रथमेदूषणमाह द्रव्यमित्यादि तादृशाभावेति साध्याभावसजातीयव्यापकीभूताभा
वेत्यर्थः द्वितीयेदूषणमाह ज्ञेयंप्रमेयादित्यादि प्रमेयत्वादेरिति नचसामान्यधर्मेणविशेषाभावस्यापिव्यवस्थापितत्वात् प्रमेयत्वेनगग-
नाभावस्यैवप्रागुक्तक्रमेणसाध्याभावसजातीयस्यप्रतियोगितावच्छेदकत्वमेयत्वमादाय नाव्याप्तिरितिवाच्यं वन्हित्वेनमहानसीयवन्ह्य-
मादायधूमसाध्यकवन्ह्यावतिव्याप्तिभियास्वाधिकदेशवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगितायाःप्रवेश्यत्वात् प्रमेयत्वेनगगनाभावप्रतियोगितायाः
श्चातथात्वात् विषयत्वाद्यपेक्षयागुरोः प्रमाविषयत्वस्यप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेनोक्ताव्याप्तितादवस्थ्यमितिभावः वस्तुतस्तुयावन्तःसा
ध्याभावाः प्रत्येकंतत्तत्सजातीयोयस्तत्तत्समानाधिकरणोव्याप्यवृत्त्यभावः तत्प्रतियोगित्वमेवव्याप्तिः व्याप्यवृत्तित्वंचप्रकृतेहेतुसा-
मानाधिकरण्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नभावः भिन्नत्वोभयाभाववत्त्वं तेनधूमसामान्याभावसमानाधिकरणतत्तत्सजातीयस्यावन्हिधूमो
भयत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यप्रतियोगित्वेपिधूमसाध्यकवन्ह्यादौनातिव्याप्तिस्तादृशोभयाभावस्यचनिरुक्तव्याप्यवृत्तित्वाभावात् एवंचयत्रा
भावेप्रकृतसाध्यसामानाधिकरण्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वोभयाभावः सएवसाध्याभावपदार्थः तेनाऽभाववान्प्रमेयत्वादि

त्यादौ साध्यप्रतियोगिकस्य घटादिवृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्याधिकरणे घटादौ वर्तमानस्य तत्तत्सजातीयहेत्वभावस्य निरुक्तव्याप्यवृत्तित्वाप्रसि
द्धावपि नाव्याप्तिः वाच्यप्रमेयादित्यादौ तु व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नवाच्यत्वाद्यभावस्यैव वा निरुक्तव्याप्यवृत्तितानाशालिनः प्रतियोगितामादा
य लक्षणसंभव इति यथाश्रुतमेव मिश्रलक्षणं सम्यगिति प्रतिभाति नच वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः यावत्साध्याभावान्तर्गतद्रव्यसामा-
न्याभावसजातीयनिरुक्तव्याप्यवृत्तिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वस्य धूमादावसत्वात् संयोगेन धूमस्याव्याप्यवृत्तितया धूमाद्यभा
वस्य लक्षणाघटकत्वादिति वाच्यं संयोगेन द्रव्यस्य व्याप्यवृत्तित्वात् धूमद्रव्यान्यतराभावस्य निरुक्तरूपशालिनः प्रतियोगित्वधूमादौ सत्वाच्च
मिश्रलक्षणमिति प्राहुः व्यापकीभूतस्य सजातीयस्येत्यादि परित्यागेन लघुलक्षणमाह यद्वेति तादृशा इति प्रकृतसाध्यव्यापकताव-
च्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव इत्यर्थः अत्रापि येन संबंधेन साध्यव्यापकता तत्संबंधावच्छिन्नाभावानां प्रतियोगितावच्छेदक
धर्मस्तत्संबंधेन यद्रूपावच्छिन्नप्रतिव्यापकत्वमवच्छिद्यते इति पर्यवसितार्थकत्वेन गमनस्पंदत्वादित्यादौ गमनत्वाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकै
र्गमनत्वत्वादिभिः कालिकसंबंधेन स्पंदत्वादिहेतुव्यापकत्वेपि नातिव्याप्तिः नवाच्यत्वादिभेदप्रतियोगितावच्छेदकमादायैव केवलान्वयिस्थ
ले लक्षणासंभव प्रतियोग्यवृत्तिश्चेत्यादिग्रंथावतारानुपपत्तिः नच धूमत्वेन धूमाभावस्यैव वह्नित्वेन धूमवह्न्यो रभवत्वादयः पिंडान्यत्वाभाव-
स्य चायं पिंडान्यत्वनिरूपितस्वरूपसंबंधेन भेदत्वावच्छिन्नाभावत्वात्तत्प्रतियोगितावच्छेदकीभूतवह्नित्वभेदत्वादिभिर्वह्नित्वाद्यवच्छि
न्नप्रतिव्यापकतावच्छेदात् धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिरिति वाच्यं यत्प्रतियोगिताकाभावे स्वावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तित्वव्यधिकर
णधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वोभयाभावस्तादृशप्रतियोगिताया एवावच्छेदकधर्मस्य लक्षणघटकत्वादिति संक्षेपः परे त्विति साध्याभावव-
वृत्तित्वस्य घटत्वादिनाऽभावमादाय व्यभिचारिण्यति व्याप्तिरतो यावंत इत्युक्तं तादृशवृत्तित्वाभाववत्वमत्र दैशिकविशेषणतयाग्राह्यम्
तेन निर्धूमवृत्तित्वादिसामान्याभावस्यापि कालिकादिसंबंधेन वन्ह्यादिवृत्तित्वाद्यवत्वोपादानेपि नातिव्याप्तिलाद वस्थ्यं वन्हिमान् धूमा-

द्रव्यं मेयत्वादित्यादावव्याप्तिः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्संयुक्तत्वादिसमनियतप्रतियोगिताकस्य संयुक्तत्वादिसामा-
न्याभावस्य हेतावसत्त्वात् अतो वृत्तिमद्वृत्तय इत्युक्तं तदनुक्तावसंभवस्तत्रानास्तितादात्म्यसंबंधेन सद्धेतावेव निरुक्तलक्षणसंगमनात् व्य-
धिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्तादात्म्यप्रतियोगिकस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव वस्तुगत्या तादृशवृत्तित्वव्यापकप्रति-
योगिताकतया तथाविधयावदभावस्यैव हेतौ सत्त्वादिति ध्येयम् येन संबंधेन हेतुता वृत्तिमद्वृत्तय इत्यत्रापि वृत्तिमत्त्वं तेन बोध्यमिति पा-
ठः तदभावस्येति तत्सामान्याभावस्येत्यर्थः जात्यादावीति समवेतत्वघटितजातित्वोक्त्या संबंधांतरेण यो वृत्तिमांस्तद्वृत्तित्वमुप-
दर्शितं न क्षतिः नाव्याप्तिः हेतुताघटकसंबंधेन यो वृत्तिमान् तद्वृत्तित्वेन तादृशाभावस्य यावदंतर्गतत्वादिति भावः अत्र वृत्तिमद्वृत्ति-
ता दैशिकविशेषणतया ग्राह्या तेन वाच्यं द्रव्यत्वादित्यादौ व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नवाच्यत्वाभाववत्समवेतत्वसामान्याभाव हेतुताघटकसंब-
धेन वृत्तिमति स्पंदादौ कालिकसंबंधेन वर्तमानस्य दैशिकविशेषणतया द्रव्यत्वादिहेतावसत्त्वेनाव्याप्तिः अत्रापीत्यपि कारेण साध्याभाववति
वृत्तिरपि हेतुताघटकसंबंधेन वाच्येति व्यंजितम् तेन तत्तद्धूमावयवान्यत्वाभावस्यापि पूर्वोक्तद्वितीयरीत्या साध्याभावत्वेन तद्वृत्तिसंबंधसा-
मान्ये तया वृत्तित्वे तदभावस्य तत्तद्धूमावयवासामानकालिकद्रव्यवृत्तेर्धूमहेतावसत्त्वेऽपि वह्निमान् धूमादित्यादौ नाव्याप्तिः ननु साध्यप्रति-
योगिकाभावमात्रस्य प्रवेशे धूमस्य तत्तद्वह्न्यभाववद्वृत्तित्वेन वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः साध्यतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नाभावप्रवेशे
तु गगनादेः साध्यत्वे द्रव्यत्वादावतिव्याप्तिः साध्याभावस्य केवलान्वयित्वात् एवं घ्राणग्राह्यगुणवान् प्रमेयवान्वा पृथिवीत्वादित्यादाव-
व्याप्तिः तादृशधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताप्रसिद्धेरत आह साध्याभावस्येति पूर्ववदिति प्रकृतसाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्न-
प्रतियोगिताकोऽव्याप्यवृत्तिश्चाभावोऽत्र साध्याभावपदार्थः अत्रापि येन संबंधेम व्यापकता तत्संबंधेन तादृशरूपावच्छिन्नाभावो ग्राह्यः ते-
न ज्ञानवानात्मत्वादित्यादौ स्वरूपसंबंधेन साध्यव्यापकस्य प्रमेयत्वादेः कालिकसंबंधेनाभावाधिकरणसमवेतत्वाभावस्य स्पंदत्वनिष्ठस्य

हेतावसत्वेपिनक्षतिः यत्तुसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनतादृशरूपावच्छिन्नाभावानांविवक्षणात् ज्ञानवानात्मत्वादित्यादावपिनाव्याप्तिः का-
लिकसंबंधेन प्रमेयत्वाभावस्य साध्यताघटकसमवायसंबंधानवच्छिन्नत्वात् इत्थंच व्यापकतापितेनैवग्राह्या तेनविषयतया साध्यव्यापक-
स्यज्ञानादेः साध्यताघटकसमवायेनाभाववतिहेतोर्वर्तमानत्वेपि द्रव्यपृथिवीत्वादित्यादौनाव्याप्तिः नन्वेवं वृत्त्यनियामकसंबंधेनसाध्य-
तायांतदवच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्रसिद्ध्यासद्धेतावव्याप्तेः धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तेश्च संयोगेन व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिता-
काभावस्यैवव्याप्यवृत्तितया तद्वद्वृत्तित्वाभावस्यापिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैववृत्तिमद्वृत्तित्वात् प्रमेयंद्रव्यत्वादित्यादौता
दात्म्येन साध्यतायामव्याप्तेश्चसाध्यताघटकतादात्म्येन प्रमेयत्वादेरेव साध्यव्यापकतावच्छेदकतयातत्संबंधेनतदवच्छिन्नाभावाप्रसि
द्धेरितिदिक् वह्निमान्धूमादित्यादावव्याप्तिः वह्निसंयोगाभावस्यापि साध्यव्यापकतया तदभावात्मकवह्निसंयोगवद्वृत्तित्वसामान्याभा
वस्यघटादिनिष्ठस्यहेतावसत्वादतोव्याप्यवृत्तित्वेनाभावोविशेषतः वस्तुतः निरुक्तसाध्याभावाधिकरणत्वमवश्यंविशेषणताविशेष
संबंधेनप्रवेश्यम् अन्यथाद्रव्यंगुणादित्यादौद्रव्यत्वाभावस्यकालिकसंबंधेनाधिकरणेगुणस्यवृत्तेर्द्रव्यत्वाभाववत्समवेतत्वसामान्या
भावस्यज्ञानादिनिष्ठस्यहेतावसत्वादव्याप्तेः तथाचवह्निसंयोगाद्यात्मकभावस्यतादृशसंबंधेनाधिकरणाप्रसिद्धेस्तमादायाव्याप्तिवा
रणार्थंनव्याप्यवृत्तिपदं परंतुरूपवान्पृथिवीत्वादित्यादौनित्यत्वादिनारूपाद्यभावस्यापितादृशधर्मावच्छिन्नाभावतयातद्वत्समवेतत्वा
भावस्यनित्यरूपादिनिष्ठस्यहेतावसत्वादव्याप्तिरतोव्याप्यवृत्तिपदंनचतस्यापिव्याप्यवृत्तित्वादुक्तदोषतादवस्थ्यंयत्प्रतियोगिताकाभा
वेस्वावच्छेदकसंबंधेनस्वावच्छेदकावच्छिन्नवद्वृत्तित्वस्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वस्य द्वयोर्व्यतिरेकः साध्यव्यापकताव-
च्छेदकरूपावच्छिन्नतादृशप्रतियोगिताकाभावस्योक्तत्वान्नित्यत्वादिनारूपाद्यभावस्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नस्यस्वावच्छे-
दकीभूतनित्यत्वाद्यवच्छिन्नवद्वृत्तित्वादेवव्युदासः एतेनसंयोगाभावत्वादेः साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया प्रतियोगिवैय्य-

धिकरणयाघटितसाध्यव्यापकतानवच्छेदकत्वेपिनव्याप्यवृत्तिपदवैयर्थ्यमितिध्येयम् ननुवन्हिमान्धूमादित्यादावालोकाद्यवृत्ति-
त्वादिनालोकावृत्तिसामान्याभावोपिसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावोयावदन्तर्गतः संयोगादिसंबंधेनवन्हिसामान्याभाववद्वृत्तित्वस्याप्यालोका
वृत्तिमध्येनिवेशात् एवमिंधनत्वावच्छिन्नवन्ह्यभावाधिकरणीभूतमहानसवृत्तित्वादेर्महानसवृत्तित्वत्वादिनायोऽभावः सोपिसाध्या-
भाववद्वृत्तित्वाभावोयावदन्तर्गतस्तस्यधूमादावसत्वादसंभवइत्यत आह तद्वृत्तित्वाभावोपीतिमिश्रलक्षणइवात्रापितत्तत्साध्याभावव
द्वृत्तित्वत्वव्यापकव्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वप्रवेशेन्यालोकावृत्तित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यहेतावसत्वाद्वन्हिमा
न्धूमादित्यत्राव्याप्तिरतोन्यथाव्याचष्टे स्वव्यापकेतिस्वप्रतियोगितातद्व्यापकीभूतं यत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वंतद्व्यापकप्रतियोगिताकत्व-
मित्यर्थः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाधारणसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैववृत्तिम
द्वृत्तित्वाद्व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरतउक्तं तत्तदिति तथाचनिर्धूमवृत्तित्वाभावस्यैवस्वव्यापकस्यतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापक-
प्रतियोगितयातस्यवन्हावसत्वान्नातिव्याप्तिरितिभावः स्वनिष्ठवृत्तित्वेनवृत्तित्वसामान्याभावस्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभा-
ववद्वृत्तित्वत्वसमनियतप्रतियोगिताकस्यहेतावंतरवृत्तेः स्वस्मिन्नसत्वात् सद्धेतुमात्रेसंभवापत्तेरतःकल्पांतरमाह तत्तदितिसामाना-
धिकरणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्ययावदभावस्यैवव्यभिचारिण्यतिप्रसंगादतिरिक्तांतंतत्रापि निर्धूमवृत्ति
साध्याभाववद्वृत्तितात्वातिरिक्तसमानाधिकरणधर्मतयातदवच्छिन्नसामान्याभावमादायातिव्याप्तिवारणायोगात् तत्तदित्युक्तं नचैवम
पिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नद्रव्यत्वाभाववद्वृत्तित्वत्वेनघटवृत्तित्वजातित्वान्यतराभावघटावृत्तेर्वाभावमादायद्रव्यंपृथिवीत्वादित्यादाव-
व्याप्तिः हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वभिन्नांशवृत्तित्वेनापिप्रतियोगितायाविशेषणीयत्वात् अतएवतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्व
त्वावच्छिन्नाभावाइत्युक्तौवाच्यत्वज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिः साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नंयद्धेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वभि-

भावृत्तिप्रतियोगिकत्वं तादृशप्रतियोगिताकस्य वृत्तिमद्वृत्त्यभावस्याप्रसिद्धेः नो निषेधद्वयगर्भता तेन घटत्वादिना तादृश वृत्तित्वाभावमादा
यैव लक्षणसंगतिः केचित्तु यद्यपि तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्ना यावन्तोऽभावा इत्येव लाघवादुक्तमुचितं तथापि वाच्यं ज्ञेयत्वादित्या
दौ तादात्म्येन हेतौ जगत एव साध्याभाववत्तादात्म्यतया तादृशतादात्म्यत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्याव्याप्तिरतो निषेधद्वयगर्भता इत्थं च विरु
द्धघटत्वपटत्वाभ्यामेव तादृशवृत्तित्वाभावः फलम् इति प्राहुः यत्तु वृत्तित्वत्वमपेक्ष्य गुरोर्वाच्यत्वाभाववद्वृत्तित्वत्वस्य प्रतियोगितानवच्छेदक
तया केवलान्वयिन्यव्याप्तिभियात् तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावा नोक्ताः ननूक्तं गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमादायैव
लक्षणकरणात् अन्यथैतत्कल्पे वृत्तिमद्वृत्तिपदवैयर्थ्यापत्तेः वृत्तित्वत्वमात्रस्यैव तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वानतिरिक्तसमानाधिकरण-
धर्मतया तदवच्छिन्नाभावमादायैवाव्याप्त्यभावात् किंचैवं गुरुधर्मस्य च प्रतियोगितानवच्छेदकत्वे तद्घटभिन्नं द्रव्यत्वादित्यादावतिव्या
प्तिरपि स्यात् तद्घटवृत्तित्वत्वापेक्षया गुरुत्वत्वेन तद्घटभेदाभाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावप्रसिद्धेः तद्घटवृत्तित्वत्वस्य साध्याभाववद्वृत्ति
त्वत्वानतिरिक्तसमानाधिकरणधर्मतया तदवच्छिन्नाभावस्य लक्षणाघटकत्वात् एवं स्नेहशून्यं द्रव्यत्वादित्यादौ स्नेहशून्यत्वाभाववद्वृत्ति
त्वादेर्जलवृत्तित्वत्वापेक्षया गुरुत्वेन तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्यातिव्याप्तिर्द्रष्टव्येति दिक् यस्य कस्यचित्सामानाधिकरण्यमव्यावर्तकमतस्तत्
प्रतियोगितासामानाधिकरण्यनिवेशापेक्षया लाघवमनुस्मृत्याह वृत्तित्ववृत्तिनावेति तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तितात्वातिरिक्तेनेति पूर्वेणान्वयः
तथा च तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वातिरिक्तवृत्तित्ववृत्तिधर्मानवच्छिन्नेत्यर्थः साध्याभाववद्वृत्तित्ववृत्तिनावेति पाठे साध्याभाववत्पदं
संयातायातं यद्यपि वृत्तित्ववृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य धूमत्वादिसामान्याभावस्य घटाद्यन्यत्वाभावस्य वा हेतावसत्वाद्वह्-
न्हिमान् धूमादित्यादौ सर्वत्रासंभवः तादृशधर्मानवच्छिन्नवृत्तित्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावविवक्षणेपि घटभेदत्वेन घटभेदनिर्वह्नि
वृत्तित्वान्यतराभावस्य तादृशस्य हेतावसत्वात् तथापि पूर्ववदत्रापि कल्पे हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वभिन्ना वृत्तित्वेन प्रतियो

गित्वं निवेशनीयमित्यदोषः स्वन्यूनवृत्तिधर्मानवच्छिन्नवृत्तित्वनिष्ठप्रतियोगितायाः एवतादृशवृत्तित्वत्वातिरिक्तवृत्तित्वनिष्ठधर्मानवच्छि-
न्नत्वं विवक्षितमिति केचित् वृत्तित्ववृत्तिनाधर्मेण वेति पाठे तु धूमत्वाद्यभावमादायासंभवापत्तेरेवधर्मेण वेति कल्पांतरोल्लेखः तथाच धू-
मत्वत्वघटभेदत्वादेस्तादृशवृत्तित्वत्वातिरिक्तधर्मत्वादेवनासंभवः (०) वाच्यं प्रमेयादित्यादौ तु तादात्म्येन हेतौ विरुद्धघटत्वपटत्वाभ्यामवृ
त्तिगगनादिनावावृत्तित्वाभावमादाय लक्षणसमन्वय इति ध्येयम् स्वव्यापकतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वेत्यस्य फलमाह आलोकाद्य
वृत्तित्वेनेति निर्वन्हिवृत्तित्वस्येति प्रतियोगितायास्तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकत्वप्रदर्शनार्थं नन्वस्वव्यापकवृत्तित्वत्वकेत्युक्तावपि आ
लोकावृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्य वारणसंभवात्प्रतियोगिताव्यापकत्वादिशितु तत्तत्साध्याभाववत्प्रवेशो व्यर्थ इति वाच्यं आलोकावृत्तित्वा
भावमादायाव्याप्तिवारणार्थं तस्यावश्यकत्वात्स्वसमानाधिकरणात्यंताभावाप्रतियोगितत्साध्याभाववद्वृत्तित्ववन्निष्ठात्यंताभावाप्रति
योगिप्रतियोगिताकत्वरूपपर्यवसितार्थे तत्तत्साध्याभाववतः सकृदेवनिविष्टतयावैयर्थ्यशंकानवकाशाच्चेति भावः तत्तत्साध्याभाववद्वृ
त्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगितेत्यस्य फलमाह यत्रेति आदिनावाच्यत्वत्वादेः परिग्रहः घटत्वादेः साध्यव्यापकतावच्छेदकत्वाभावात्तदवच्छि-
न्नवन्ह्यभावस्य लक्षणाघटकत्वादत उक्तं इंधनत्वादिति इंधनत्वावच्छिन्नाभावस्य महानसादावसत्वात्तमादाय क्षतिविरहादतो वन्ह्यभावे-
ति तादृशवृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकत्वस्यानुक्तावसंभव एवस्यात्तु वन्हिमान्धूमादित्यत्राव्याप्तिमात्रं प्रमेयमात्रस्य हेतुतास्थले तत्तत्प्र
मेयनिष्ठवृत्तित्वाभावस्य प्रमेयांतरवृत्तेस्तत्तत्प्रमेये विरहादित्येवमावेदयितुं सर्वसाधारण्येनाह स्वनिष्ठेति स्वनिष्ठं यत्साध्याभाववद्वृत्तित्वं त-
त्सामान्याभावस्येत्यर्थः अत्र घटत्वादौ साध्ये स्वीयविशेषणतया घटान्यत्वादिहेतावतिव्याप्तिः साधनस्यैव हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तिमत्त
यातन्निष्ठयावदभावस्यैव हेतौ सत्वात् नचैतस्य विरुद्धत्वात्साध्यसामानाधिकरणत्वेन हेतुविशेषणादेवनातिव्याप्तिरिति वाच्यं तथापि
द्रव्यत्वादौ साध्ये स्वीयसमवायादिना सत्वादिहेतावतिव्याप्तिः तादृशसंबंधेन हेतोरेव वृत्तिमत्तया तन्निष्ठयावदभावस्य साध्यसामाना-

नाधिकरण्यस्यच हेतोरसत्वात् एवं महाकालान्योघटादित्यादौ कालिकसंबंधेन हेतावतिव्याप्तिः वृत्तिमन्यात्रस्यैव हेतुताघटकसंबंधेन महाका-
लवृत्तेस्तेन संबंधेन तदवृत्तित्वाभावासंभवात् नच महाकालवृत्तित्वसामान्याभावस्यापि प्रलयावच्छेदेन पटादावेव वृत्तिमद्वृत्तित्वान्नातिव्या-
प्तिरिति वाच्यं सामानाधिकरण्यस्य व्याप्यवृत्तित्वात् अन्यथा घटादिहेतावपि खंडकालावच्छेदेन महाकालवृत्तित्वाभावसत्वादुक्तातिव्या-
प्तितादवस्थ्यात् एवं द्रव्यत्वादेः साध्यतायामवृत्तिगगनादिहेतावतिव्याप्तिर्विशिष्टसत्तायामव्याप्तिः द्रव्यान्यस्मिन् गुणादौ विशिष्टसत्ताया
वृत्तिमत्वादिति वदंति यदि च वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतः साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावास्तत्त्वावच्छिन्नाधिकरणतासामान्यकधर्मवत्वं व्याप्तिरिति वि-
वक्ष्यते तदा नैतेषामपि कोपि दोषः पदमादधाति वृत्तिमद्वृत्तपइत्यत्र सर्वत्र दैशिकविशेषणतासंबंधेन वृत्तेर्निवेशनीयत्वात् अन्यथाधिकर-
णत्वमात्रस्यैव संयोगादिसंबंधेनावर्तमानत्वाद्धूमवान् वन्हेरित्यादावतिव्याप्तिरिति ध्येयम् अन्येत्वित्यादि अत्र साध्याभावकूटाधिकरणवृ-
त्तित्वस्य घटत्वादिनाभावमादाय व्यभिचारिण्यति व्याप्तिरतो यावदिति तथाच तादृशवृत्तित्वसामान्याभावस्य हेतावसत्वान्नातिप्रसंगः
नच तादृशवृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभाववत्वोक्तावपि तादृशातिव्याप्तिव्युदासः संभवतीति वाच्यं तथापि तादृशवृत्तित्वत्वेन घटादेरभावमा-
दायाव्याप्तितादवस्थ्यात् तादृशवृत्तित्वत्वस्य गुरुतया तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेश्च अतएव तादृशवृत्तित्वसामान्याभाववत्वमपि न
विवक्षितम् केवलान्वयिन्यव्याप्तेश्च वाच्यत्वाभावकूटवद्वृत्तित्वसामान्याभावस्य हेतावसत्वादिति भावः इत्थमपि वाच्यत्वाभावकूटवद्वृत्ति-
त्वसामान्याभावस्यैव यावदंतर्गतस्य ज्ञेयत्वादिहेतावसत्वाद्वाच्यं ज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिरतो वृत्तिमद्वृत्तपइत्युक्तं तथाचैतस्य वृत्तिमद्वृत्ति-
त्वान्न तस्य निरुक्तयावदंतर्गतत्वं किंतु घटत्वादिना तादृशवृत्तित्वाभावस्यैव स च ज्ञेयत्वादिहेतौ वर्तत इति नाव्याप्तिः अत्र वृत्तिमत्वादिकं पूर्व-
लक्षणदिशावसेयं तेन न प्रागुक्तदोषः ननु प्रलयभिन्नगोत्वादित्यादौ कालिकसंबंधेन हेतावतिव्याप्तिः महाकालस्य कालिकसंबंधेन प्र-
लयान्यत्वाभावकूटवत्वेन तत्र हेतुताघटकसंबंधेनयावृत्तित्वस्तस्याः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव वृत्तिमद्वृत्तित्वात् नच दैशिकावि-

शेषणतया साध्याभावकूटवत्त्वं विवक्षितमतस्तादृशकूटवत्त्वरूप वृत्तित्वसामान्याभावस्याधुनिकघटादिवृत्ते गोत्वहेतावसत्त्वान्नातिव्या
प्तिरिति वाच्यं घटत्वाभाववान् पटत्वादित्यादावभावसाध्यके ऽव्याप्तिप्रसंगात् साध्याभावकूटांतरगतस्य घटत्वस्वरूपसाध्याभावस्य·
विशेषणतयाधिकरणाप्रसिद्धेः दैशिकविशेषणतया वृत्तिमत्तामेव साध्याभावानां प्रवेशे तु घटत्वाभाववान् द्रव्यत्वादित्यादावतिव्याप्तिर्व्य·
धिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावस्यैव तत्र दैशिकविशेषणतया वृत्तिमत्तया तत्कूटवद्वृत्तित्वस्यापि तादृशधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव वृत्तिमद्वृत्ति
त्वात् एवं कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताके गगनत्वाभावस्याभावे साध्ये ज्ञानादिहेतावव्याप्तिः गगनत्वाद्यभावघटितकूटस्य दैशिक
विशेषणतासंबंधेन यदधिकरणं तद्वृत्तित्वसामान्याभावस्य वृत्तिमति शब्दादौ प्रसिद्धस्य ज्ञानादिहेतावभावादिति चेन्न साध्यतावच्छेदकसं
बंधेन स्वप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसाध्यवत्ताबुद्धेः संसर्गविधया प्रतिबंधकतावच्छेदको यः संबंधस्तेन वृत्तिमतः साध्याभावकूट·
स्य तादृशसंबंधेनैवाधिकरणत्वस्योक्तत्वात् संयोगाभाववान् प्रमेयत्वादित्यादौ च संयोगादिरूपसाध्याभावो न तादृशसंबंधेन वृत्तिमान् निर·
वच्छिन्नसमवायादिसंबंधेनैव संयोगादिनिश्चयस्य तद्विरोधित्वादतो न तत्राव्याप्तिः केवलान्वयिनि तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकवि
शिष्टसाध्यवत्ताबुद्धिर्भ्रमरूपैव सकलभासत्वां हि घटत्वेन वाच्यत्वं नास्तीति बुद्धौ जातायपि घटत्वेन वाच्यत्वमस्तीति ज्ञानानुदयात् घटत्वाभा
ववत्ताबुद्धिं प्रति च समवायादिना घटत्ववत्तानिश्चयस्य प्रतिबंधकत्वादेवोक्ताव्याप्तेर्व्युदासः तादृशवृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिता·
कत्वप्रवेश एव समुदायपदं सार्थकं भवत्यतः प्रागेव वृत्तित्वाभावव्यावेष्टे तादृशेति स्वेति स्वं प्रतियोगिता तद्व्यापकस्य साध्याभावकूटवद्वृ·
त्तित्वत्वं तद्व्यापकप्रतियोगिताकेत्यर्थः प्रयोजनं चेति वह्निमान् धूमादित्यत्रालोकावृत्तिसामान्याभावस्य साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्या
पकप्रतियोगिताकस्य यावदंतर्गतस्य हेतावसत्त्वादव्याप्तिरतः स्वव्यापकेति तथा चालोकावृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वस्य व्यापकता निर्व
ह्निवृत्तित्वत्व धूमत्वादौ व्यभिचारादयमभावो न लक्षणघटक इति नाव्याप्तिः प्रतियोगितायां तादृशवृत्तित्वत्वव्यापकत्वानुक्तौ वाच्यं तथ

त्वादित्यादावव्याप्तिः प्रतियोगिताव्यापकसाध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वकस्य घटवृत्तित्वाभावस्य यावद्दलगतस्य हेतावसत्त्वात् तदुपादाने
च तादृशाभावप्रतियोगित्वं न वाच्यत्वाभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकं पटवृत्तित्वे व्यभिचारादित्येतस्य लक्षणाघटकत्वान्नाव्याप्तिरिति भावः
अत्र च प्रतियोगित्वं स्वन्यूनवृत्तिधर्मानवच्छिन्नं ग्राह्यं तेनेदं वाच्यं ज्ञेयत्वादित्यादौ घटवृत्तीत्वत्वेन वृत्तित्वसामान्याभावस्य घटान्यत्वादिवृ
त्ते हेतावसत्त्वेपि नाव्याप्तिः सार्वभौममते एकविशिष्टापरत्वमेवोभयत्वत्वेन घटवृत्तित्वघटान्यावृत्तित्वोभयाभावमादाय नाव्याप्तिः ता
दृशप्रतियोगितायास्तादृशवृत्तित्वत्वाव्यापकत्वादिति ध्येयम् स्वव्यापकस्य दलस्य पूर्वोक्तलक्षणोक्तेव व्यावृत्तिः तादृशवृत्तित्व-
त्वव्यापकत्वं दलस्य तु न प्रागिव वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः तत्र महानसादेः साध्याभावकूटानधिकरणात् किंतु केवलान्वयि-
स्थल एवेत्याशयेनाह उक्तप्रायमिति ननु स्वव्यापकेत्याद्यपेक्षया लाघवात् साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभाव एव याव-
तो निवेश्यतां तादृशवृत्तित्वत्वेन घटादेरभावमादाय केवलान्वयिनि लक्षणसंभवादिति वाच्यं वह्निमान् धूमाद्वाच्यज्ञेयत्वादित्यादौ स
र्वत्रासंभवापत्तेः निर्वह्निवृत्तित्वत्वाद्यपेक्षया गुरुत्वेन वन्ह्यभावकूटवद्वृत्तित्वत्व वाच्यत्वाभावकूटवद्वृत्तित्वत्वादेः प्रतियोगितानव
च्छेदकत्वेन तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेरिति भावः ननु वृत्तिमद्वृत्तयो यावन्तः साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकाभावास्त-
द्वत्त्वमेवोच्यतां कृतं कूटपदनिवेशनेत्यत आह साध्याभावेति साध्यप्रतियोगिकाभावेत्यर्थः व्यधिकरणेति साध्यप्रतियोगि
काभाववद्वृत्तित्वसामान्याभावस्यावृत्तिमात्रनिष्ठत्वादिति भावः अत इति तथा च धूमाभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य
निर्धूमवृत्तित्वसामान्याभावस्यैव वन्ह्यादि हेतावसत्त्वान्न व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः नन्वेवं गगनाभाववान् वाच्यत्वादित्यादावव्याप्तिः
गगनस्यापि साध्याभावतया तदधिकरणाप्रसिद्धेरिति वाच्यं वृत्तिमत्त्वेनापि साध्याभावस्य विवक्षणीयत्वात् नव्यमते गगनस्य
स्वाभावविरहत्वे मानाभावाच्चेति भावः अत्र साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगितेत्यत्र कूटपदस्य फलं ग्रंथकृतैवोक्तम्

प्रतियोगिताव्यापकसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वमित्यत्र कूटपदस्य फलं तु नालोकावृत्तेरभावमादाय वन्हिमान् धूमादित्यादावव्याप्तिवा
रणं तादृशाभावस्य स्वव्यापकवृत्तित्वत्वकप्रतियोगिताकेत्युक्तावपि वारणसंभवात् द्रव्यत्वादावपि तदभावप्रतियोगितासत्वात्
परं त्वालोकावृत्तिवृत्तित्वस्याभावमादायाव्याप्तिवारणमेव तत्फलमिति प्राञ्चः तत्तुच्छं स्वाश्रयनिष्ठात्यन्ताभावाप्रतियोगिनः सा
ध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वस्याश्रये वर्तमानस्याभावस्याप्रतियोगिप्रतियोगिताकाभावेनैव तादृशवृत्तित्वाभावानानिवेशात् तत्र
च सकृदेव कूटपदस्यान्तर्भावेणोभयथा तन्निवेशे फलानुसंधानस्य वायुसदृशनानुसंधानस्य सामानत्वात् अन्यथा साध्याभाववद्वृ
त्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यापि प्रतियोगिताव्यापकसाध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वकत्वाभा
वादेव व्युदासात्तमादाय व्यभिचारिण्यति व्याप्तिवारणार्थं ग्रंथकृता कूटपदोपन्यासानौचित्यापत्तेरिति ध्येयम् धूम इति नाति-
व्याप्तिरिति परेणान्वयः एवमग्रेपि इदमायानतः साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाभावप्रवेशस्यात्रातिव्याप्तेर्दुरुद्धरत्वात् साध्याभाव
वत्संयुक्तत्वसामान्याभावस्य कुत्रापि संयोगेन वृत्तिमत्वसत्वात् वन्ह्यवयवमात्रसंयुक्तवस्तुनोऽसत्वादिति ध्येयम् ननु संबंधविशे
षाविवक्षायां प्रलयोत्पन्नकर्मतद्ध्वंसानित्यरूपादिकमेव वन्ह्यभावकूटाधिकरणं वाच्यं जन्यविभुमूर्तानां यथायोगं कालिकसंयोगादि
कृतविशेषणताभिर्वन्हिमत्त्वेन द्रव्यस्य वन्ह्यभावकूटवत्ताविरहात् इन्धसमानकालीनस्य धूमसंयोगिद्रव्यस्यासत्वात् तथा च तत्र सा
ध्याभावकूटवति हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्त्यप्रसिद्ध्यैव न धूमेऽतिव्याप्तिः समवायेन धूमस्य हेतुत्वे तु विरुद्धत्वादेव तद्व्युदाससंभवादत
आह संयोगेन चेति तथात्वे वन्हेः साध्यत्वे तथा चात्र वन्ह्यभावाधिकरणं यन्नित्यरूपादिकं तत्र हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तित्वस्य रूपत्वा
दौ प्रसिद्धस्याभावो वर्तत एव वन्ह्यवयवत्वे इत्यतिव्याप्तिः स्यात् यदि साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्याभावस्य प्रवेशो न स्यादिति भावः न
नु समवायेन वन्ह्यभावस्य वन्ह्यवयवत्वासमानाधिकरणत्वात् अग्रे वक्ष्यमाणेन साध्याभावानां हेतुसामानाधिकरण्यविशेषणेनै

वनतादृशाभावमतेऽभ्यायोक्तहेतावतिव्याप्तिरतो हेत्वंतरमाह पर्वतेति अत्र समवायेन वन्ह्यभावस्य पर्वते संयोगेन वन्ह्यभावस्य च वन्ह्यव
यवे हेतुसमानाधिकरणत्वात् तदुभयघटितसाध्याभावकूटाधिकरणं यन्नित्यरूपादिकं तत्समवेतत्वाभावस्य तादृशसंयोगहेतौ सत्वाद्व
वस्य नित्व्याप्तिः यत्तु संयोगेन वन्हेः साध्यत्वे वन्ह्यवयवस्याविरुद्धत्वात् हेतौ साध्यसामानाधिकरण्यविशेषणेनैव वारयितुं शक्यत्वात् इ
त्यतः पर्वतेत्यादिहेत्वंतरमिति तत्तुच्छं वन्ह्यवयवेपि वन्ह्यंतरस्य संयोगेन वृत्तौ विरोधविरहात् तादात्म्येन साध्यत्वानुरोधात्संबंधि
तामात्रस्यैव सामानाधिकरण्ये प्रवेश्यत्वादिति भावः संबंधद्वयेति पर्वतस्य संयोगावच्छिन्नवन्ह्यभावानधिकरणत्वात् वन्ह्यवयवस्य च स
मवायावच्छिन्नवन्ह्यभावानधिकरणत्वादिति भावः नातिव्याप्तिरिति भावः प्रागुक्तरीत्या साध्याभावकूटवति नित्यरूपादौ हेतुतावच्छेदक
संबंधेन वृत्त्यप्रसिद्ध्या वन्हिमान् धूमादित्यादावव्याप्तिर्वेत्यपि द्रष्टव्यं अत्र च वृत्त्यनियामकसंबंधस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमत एवेदमुक्तं
तेन धनी चैत्रत्वादित्यादौ स्वामित्वादिसंबंधेन साध्यतायां नाव्याप्तिः साध्यतावच्छेदकसंबंधातिरिक्तसमानाधिकरणसंसर्गानवच्छिन्नप्र-
तियोगिताकसाध्याभावो ग्राह्य इति तु न युक्तं धनी द्रव्यत्वादित्यादौ व्यधिकरणसंबंधेन साध्याभावस्यैव तादृशत्वेनातिव्याप्तिप्रसंगात् ननु
साध्याभावो यदि साध्यतावच्छेदकरूपेणापि विवक्षितस्तदा प्रमेयं वाच्यत्वादित्यत्राव्याप्तिः प्रमेयत्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्रसिद्धेः न च सा
ध्यतावच्छेदकातिरिक्तसमानाधिकरणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव एव वाभावो वक्तव्यः तथा च वृत्तिगगनादिना प्रमेयादेरभाव एव
तत्र फलमिति वाच्यं घ्राणग्राह्य गुणवान् द्रव्यत्वादित्यादावतिव्याप्तिस्तादृशगुणत्वस्य घ्राणग्राह्यगंधत्वापेक्षया गुरुत्वेन प्रतियोगिता
नवच्छेदकतया व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानामेव तादृशसाध्याभावत्वादत आह तथेति स्वप्रतियोगिता प्रतियोगिताव्यापकसाध्य
तावच्छेदकेत्यस्य फलमाह पृथिवीत्वाभावादाविति तत्तद्विपक्षो घटादिः तथा च पटघटावृत्तित्वावच्छिन्नाभावघटितसाध्याभावकू
टाधिकरणाप्रसिद्ध्या पृथिवीत्वाभाववज्जलत्वादित्यादौ नाव्याप्तिः प्रतियोगितायाः पटत्वादावपि सत्वेन साध्यावच्छेदकस्य तदव्याप-

कतयातादृशाभावानांलक्षणाघटकत्वात् प्रतियोगिभेदेपि एकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताया एकत्वादिति भावः सद्धेतावित्ति नव्याप्ति
रित्यन्वयः वन्हिमान्धूमादित्यत्र साध्यतावच्छेदकसंबंधेन विपक्षिभूततज्जलादिवृत्तित्वावच्छिन्नाभावकूटस्य गुणादौ द्रव्यं पृथिवीत्वादि-
त्वादौचविपक्षीभूतरूपरसादिप्रत्येकासमवेतसामान्याभावकूटस्यजात्यादावधिकरणतासत्वात्तदप्रसिद्धिनिबंधनात् व्याप्तेरुक्तस्थलेविर
हात्तदुभयंनोदाहृतं ननुयावतामैकाधिकरण्यंतावत्समुदायस्यविवक्षायांनोक्तव्याप्तिरत आह पृथिवीत्वादाविति साधनसामानाधिकर
णत्वेनसाध्याभावस्यविशेषणीयत्वेनजातित्वावच्छिन्नाभावमादायनातिव्याप्तिसंभवइत्यादिपदमुपात्तं तथाचजलासमवेतत्वावच्छि
न्नाभावस्यतेजोसमवेतत्वावच्छिन्नाभावस्यचसाधनसमानाधिकरणत्वात् तदुभयघटितसाध्याभावकूटवतिजात्यादौ प्रकृतहेतोरसत्वा
दतिव्याप्तिरितिभावः द्रव्यत्वस्यसमवायेन हेतुत्वेतादृशसाध्याभावकूटवतिजात्यादौहेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्यप्रसिद्ध्यैवनातिव्या
प्तिः स्यादतउक्तंद्रव्यत्वप्रकारकेति सामान्यादौ स्वरूपसंबंधेनवृत्तिर्वाच्यत्वादावेवसकलभ्रमाविशेष्यत्वादावति नातिव्याप्तिरित्यन्वयः
तादृशभ्रमप्रतीतिविषयत्वमादायजात्यादावपीत्यतः प्रमेति अत्रप्रतियोगिता व्यापकत्वं साध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेनग्राह्यं ते-
ननित्यज्ञानवत्तादात्म्येन साध्यतायामीश्वरत्वादिहेतौ घटान्यभेदस्यपटान्यभेदस्यच द्वयोर्विषयतासंबंधेनप्रतियोगिताव्यापकीभू
तनित्यज्ञानात्मकसाध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकयोरेकाधिकरणाप्रसिद्धावपिनाव्याप्तिः नवातादृशएवसाध्ये द्रव्यत्वप्रकारकप्र-
माविशेष्यत्वादित्यत्र पृथिव्यादौ साधनसमानाधिकरणस्य पृथिव्यादिनवद्रव्याणांप्रत्येकभिन्नद्रव्यभेदस्यकूटवतिगुणादौ हेतोरसत्वेप्य-
तिव्याप्तिः नचैवं वन्हिमान् धूमोयभवान् धूमादित्यत्राव्याप्तिः प्रतियोगितामात्रस्यैवप्रत्येकपर्यवसितत्वेनतांप्रतिपर्याप्त्याख्यसाध्यता
वच्छेदकताघटकसंबंधेनकस्याप्यव्यापकतया निरुक्तसाध्याभावाप्रसिद्धेरितिवाच्यं एकविशिष्टापरत्वानतिरिक्तस्योभयत्वस्यसार्वभौम
मतेपर्याप्तिभिन्नसंबंधेनैवसाध्यतावच्छेदकत्वादितिभावः साध्यतावच्छेदकव्यापिकाप्रतियोगितेत्यस्यफलमाह नापीति घटत्वाभा

२

वत्वेन साध्यत्वे साध्याभावकूटवत्वं घटस्यैव फलमत उक्तं अभावत्वादिनेति आदिना प्रमेयत्वरूपग्रहः तथा चाभाववान् प्रमेयवान् वाच्य
घटत्वादित्यत्र साधनसमानाधिकरणतत्तद्घटान्यत्वाभावकूटादिकरणाप्रसिद्ध्याव्याप्तिः स्यादतः साध्यतावच्छेदकव्यापकेति साध्य
तावच्छेदकीभूताभावत्वादिव्यापकप्रतियोगिताकत्वाभावादेव तत्तद्घटान्यत्वाभावानां लक्षणाघटकत्वादिति भावः अत्र स्वन्यूनवृत्ति
धर्मानवच्छिन्नाया एव प्रतियोगितायाः साध्यतावच्छेदकसमनैयत्यं वाच्यं तेन घटत्वाभावत्वेन पटत्वाभावत्वेन चाभावप्रमेयसामान्या
भावयोरेकाधिकरणाप्रसिद्धावपि नोक्ताव्याप्तितादवस्थ्या घटत्वाभावत्वादेः अभावप्रमेयनिष्ठप्रमेयसामान्यनिष्ठप्रतियोगितान्यू
नवृत्तित्वेन तादृशप्रतियोगिताकाभावानां लक्षणाघटकत्वात् एवं साध्यसामानाधिकरण्यमपि हेतौ वक्तव्यं तेन सत्तावत्समवेतत्वत्वस
मनियतप्रतियोगिताकस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव वृत्तिमद्वृत्तित्वात्तादृशस्य च यावत एव हेतौ सत्वेपि जात्यभाववान् द्रव्य-
त्वादित्यादिनिरुद्धहेतौ नातिव्याप्तिरिति ध्येयम् यद्यपि घटवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्वाभावस्य घटान्यवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्वाभाव
स्य च द्वयोरेकाधिकरणाप्रसिद्ध्या वाच्यं ज्ञेयत्वादित्यादावव्याप्तिः नच घटादिवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्वत्वं न प्रतियोगितावच्छेदकं तद
पेक्षया लाघवाद्घटादिवृत्तित्वविशिष्टत्वस्यैव न्याय्यत्वात् तादृशवैशिष्ट्यावच्छिन्नाभावानां साध्यतावच्छेदकसमव्याप्तप्रतियोगिता-
कत्वाभावादेव व्युदासः घटवृत्तित्वविशिष्टवस्तुमात्र एव न प्रतियोगितासत्वादिति वाच्यं वाच्यत्वनिष्ठाधेयताविशेषेण घटावच्छिन्न
प्रतियोगिताकाभावस्य तादृशसंबंधेन घटान्यावच्छिन्नप्रतियोगिकाभावस्य च द्वयोस्तथाप्येकाधिकरणाप्रसिद्ध्या व्याप्तितादवस्थ्यात्
न चाधेयताविशेषेण घटादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वे मानाभावः तस्य त्वयाप्यवश्यं वाच्यत्वात् अन्यथा घटवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्व-
वान् द्रव्यत्वादित्यादावतिव्याप्त्यापत्तेः गुरुतरतादृशवाच्यत्वत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्या घटवृत्तित्वविशिष्टत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्य
तावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकत्वाभावे न व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नस्यैव घटवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्वाभावस्य लक्षणकत्वात् तथा

पिदूषणमिदं स्फुटतयोपेक्ष्याह द्रव्यत्वेत्यादि ननुसार्वभौमानां मते विरुद्धयोरुभयत्वस्यातिरिक्ततयापि समानाधिकरणयोरेकविशिष्टापर-
त्वमेवोभयत्वं तथाच पृथिवीत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्व द्रव्यत्वविशिष्ट पृथिवीत्वत्वमेव साध्यतावच्छेदकं पर्यवसितमिति तत्समनियत प्रतियोगि
ताकत्वाभावादेतदुभयान्यतरत्वावच्छिन्नाभावमादाय नातिव्याप्तिः तत्प्रतियोगितायाः पृथिवीत्वे सत्वेन निरुक्तसाध्यतावच्छेदकस्यत
दव्यापकत्वादत आह अपिचेति उद्देश्यविधेयस्थले तु मालिंगकत्वस्यानत्रत्वात् पृथिवीव्यामन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वस्य साध्यताभ्रमनिरा
कर्तुं पक्षमुल्लिखति इदमिति पृथिवीति पृथिव्यन्यत्वे सति द्रव्यान्यासमवेत सकलद्रव्यसमवेतवदित्यर्थः नच सकलद्रव्यवृत्तित्वानंत-
र्भावेण द्रव्यत्वस्य साध्यत्वे द्रव्यान्यासमवेतत्वावच्छिन्नाभावस्य तादृशसाध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकत्वाभावाद्गुरुतरसकल
द्रव्यवृत्तित्वघटितद्रव्यत्वत्वावच्छिन्नात्यंताभावस्य चाप्रसिद्धत्वादग्रे द्रव्यत्वत्वावच्छिन्नाभावमादायातिव्याप्तेरसंगत्यापत्तिरिति वाच्यं
द्रव्यत्वादीत्यत्र द्रव्यपदेन द्रव्यमित्याकारकबुद्धिप्रकारत्वस्यैवाग्रे वक्तव्यत्वात्तस्य च द्रव्यान्यासमवेतत्वमपेक्ष्यापि लघुत्वेन प्रतियो
गितावच्छेदकत्वसंभवादिति भावः द्रव्यत्वत्वादित्यत्रादिना पृथिव्यन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वस्य पृथिवीवृत्तित्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वस्य च
द्वयोरेवावच्छेदकयोः परिग्रहः ननु साध्यतावच्छेदकान्यसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव एव साध्याभावपदार्थो वाच्यः
तथाच विशिष्टद्रव्यत्वस्य साध्यतायां द्रव्यत्वसामान्याभावस्यातथात्वान्नातिव्याप्तिः गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वोपगमाच्च त
द्रूपेण साध्यतायामपि नातिव्याप्तिरत आह किंचेति ननु विशिष्टस्यानतिरिक्तत्वमते द्रव्यत्वादिसामान्याभावस्य विशिष्टसाध्यतावच्छेदक
समनियतप्रतियोगिताकत्वाभावादेव तमादाय नातिव्याप्तिरत आह किंचेति भावः सद्धेतौ वाच्यत्वादौ अप्रसिद्धेरिति कालस्य सकलरूप
वत्वेपि साध्यवत्ताधिविरोधिता घटकसमवायसंबंधेन तदनाधिकरणत्वादिति भावः शंकते यावत्तामिति तथाच व्याधिकरणधर्मावच्छि
न्नाभावैरैक्याधिकरण्याय च स्यात्तद्रूपस्याधिकरणवृत्तित्वप्रसिद्धेर्वनाव्याप्तिरिति भावः विवक्षितेपीत्यपिना तदविवक्षायामपिवक्ष्य-

माणातिव्याप्तिः सूचिता ननु यावतां मिथः सामानाधिकरण्यं तावत्समुदायो विवक्षितः किं वा यावतां साध्याभावानामभावांतरेण सा
मानाधिकरण्यं तावत्समुदायोऽभिप्रेतः प्रथमे इदमिति अत्रेदमिति पृथिव्यां विशेषणं न तु पक्षनिर्देशः तथा सति घटतद्वायुद्वित्वपट
तद्वायुद्वित्वकुड्यतद्वायुद्वित्वादीनामेव तद्वायोर्मिथः सामानाधिकरण्यापन्नसाध्याभावानामधिकरणे तद्वायौ वृत्तिमत्वाद्देव वायुत्वा
दिहेतावतिव्याप्त्यनुपपत्तेः एतत्पृथिवीसमवेतत्वप्रतियोगिकाभावस्य साध्यत्वे वायुत्वादेः सद्धेतुत्वात्समवेतत्वापेक्षया गुरुत्वेनैत
त्पृथिवीसमवेतत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्यैव साध्यत्वायोगाद्गुणपदं नन्वेवमेतत्पृथिवीवृत्तिगुणत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्यकमपि वायु-
त्वादिकं सद्धेतुरेव प्रलये परमाणावुत्पत्तिकाले चावयविनि वायौ तत्सत्वात् साध्यांतरमाह सत्तान्येति अत्र पृथिवीपदं एतत्पृथ्वीपरं अ
न्यथा द्वित्वादिव्यक्तीनां तद्वायोर्मिथः सामानाधिकरण्यापन्नसाध्याभावतया वायुत्वादेस्तत्कूटाधिकरणीभूतवायुवृत्तित्वेनैवातिव्या-
प्त्यसंभवापत्तेरिति ध्येयम् अत्राप्येतत्पृथिवीसमवेतत्वप्रतियोगिकाभावस्य केवलान्वयितया तत्साध्यकवायुत्वादेः सद्धेतुत्वात्समवेत
त्वापेक्षया गुरुत्वेनैतत्पृथिवीसमवेतत्वावच्छिन्नाभावस्य चाप्रसिद्ध्या साध्यत्वायोगात्सत्तान्यपदं न च सत्तान्यैतत्पृथिवीसमवेतत्वाव-
च्छिन्नाभावोऽप्यप्रसिद्धः द्रव्यत्वत्वस्यैव तदवच्छेदकत्वादिति वाच्यं सकलद्रव्यवृत्तित्वादिघटितद्रव्यत्वत्वस्यैव तादृशसमवेतत्वापेक्षया
गुरुत्वेनानवच्छेदकत्वात्सत्तान्यसमवेतत्वावच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्धत्वात्समवेतत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्यत्वे समवेतमात्रस्यैव तद-
भावत्वेन मिथः सामानाधिकरण्यापन्नसमवेतकूटवति वायौ हेतोः सत्वादेव नातिव्याप्तिरतः पृथिवीपदं ननु वायुत्वस्योक्तसाध्य-
सामानाधिकरण्याभावादेव न तत्रातिव्याप्तिरतो हेत्वंतरमाह रूपवदिति अयं हेतुर्गुणादौ साध्यसमानाधिकरणः रूपात्यंताभाव
स्य पृथिव्यामुत्पत्तिकालावच्छेदेन सत्वात्तत्रातिव्याप्त्यसंभवाद्रूपवदन्यत्वानुधावनं रूपवद्भेदस्यापि तदानीं पृथिव्यामुपगमात्वाह इ
त्यादाविति आदिना वायुरूपान्यतरत्वादेः परिग्रहः तादृशेति मिथः सामानाधिकरण्यापन्नेत्यर्थः द्वितीये त्वाह वस्तुत इति तादृशा

भावेनिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावेत्यर्थः सहस्तेति अवच्छेदकभेदेनाभावभेदमभ्युपेत्योक्तं दुर्वारैवेति ननुयावतामे
कवृत्तित्वतावत्कूटवत्वोक्त्यानाप्रसिद्धिः नवाप्रागुक्तातिव्याप्तिः किंचसत्तान्यैतत्पृथिवीसमवेतशून्यत्वाभावोद्रव्यत्वंस्वरूपएवलाघ
वात् ननुसत्तान्यैतत्पृथिवीसमवेतमात्रंबहूनांतथात्वेगौरवादतः परस्परसामानाधिकरण्यापन्नतादृशद्रव्यत्वादिस्वरूपसाध्या
भावस्तोभवति हेतासत्वादेवनातिव्याप्तिरिति ब्रूयात्तदादोषांतरमाह किंचतुयत्तद्रूपसामान्याभावस्याभावानुगतप्रतीतिब
लादतिरिक्तएवेतितद्वृत्तिहेतोः सत्वासत्वाभ्यांनोक्तातिव्याप्त्यव्याप्त्योः संभवइत्यतः किंत्वेति तत्तुच्छइदानीमेवाभावाभावस्या-
तिरिक्तत्वमंगीकृत्यदोषनिरासेभूतत्वमूर्तत्वान्यतरत्वेनाभावाभावस्यातिरिक्तत्वादग्रेभूतत्वमूर्तत्वेत्यादिनातिव्याप्त्यभिधानस्यसंदर्भवि-
रोधापत्तेः साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वस्यसंयोगसमवायादिप्रत्येकप्रवेशमभिप्रेत्याह धूमादाविति अव्याप्तिरिति निर्वन्हिसमवेत-
त्वत्वावच्छिन्नाभावस्ययावदंतर्गतस्यधूमादावसत्वादितिभावः संबंधसामान्येनतादृशवृत्तित्वस्यप्रवेशमभिप्रेत्याह साध्यत्वेति
कालादावित्यादिपदेनादिशःपरिग्रहः व्यभिचारिणिपृथिवीद्रव्यत्वादित्यादौननुधूमवान्वन्हेरित्यादौतत्रहेतुतावच्छेदकसंबंधेनवृ
त्तित्वविवक्षायामप्यतिव्याप्तेर्ध्रौव्यात् धूमाभाववत्कालदिगादौमूर्तमात्रस्यैवसंयोगसंबंधेनवृत्तेः तत्सामान्याभावस्यहेतुताघट
कसंबंधेनयोवृत्तिमान् तदवृत्तित्वेनलक्षणाघटकत्वादितिध्येयम् सत्तादीत्यादिनासमवेतादेःपरिग्रहः शंकते साधनेति तथा
चसद्धेतुस्थले व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नस्यसाध्याभावस्यैवसाधनसमानाधिकरणत्वात् तत्कूटवद्वृत्तित्वस्यापितादृशाभावमा
दायैवलक्षणसंगतिः इत्थंचवृत्तिमद्वृत्तिपदस्यसार्थक्यंव्यतिरेकिण्यपिसंभवतीतिद्रष्टव्यं यथाचैवंसाध्यतावच्छेदकस्यस्वप्रति-
योगिताव्यापकत्वदलस्यसार्थक्यं तथोपपादितंप्रागेवयद्यपिहेतुसमानाधिकरणत्वेनसाध्याभावानांनिवेशेतादृशसाध्याभाव-
कूटवद्वृत्तित्वत्वेप्रतियोगिताव्यापकदलस्योपादानेविफलंवन्हिमान्धूमादित्यादावालोकावृत्तित्वावच्छिन्नाभावमादायाऽव्याप्तिः

प्रसंगस्य तादृशाभावे साधनसामानाधिकरणे साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकत्वाभा॥ व्युदासात् नचात्रकल्पेना-
दृशवृत्तित्वत्वस्य प्रतियोगिताव्यापकत्वं नदेयमेवेति वाच्यं तथासति हेतुसामानाधिकरणसाध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिकस्य
द्रव्यवृत्तित्वसामान्याभावस्यैव स्पर्शवदन्यत्व हेतावसत्वादग्रे भूतत्वमूर्तत्वेत्यादिनाति व्याप्तेरसंगत्यापत्तेः तथापिवृत्तित्वालोकान्यत्वोभ-
यत्वावच्छिन्नाभावस्यैव हेतुसमानाधिकरणसाध्याभावकूटवद्वृत्तित्वत्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य वृत्तिमद्धूम हेतावसत्वेन तमादाया
व्याप्तिवारकत्वादेव तस्य सार्थक्यं नचपर्वतवृत्तित्वपर्वतान्यवृत्तित्वोभयात्वावच्छिन्नाभावमादायाव्याप्तिवारणार्थं व्यासज्यवृत्तिधर्मा-
नवच्छिन्नत्वेनैव प्रतियोगिता वस्यां विशेषणीयेति ततएव वृत्तित्वालोकान्यत्वोभयाभावस्य व्युदासात्तादृशवृत्तितात्वे प्रतियोगिताव्यापक
त्वस्योपादानं विफलमिति वाच्यं पर्वतपर्वतान्यवृत्तित्वोभयात्वावच्छिन्नाभाववारणाय वृत्तित्वपर्याप्त व्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वेनैव-
प्रतियोगितायावाच्यत्वात् तादृशप्रतियोगिताकत्वस्यच वृत्तित्वालोकान्यत्वोभयाभावेपि सत्वादितिध्येयम् भूतत्वमूर्तत्वान्यतरप्रति-
योगिकाभावस्य केवलान्वयित्वात्तत्वेन साध्ये स्पर्शतदन्यत्वादिकसद्धेतुरेवेत्यत उक्तम् अन्यतरत्वेनेति तादृशेति हेतुसमानाधिकरणो
यो भूतत्वमूर्तत्वोभयाघटितसाध्याभावस्तोमस्तद्वतीत्यर्थः पृथिव्यादावित्यादिना जलतेजोनिलानां परिग्रहः अत्र भूतत्वं विशेषगुण
वत्वे सत्यात्माभिन्नत्वं नतु बहिरिंद्रियग्राह्यविशेषगुणवत्वं मूर्तत्वं स्पर्शवन्मनोन्यतरत्वजातिविशेषोवानत्ववच्छिन्न परिमाणवत्वं तथासति
मनः परिमाणशब्दयोरेवयत्समानाधिकरणतादृशसाध्याभावयोरेकाधिकरणाप्रसिद्ध्याति व्याप्तिसंभवादिति द्रष्टव्यं ननुसाधनाधिकर
णयत्किंचिद्व्यक्तिवृत्तिसाध्याभावकूटस्यनिवेशान्नैव दोषः क्वचिदपिस्पर्शवद्भिन्ने भूतत्वमूर्तत्वोभयोरसत्वात्तदुभयान्यतरघटितसाध्या
भावकूटवत्याकाशे मनसिच हेतोः सत्वात् वस्तुतः समनियताभावानामैक्यमते भूतत्वमूर्तत्वान्यतरत्वावच्छिन्नाभाव भूतत्वमनस्त्वान्य
तरत्वावच्छिन्नस्य मूर्तत्वगगनत्वावच्छिन्नस्य चाभावः तथाच मनस्त्वगगनत्वयोरपि भूतत्वमूर्तत्वान्यतरत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्यस्याभा

वत्वात् हेतुसमानाधिकरणतदुभयघटितसाध्याभावस्य कूटाधिकरणाप्रसिद्ध्या नातिव्याप्तिः अस्तु यावंति निरुक्तसाध्याभावत्वा
नितावत्प्रत्येकावच्छिन्नस्य यदधिकरणं तद्वृत्तित्वाभावाद्वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतस्तत्त्वमेव व्याप्तिः तथाच भूतत्वमूर्तत्वान्यतराभावाभाव-
त्वावच्छिन्नस्याधिकरणे मनस्येव हेतोः सत्वान्नातिव्याप्तिरत आह किंचेति ननु भूतत्वमूर्तत्वान्यतरत्वावच्छिन्नाभावाभावानुगतव्यवहा
रादतिरिक्त एव ननु भूतत्वमूर्तत्वोभयस्वरूपः तथाच साधनसमानाधिकरणतादृशाभाववति गगने मनसि हेतोः सत्वान्नातिव्याप्तिरतः किं
चेत्यपि वदंति गुरुचरणास्तु ननु हेतुसमानाधिकरणा यावंतः पदार्थाः साध्यवद्वृत्तित्वव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वोभयाभाव-
वंतस्तावत्पदार्थकूटाधिकरणवृत्तित्वाभावाद्वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतस्तत्त्वं विवक्षितं तथाच हेतुसमानाधिकरणयोर्गगनत्वमनस्त्वयोरेव ता
दृशपदार्थयोरेकाधिकरणाप्रसिद्ध्या नातिव्याप्तिः निरुक्तोभयाभाववतां घटत्वपटत्वादीनामेकाधिकरणाप्रसिद्ध्या वन्हिमान् धूमादित्या
दावव्याप्तिरतो हेतुसमानाधिकरण्योपादानमित्यतः किंचेतीति प्राहुः कालान्यत्वसाध्यकस्य कालिकसंबंधेन हेतोर्विरुद्धत्वादेव तत्र नाति
व्याप्तिरत उक्तं महेति तथाच महाकालान्यो घटादित्यादावित्यर्थः वृत्तिमन्मात्रस्यैवेति तथाच महाकालवृत्तित्वसामान्याभावस्य वृ-
त्तिमद्वृत्तित्वाभावाद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य च यावत एव हेतौ सत्वादतिव्याप्तिरिति भावः अत्र केचित् सार्वभौममते सामाना-
धिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तित्वात् खंडकालावच्छेदेन पटादावेव वृत्तिमति वर्तमानस्य महाकालवृत्तित्वसामान्याभावस्य यावत्तद्धेत्वधिक
रणावच्छेदेन हेतावसत्वान्नातिव्याप्तिः वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतस्तादृशवृत्तित्वाभावा यावद्धेत्वधिकरणावच्छेदेन तद्वत्त्वस्य विवक्षितत्वात्
अत एवैतद्रूपं गुणत्वादित्यादावेतद्रूपभिन्नसमवेतत्वत्वसमनियतप्रतियोगिताकस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव वृत्तिमद्वृत्तित्वे
पि नातिव्याप्तिः एतद्रूपावच्छेदेन गुणत्वादावेव वर्तमानस्यैतद्रूपभिन्नसमवेतत्वसामान्याभावस्य हेत्वधिकरणीभूतगुणांतरावच्छेद
न हेतावसत्वादित्याहुः तच्चिंत यत्तु वृत्तिमद्वृत्तियद्‌इत्यस्य वृत्तित्वसाध्याभाववृत्तित्वप्रतियोगिकत्वोभयानधिकरणत्वमर्थः तथाच महा-

कालवृत्तित्वसामान्याभावस्यापि साध्यवद्वृत्तित्वप्रतियोगिकत्वविरहेण निरुक्तोभयानधि... ...सत्वात् महाकालान्योघटा-
दित्यादौ नातिव्याप्तिः नच महाकालवृत्तित्वत्वापेक्षया लघोः कालिकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वत्वस्यैव महाकालवृत्तित्वाभावप्रतियोगिता-
वच्छेदकतया महाकालवृत्तित्वसामान्याभावस्य न निरुक्तवृत्तिमद्वृत्तित्वं वृत्तिमद्वृत्तेस्तस्य साध्यवद्वृत्तित्वप्रतियोगिकत्वादिति वाच्यं यावंत
कालिकसंबंधेन महाकालवृत्तित्वानि तावद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावस्य तावद्धर्मिकयत्किंचिद्वृत्तिविशेष्यत्वावच्छिन्नाभावस्य वा निरुक्तोभ-
यानधिकरणस्य हेतावसत्वेनातिव्याप्तिसंभवात् कालिकसंबंधावच्छिन्नवृत्तित्वत्वमपेक्ष्य तावदन्यतमत्वलक्षणाखंडभेदस्यैव लाघवेन
प्रतियोगितावच्छेदकत्वेचित्यादिति तन्मतं तथापि नित्यज्ञानभिन्नघटादित्यादौ विषयतासंबंधेन हेतावतिव्याप्तिर्वज्रलेपत्वात् नित्य-
ज्ञानविषयतासामान्याभावस्याप्रसिद्ध्यत्वाद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नतादृशविषयत्वाभावस्य यावत एव हेतौ सत्वात् नव्यास्तु साध-
नसामानाधिकरण्यव्याप्यवृत्तयो यावंतः साध्याभावाः साध्यसामानाधिकरण्यापन्नतावत्कूटवद्वृत्तित्वाभावो विवक्षितः तथाच व्यभि-
चारिमात्र एव साध्यसामान्याभावघटितकूटस्य साध्यसामानाधिकरण्याप्रसिद्ध्या नातिव्याप्तिः यावंतस्तादृशाः साध्याभावाः तत्कू-
टाधिकरणस्य वा साध्यवत्वं विवक्षितं लाघवात्तादृशवृत्तित्वाभावस्य च वृत्तिमद्वृत्तित्वं यावत्वं नापेक्षितं वैयर्थ्यात् इत्थं च साधनसमा-
नाधिकरणा यावंतस्तादृशाः साध्याभावसाध्याश्रयीभूततावत्कूटवद्वृत्तित्वमपि लक्षणं साधीय इति प्राहुः वस्तुतः पूर्वलक्षण इवात्रा-
पि वृत्तिमद्वृत्तयो यावंतः साध्याभावकूटवद्वृत्तित्वाभावास्तद्वत्तत्त्वावच्छिन्नाधिकरणतासामान्यकधर्मवत्वमेव व्याप्तिर्वाच्या तत्र वृत्तिमद्वृ-
त्तित्वं साध्याभाववद्वृत्तित्वं च दैशिकविशेषणतयैव वक्तव्यमतो न कोपि दोषः पदमादधातीत्यवधातव्यमिति दिक् एतेनेति महाकालान्यो
घटादित्यादावतिव्याप्तिप्रसंगेनेत्यर्थः परास्तमिति परेणान्वयः अत्र वाच्यं ज्ञेयत्वात्सत्तावान्द्रव्यत्वादित्यादिना नानाव्यक्तिवृत्तिसाध्यकसद्धे-
तौ तद्व्यक्तिवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावस्य तदन्यव्यक्तिवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावस्य च द्वयोः साधनसमानाधिकरणयोरैकाधिकर-

णाप्रसिद्ध्यासाधनाधिकरणयत्किंचिद्व्यक्तिवृत्तिकूटवद्वृत्तित्वसामान्याभावानां हेतावसत्वेनाव्याप्तिरतः प्रतियोगिकांतं यावदभाववि शे-
षणं विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ जातिसमानाधिकरणस्य साध्यीभूतसत्वव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावस्य व्यधिकरणधर्माव-
च्छिन्नाभावत्वनियमात् वृत्तिमद्वृत्तेस्तत्कूटवद्वृत्तित्वाभावस्य यावत एव हेतौ सत्वादतिव्याप्तिरतः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नेति तथाच-
गुणान्यत्वाभावकर्मान्यत्वाभावयोरप्युक्तरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वादुभयघटितकूटाधिकरणाप्रसिद्ध्यैवनाव्याप्तिः अत्रापि
येनसंबंधेनव्यापकता तेनाभावो ग्राह्यः तेनसमवायावच्छिन्नवन्ह्यभावघटितकूटवद्वृत्तित्वाभावस्य वन्ह्यवयववत्वादिनिष्ठस्य हेतावस
त्वेपि वन्हिमान् तत्सर्वतत्वादित्यादौ नाव्याप्तिः नच विशेषणताविशेषेणैव साध्यव्यापकत्वं तेन संबंधेन तादृशरूपावच्छिन्नाभावस्य ग्रा-
ह्यः साध्यस्य गुणसामान्यस्याभाव इत्याद्युत्तरग्रंथविरोधात् गुणस्य दैशिकविशेषणतासंबंधेन गुणाव्यापकत्वात् यत्तु साध्यताव-
च्छेदकसंबंधेनैव व्यापकत्वं तादृशरूपावच्छिन्नाभावं च निवेशयंति तन्नतुच्छं वृत्त्यनियामकसंबंधेन साध्यतायां तदवच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्र-
सिद्ध्याऽव्याप्तिप्रसंगात् धूमवान्वन्हेरित्यादावतिव्याप्तेश्च संयोगेन द्रव्यस्याव्याप्यवृत्तितया ह्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाना-
मेव संयोगेन द्रव्याभावानां व्याप्यवृत्तित्वात् तत्कूटवद्वृत्तित्वसामान्याभावस्य वृत्तिमद्वृत्तेः तादात्म्येन प्रमेयव्यापकतावच्छेदकं यत्प्र-
मेयत्वादि तेन संबंधेन तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्या तादात्म्येन प्रमेयसाध्यकसद्धेतावव्याप्तेरसकृदावेदितत्वाच्च नच द्रव्यं घटादित्यादौ कालि-
कसंबंधेन हेतावतिव्याप्तिः साधनसमानाधिकरणस्य द्रव्यत्वाभावकूटस्य कालिकसंबंधेनाधिकरणमहाकाले हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्ति-
मन्मात्रस्यैव वृत्तेरितिवाच्यं दैशिकविशेषणतया तादृशयावदभावाधिकरणत्वस्य निवेशनीयत्वादिति भावः तद्घटभिन्नत्वादित्यादौ
साध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावदभावाधिकरणीभूततद्घटवृत्तित्वस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावघटत्वेपीत्य-
त उक्तं यावत इति नच दैशिकविशेषणतया तद्घटभिन्नत्वाभावस्याधिकरणाप्रसिद्ध्यैवना[illegible]वत्वविशेषणमिति वाच्यम्

तथापि [illegible] प्रकारकप्रमाविशेष्यत्वाभावस्यापि यावदंतर्गतस्य साध्याभाव[illegible] [illegible]दधीकरणाभूततद्वृत्ति
त्तित्वस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य घटत्व हेतौ सत्वादति व्याप्तिरतो यावत्तद्‌ [illegible]संयोगसामान्याभाववान् संयोग
सामान्याभाववान् वा धूमादित्यादावव्याप्तिः साधनसमानाधिकरणस्य साध्यव्यापकतावच्छेदकीभूतसंयोगसामान्याभाव
त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य वन्हिसंयोगाद्यात्मकस्य कूटाधिकरणाप्रसिद्धेरतो व्याप्यवृत्ति पदमित्याह केवलेत्यादिना के
वलान्वयिन इत्यनेन साध्यव्यापकत्वमाविष्कृतं संयोगादावित्यादिना वन्हिसंयोगत्वावच्छिन्नाभावस्योपग्रहः तेन प्राचां मते द्रव्ये सं
योगसामान्याभावस्यासत्वेपि न क्षतिः दैशिकव्याप्यवृत्ति साध्यकप्रयोजनमुक्त्वा कालिकाव्याप्यवृत्तिसाध्यके तदाह एव
मिति ननु तादृशरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां वास्तवाभावानामेव लक्षणघटकत्वात् संयोगाद्यात्मकाभावमादाय नाव्याप्तिरत उक्त
एवमितीत्यापि केचित् न व्याप्यवृत्तिरिति तथा च गुणसामान्याभावस्य साधनसमानाधिकरणत्वेपि व्याप्यवृत्तित्वाभावादेव गुणवा
न् द्रव्यत्वादित्यादौ नाव्याप्तिः अन्यथा गुणसामान्याभावस्यापि साधनसमानाधिकरणसाध्याभावतया तद्घटितकूटाधिकरणसमवे
तत्व सामान्याभावस्य वृत्तिमति नित्यैकत्वादौ प्रसिद्धत्वद्द्रव्यत्व हेतावसत्वाद्व्याप्तिरेव स्यादिति भावः स्वसमानाधिकरणेत्यस्य व्या
वृत्तिमाह उक्तरूपेति साध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नेत्यर्थः क्वचिदिति वन्हिमान् धूमादित्यादौ घटपटाद्यात्मकतत्तद्विपक्षा
वृत्तित्वावच्छिन्नाभावकूटस्यापि निरुक्ताभावतया तदधिकरणाप्रसिद्धिनिबंधनाव्याप्तिवारणार्थमेव स्वसमानाधिकरणेत्युक्तमिति भा-
वः तद्घटभिन्नपटत्वादित्यादौ वाच्यं ज्ञेयत्वादित्यादौ वसाध्यव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावकूटवत्वं तद्धृट एव-
प्रसिद्धमतस्तत्राव्याप्त्यसंभवात् क्वचिदित्युक्तम् अत्र च हेत्वधिकरणयत्किंचिद्व्यक्तौ दैशिकविशेषणतया वर्तमानत्वमेव हेतुसा
मानाधिकरण्यं बोध्यम् तेन पृथिवीद्रव्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादित्यादौ जले तेजसि च साधनसमानाधिकरणस्य जलत्वाद्यभावस्य

तेजोवृत्त्यभावस्यच निरुक्तरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वात् तदुभयघटितकूटवज्ज्ञात्यादौ हेतोरवृत्तित्वेपि नातिव्याप्तिः हेत्वधिकरणजलादिप्र
त्येकनिरूपितयत्तादृशकूटं तदधिकरणजलादौ हेतोः सत्वादिति भावः उक्तसमुदायेति तादृशाभावकूटवद्वृत्तित्वहेतुतावच्छेदकसंबंधेन ग्राह्यं तेनद्र
व्यभिन्नं सत्वादित्यादौ साधनसमानाधिकरणसाध्याभावकूटाधिकरणे महाकाले वृत्तिमन्मात्रस्यैवकालिकसंबंधेन वृत्तावपि नातिव्याप्तिः तादृ
शवृत्तित्वाभावस्तादृशवृत्तित्वत्वसमनियतप्रतियोगिताको ग्राह्यः तेनपर्वतवृत्तित्वादिसामान्याभावस्य वृत्तित्वालोकान्यत्वोभयत्वावच्छि
न्नाभावस्यच हेतावसत्वेपि वह्निमान्धूमादित्यादौ वाच्यज्ञेयत्वादित्यादौ नासंभवः अधिकमभिहितं प्राक् वृत्तिमद्वृत्तय इत्यत्रापि वृत्तिमत्वं
हेतुतावच्छेदकसंबंधेनैव ग्राह्यं तेनसंयुक्तत्वसामान्याभावस्यापि तादृशस्य समवायेन वृत्तिमतिज्ञानादौ प्रसिद्धस्य हेतावसत्वेपि वह्निमा
न्धूमादित्यादौ नाव्याप्तिरित्यर्थः साध्यवत्ताधिविरोधिताघटकसंबंधेन कूटाधितायाः पूर्वमुक्तायाः प्रकृतलक्षणाघटकत्वात्तन्नोक्तम्
इत्यादिकमित्यादिपदेन गुरोः प्रतियोगितावच्छेदकत्वमनेन तादृशावृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभाववृत्तिमद्वृत्तयो यावंतस्तद्वत्वमित्यादेः सूचनम्
इतिपुच्छलक्षणंसमाप्तं अभावबुद्धौ प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिज्ञानत्वेन हेतुतायाः स्वयमनंगीकाराद्वावार्थं विशेषणेति
ननु पटत्वेन पटो नास्तीत्यादिबुद्धेः घटत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वमेवासिद्धमत आह अभावेत्यादिना स्वातंत्र्येणेति न घटत्वादेः प्रतियो
गिवृत्तित्वमविषयीकृत्येत्यर्थः तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगित्वसंसर्गकाभावप्रत्ययस्य तादृशसंबंधेन तद्धर्मविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वनियमा
दिति भावः ननु तद्घटत्वेन घटो नास्तीत्याकारकस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रत्यक्षे व्यभिचारान्नोक्तनियम इत्यत आह घटो नास्ती-
त्येवेति तथाच विशेषधर्मेण सामान्याभावोऽप्रसिद्ध एव न द्व्यक्तित्वेन घटो नास्तीति प्रतीतेः घटेन द्व्यक्तित्वाभावमात्रावगाहित्वादतस्तत्र हेत्वभा
वादेव न व्यभिचारः अन्यथा सामान्यरूपेण विशेषाभावस्यापि स्वीकारापत्तेर्वाच्यत्वेन घटो [illegible] न्यथाप्रसंगादिति भावः प्रकृते-
योजयति [illegible] ति इदं घटत्वेन पटो नास्तीत्यभिलाषस्थले तस्य व्यधिकरणधर्मस्य अथा [illegible] करणधर्मेणाविशिष्टप्रतियो

गिनमि[illegible] नचननइति प्रमायाएवार्थसाधनकत्वादितिभावः ननूक्तव्याप्तावप्रयोजक[illegible]यागितृतित्वमनवगात्यापिन
दवच्छेदकत्वावगाहिप्रत्ययसंभवाद्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावः सोस्तीत्यतआह यदिपुनरि[illegible]रसवाहिरित्यर्थः तत्रपटेघटत्वमनवगा-
हएवसंभवतीतिभावः घटत्वेनपटोनास्तीत्यादिपदेनघटत्वेनद्रव्यंनास्ति द्रव्यत्वेनपटोनास्तिइत्याद्यनुभवस्योपग्रहः तुल्ययुक्त्यातदद्भुनिध
र्मेणतस्यैवविशेषरूपेणसामान्यस्यरूपेणचविशेष्याभावेबाधकाभावोदितिध्येयम् घटत्वेनपटोनास्तीतिपाठेघटत्वेनेत्यस्यघटत्वविशिष्ट
नेत्यर्थः तेनतद्रूपेणप्रतियोग्यंशेघटत्ववत्तामनवगात्यजातेसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रत्यक्षएवोक्तनियमस्यव्यभिचारोदर्शितः ताद
शाभावेनिस्वसमनियतान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववारणमित्यर्थः तेनसामान्यरूपेणविशेषस्यविशेषरूपेणचसामान्यस्याभावः
संगृहीतः यत्तुद्रव्यत्वेनघटोनास्तीतिप्रतीतिर्घटत्वाद्यवच्छिन्नाभावेनैवोपपन्नोसामान्यरूपेणचविशेषाभावेमानाभावइतितन्न प्रागेवदूषि
तमिति यदपिसंयोगसंसर्गकघटत्वाद्यवच्छिन्नाभावत्वावच्छेदेनलाघवात्तादृशसंबंधेनघटत्वावच्छिन्नस्यविरोधित्वकल्पनात् संयोगेनघटादि
मतिघटत्वादिनापटाद्यभावस्यासंभवइतिकेश्चिदुक्तं तदपिमंदम् तावतापिगगनत्वादिनाघटादेर्वाच्यत्वत्वादिनाज्ञेयत्वादेश्चव्यधिकरणधर्मा
वच्छिन्नाभावस्यदुर्वारत्वादितिगगनाद्यधिकरणस्यस्वरूपसंसर्गकवाच्यत्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यचाप्रसिद्ध्यातत्रविरोधस्यकल्पयितुमशक्य
त्वादितिदिक् इतिश्रीजगदीशभट्टाचार्यकृताचतुर्दशलक्षणीसमाप्ता श्रीकृष्णप्रसन्नोस्तु

हेंपुस्तक मुंबईंत बापूसदाशिवशेटशेटये हेगिष्टेश्रीवर्धनकरयांणी आपले छापखान्यांत छापिलें मिति माघ शुक्ल १ शके १८०५, ता २९

इतिजागदीशीव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावः समाप्तिमफाणित् ॥ छ